

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

GORDON NORRIE

KIRURGER OG
DOCTORES

LEVIN & MUNKSGAARDS FORLAG
KØBENHAVN MCMXXIX

KIRURGER OG DOCTORES

GORDON NORRIE

KIRURGER OG
DOCTORES

ET KRITISK BIDRAG
TIL LÆGEUDDANNELSENS HISTORIE
I DANMARK FØR 1800

LEVIN & MUNKSGAARDS FORLAG
KØBENHAVN MCMXXIX

Printed in Denmark.

WALD PEDERSEN & BODTRYKKEN
KØBENHAVN

Grundlaget for dette arbejde er ca. 40 aars systemen med den danske medicinal-historie. Jeg skylder Carlsbergfondet stor tak, fordi det har støttet mig ved dette arbejde og har gjort det muligt at udgive bogen.

Januar 1929.

Gordon Norrie.

INDHOLD

	Side
Indledning	9
Kirurgernes rettigheder	17
Doctorernes rettigheder	24
Operatører og empirici	34
Kirurgernes uddannelse og virksomhed indtil aar 1700	39
Doctorernes uddannelse og virksomhed indtil aar 1700	64
Johannes de Buchwald	89
Simon Crüger	105
Balthazar de Buchwald og Georg Heuermann	128
Theatrum anatomico-chirurgicum 1760—1785	146
Medicinsk fakultet 1758—1800	162
Slutning	186
Kilder	189
Navneregister	192

INDLEDNING.

Naar man tager fat paa en videnskabs historie, følger det næsten af sig selv, at man først og fremmest maa studere dens literatur, og saaledes er det ogsaa gaaet den danske medicinalhistorie. Man søgte i de gamles skrifter, man studerede dem, og man heftede næsten kun opmærksomheden paa dem, der havde efterladt sig bøger eller andre skrifter. Om dem kunde man i reglen berette ikke saa lidt, for de var doctores medicinæ, og ved deres promotion havde de derfor maattet udarbejde en autobiografi, hvori de havde fortalt om deres afstamning og om deres studeringer og rejser, og hvori de havde opremset alle deres læreres navne for at vise, under hvilken glimrende paavirkning de havde været, og for at takke dem ved deres ros. De fleste af disse doctores havde derefter været i stillinger enten som universitetsprofessorer eller som livlæger eller som fysici, og man vidste derfor noget om dem. Havde de skrevet noget, optegnedes det, og man kunde finde oplysninger om dem i biografiske lexica eller i literaturfortegnelser, for det gaar altid saaledes, at de, der først og fremmest omtales f. ex. i Biografisk lexikon, er saadanne, som har en literær virksomhed bag sig.

De læger, der ikke optraadte som forfattere, kendte man forholdsvis lidt til. Det var vanskeligt at faa noget at vide om dem, og selv om de havde efterladt sig spor, som man ikke kunde komme udenom, tog man overlegent paa dem, fordi de ikke var forfattere. Medens man om skribenterne nævnte deres skrifter, selv om de var ganske værdiløse, hed

det om dem, der ikke havde skrevet noget, kort og godt, at de ikke havde efterladt sig noget, og dermed var man færdig med dem.

Man vil finde dette bekræftet i al vor medicinalhistorie. Se blot paa *Ingerslevs* ganske fortrinlige „Danmarks læger og lægevæsen“, og man vil finde, at næsten hele pladsen optages af de lærde doctores, medens de øvrige medicinalpersoner kun faar en kort omtale, og det samme gælder de ældre forfattere som *Herholdt* og *Mansa* og de nyere som *Jul. Petersen*. Det er fuldkomment forstaaeligt, men det er ikke sikkert, at det er ganske rigtigt, naar man vil studere lægevæsenets udvikling fra gamle dage til nu.

Man kan faa et udmærket billede af en tids historie ved at sætte sig ind i tidens tankegang og fra dette udgangspunkt bedømme, hvad der er sket. Man kan sammenligne med udviklingen i andre lande paa samme tidspunkt, og naar det viser sig, som det oftest vil vise sig, at forholdene her i landet hverken var bedre eller daarligere end i andre lande, vil man let slaa sig til taals dermed og mene, at man er fuldkomment paa det rene med, hvorledes den tids historie skal opfattes — og saa kan det dog paa væsentlige punkter være ganske forkert! Tager man — for at nævne et eksempel — fat paa den danske medicinalhistorie i 18. aarhundrede, vil man snart blive paa det rene med, at for at en læge skulde opnaa nogen anseelse i den tid, maatte han være „lærd“, og det vilde først og fremmest sige, at han maatte kunne tale og skrive flydende latin, og at han maatte kunne tumle med teorier og spekulationer, men om han duede noget til praktisk lægegering, spillede en ganske underordnet rolle. Var han ikke en saadan „lærd“ mand, saa var han intet værd, saa blev han pyntet med udtryk som „lidet videnskabelig“, „snider“ osv., og man saa ned paa ham.

Saaledes er det gaaet i mangfoldige aar, og der vilde formodentlig ikke være blevet rejst indvendinger derimod,

hvis der ikke var sket noget i de sidste 60—70 aar, som man ikke kunde ane.

Det, der er sket, er hele den moderne interne medicins udvikling. Ser man paa den, paa de moderne undersøgelsesmetoder med den mest indgaaende undersøgelse af patienten, slaar det en, hvor ganske denne metode er i strid med de gamle doctors overlegne og spidsfindige teoretiseringen, og hvor meget mere den er i slægt med den metode, som kirurgerne fra Arilds tid har været nødt til at anvende. Den moderne interne medicin tager fuldstændig afstand fra de gamle medicinske spekulationer, som kun var baserede paa for største delen i luften svævende teorier, som ikke gjorde megen nytte, men tvertimod oftest ledte vild. Alle disse gamle teorier er ganske interessante, de viser bl. a. hvor uhyre langsomt videnskaben har arbejdet sig frem, men de har kun forholdsvis ringe værdi for den moderne medicins udvikling, og det bliver derfor af forholdsvis ringe betydning, hvad de „lærde“ læger har skrevet og digtet.

Vil man lære udviklingen at kende, maa man derfor rette opmærksomheden i højere grad end hidtil mod de foragtede „ulærde“ læger, og man maa søge at faa mere at vide om dem og deres virksomhed og ikke mindst om deres uddannelse og undervisning. Dette er en langt vanskeligere opgave, netop fordi der er skrevet saa lidt derom, og fordi man maa samle oplysningerne frem fra de forskelligste steder og ofte maa plukke enkelte sætninger ud af værker, der handler om ganske andre ting. Opgaven lader sig kun tildels løse, og der vil fordres mange aars arbejde, inden man kan sige, at den er løst, men en del kan man allerede nu drage frem, og der kan ydes de betydelige mænd, som virkelig har udrettet noget væsentligt, en oprejsning og en mere retfærdig bedømmelse, end det hidtil har været tilfældet.

Saa vidt jeg kan skønne, er de forskellige opfattelser,

der hidtil er gjort gældende om forholdet mellem doctores og kirurger, alle urigtige, og det skal derfor være min opgave i dette arbejde at søge at vise, hvorledes udviklingen virkelig har fundet sted, men før jeg kommer ind paa det, er det nødvendigt at dvæle lidt ved de forskellige opfattelser, som hidtil er gjort gældende, og jeg maa derfor omtale de vigtigste værker, der omhandler dette emne. Da det er udviklingen i Danmark, som jeg vil studere, er det de danske forhold, det gælder om at undersøge, men der er næppe tvivl om, at de har været af lignende art i mange andre lande, dog ikke i alle. Det vilde føre alt for vidt at drage sammenligninger, og det er heller ikke nødvendigt for mit formaal.

* * *

Det første større værk her i Danmark om den danske medicinalhistorie fremkom midt under den største danske lægefejde, som nogensinde har fundet sted, den saakaldte „Callisen-fejde“, og bogen fremkom som indlæg i fejden. Den skyldtes journalisten og historikeren *N. D. Riegels* og udkom 1786 paa dansk under navn af: „Forsøg til kirurgiens historie“, og aaret efter i betydelig udvidet skikkelse paa latin under titlen: „De fatis faustis et infaustis chirurgiæ“. Den danske udgave vakte stor opsigt, kirurgerne var henrykte, kirurgisk akademi gav *Riegels* 100 rdl. — men fakultetet var sikkert ikke fornøjet!

Riegels havde en hel del af sine kilder fra *Thomas Bartholins* bog „Cista medica“, som indeholder en latinsk gengivelse af en del aktstykker der opbevaredes i fakultets arkivkasse: cista medica. Disse gengivelser er af meget stor betydning, da selve arkivet gik til grunde ved Københavns brand 1728. *Riegels* vilde nu ogsaa gerne have nogle oplysninger om senere aktstykker og de protokoller, som

var førte i fakultetet efter branden, og han skrev da 1787, altsaa aaret efter at den danske udgave var udkommet, et latinsk brev til fakultetet, hvori han bad om adgang til dets arkiv. Fakultetet sendte et bud med mundtligt afslag, og herom fortæller *Riegels* i et appendix til den latinske udgave af bogen; det er saa morsomt og karakteristisk for tiden og for *Riegels*, samt viser hvor højt bølgerne gik i Callisen-fejden, at jeg kort skal gengive det.

Riegels henvendte sig til notarius publicus og forlangte hans hjælp til at faa en række spørgsmaal besvarede af fakultetet. Han stillede spørgsmaalene paa latin, men vedlagde en dansk oversættelse. Notarius gjorde mærkelig nok, som han forlangte, og henvendte sig til decanus, som var *Kratzenstein*, der for det første var en meget myndig herre, for det andet hadede kirurgerne og for det tredie spillede en meget stor rolle i alle stridigheder mellem medici og kirurger.

Riegels stillede 7 spørgsmaal, hvoraf de vigtigste var følgende: Om fakultetet havde modtaget hans brev, som han gengiver. Dernæst spurgte han, om fakultetet den 11. juni kl. 10 om formiddagen til ham havde sendt en ulærd mand, som ikke syntes at kunne latin, og som kaldte sig fakultetets pedel eller tjener (han skriver „servum“). Det tredie spørgsmaal lød: om de ord, som denne analfabet (skrevet med græske bogstaver) havde udtalt, skulde opfattes som erstattende et svar paa hans brev, og om udtalelsen var i fakultetets navn. Derpaa spurgte han, om fakultetet ikke vilde svare anderledes paa hans brev end saaledes som pedellen plaprede (garrivit). Det femte spørgsmaal var, hvad meningen var med de ord, som fakultetets lakaj (pedissequus) havde sagt: „Fakultetet kommer efter at have læst dit brev gennem mig til dig, hvis dit navn ellers er *Riegels*. Jeg er nødt til at sige, hvad mine meget milde herrer befaler, nemlig at de hverken vil svare paa dit brev eller endnu langt mindre betro dig protokoller“ osv. —

Notarius gik som sagt virkelig til *Kratzenstein* og fik paa dansk et ganske afvisende svar.

Det kan ikke undre nogen, at fakultetet stillede sig afvisende efter at have set den danske udgave af bogen, men *Riegels* søgte altsaa at hævne sig ved at offentliggøre forhandlingerne og beklagede, at han ikke havde faaet arkivet at bygge paa. Han sluttede med at citere *Christian den tredies* ord til universitetet: „Sørg for at vore efterkommere faar at vide, at kunster og hæderlige discipliner er gaver fra gud, som har givet mennesket evner og har villet, at de skal dyrkes, men den guddommelige godhed har ikke villet, at vi skal være lige med de enfoldige!“

Der var endnu en grund for fakultetet til ikke at udlevere arkivsager. Det er nemlig mere end tvivlsomt, om fakultetet havde noget arkiv af betydning. Det hedder sig, at arkivet brændte ved Københavns bombardement 1807, men senere fandt professor *Leopold Meyer* en del af det i fødselsstiftelsens arkiv og samtidig jeg en del i kirurgisk akademis arkiv, og det ser ud, som om der ikke har været mere.¹⁾

Riegels kommer i sin bog til det resultat, at der i 16. aarhundrede var en tid, hvor kirurgien i Danmark indtog en langt bedre stilling end senere, og at det skyldtes medici, at kirurgien var trykket ned og foragtet. Hans forsvar for sin opfattelse saa godt ud, og der var ikke meget at indvende derimod — og dog var hans basis ganske forkert og skyldtes de lærde lægers ulykkelige trang til ikke at ville anvende det danske sprog men at ville benytte latin overalt. Som det gik kongeloven ved at oversættes fra dansk til latin og saa tilbage til dansk, at der kunde blive strid om fortolkninger, saaledes gik det ogsaa her. *Bartholin* gengiver i *cista medica barberlavets skraa* af 1577, men da han skriver latin, maa han altsaa oversætte den, og saa kalder han barberlavet for et collegium chirurgicum, oldermænden for præses i dette collegium og bisidderne for assessore

res. Dette finder *Riegels*, og han slutter strax, at det viste, at i 16. aarhundrede dannede kirurgerne et collegium med præses osv., og da det faktisk ikke var tilfældet senere, maatte kirurgerne være trykket ned i anseelse, og det maatte naturligvis være medici, der havde gjort det. Først i 1823 blev det opklaret, hvorledes det hang sammen, idet det lykkedes *Herholdt*²⁾ fra det danske kancelli at faa en afskrift af den originale danske text af skraaen. Det viste sig saa, at hele den smukke teori beroede paa en misforstaaelse, for alt det, *Bartholin* talte om, var slet ikke andet end de første kendte lavsartikler for det københavnske barts-kærlav.

De følgende forfattere taler ikke meget om kirurgerne, selv i en bog som *Badens* „Udsigt over kirurgiens tilstand i Danmark“ (1822) er der ikke meget om kirurgerne men mest om anatomien. *Cold*³⁾ har kun ganske faa sider om kirurgerne, og *Buntzens* universitetsprogram⁴⁾ handler væsentligst om theatrum anatomico-chirurgicum, men han bemærker dog, at kirurgien forsømtes ved universitetet. Dette synspunkt kom endnu stærkere frem i *Ingerslevs* store og ypperlige værk „Danmarks læger og lægevæsen“, hvor kirurgerne forøvrigt kun faar en ret sparsom omtale. *Panum*⁵⁻⁶⁾ synes at se med mere velvillie paa kirurgerne, men da hans opgave er det medicinske fakultets historie, kommer han ikke nærmere ind paa kirurgernes forhold.

Endelig kom *Jul. Petersens* interessante bog „Den danske lægevidenskab 1700—1750“, og denne bog og forskellige andre afhandlinger gav anledning til en langvarig meningsudveksling mellem ham og mig om opfattelsen af forholdet mellem medici og kirurger, og det viste sig snart, at vor opfattelse var grundforskellig, at han havde bevaret de „lærde“ lægers overlegne syn paa kirurgerne og ikke kunde se, at kirurgerne udrettede væsentlig mere end medici, skønt han saamænd ikke levnede medici stor hæder. Jeg behøver ikke her at komme nærmere ind paa *Jul. Petersens*

mening, for den vil tilstrækkelig tydelig fremgaa af den følgende undersøgelse, men jeg maa dog præcisere hans opfattelse, som den kommer frem i begyndelsen af hans bog, som han selv kalder det første forsøg paa en sammenhængende pragmatisk fremstilling af den hele danske lægevidenskabs historie i et begrænset tidsafsnit. Han omtaler, at i bartsværslavets nye skraa af 1684 blev det fastslaaet, hvad der ikke findes i de tidligere, at for at blive amtsmester, „skal han af facultate medica udi nogle af de ældste mestre deres nærværelse examineres“ og først, „naar han er dygtig befunden, skal han sit mesterstykke ustraffelig gøre og sit borgerskab lovligen vinde.“ Dertil føjer saa *Jul. Petersen*: „Heri laa dog altid nogen garanti for en vis duelighed hos datidens kirurger, som ved fagets degradation og forsømmelse ved universitetet, under kirkens og skolastikens middelalderlige herredømme, ved den herskende opfattelse af kirurgien som en lav „ars mechanica“, der ikke kunde komme i betragtning i sammenligning med universitetets høje „artes liberales“, var blevne de eneste autoriserede kirurgiske læger, der tilmed under epidemier (pest) pligt-mæssig fungerede som virkelige og selvstændige medicinske læger — —“.

Hele denne opfattelse, at kirurgifaget var degraderet, at universitetet forsømte kirurgien, og at det var universitetets skyld at kirurgien ikke dyrkedes som videnskab, er urigtig, for universitetet havde i og for sig intet med kirurgi at gøre. For at vise dette, er det nødvendigt at granske kirurgernes forhold og fakultetets forhold hver for sig og lige over for hinanden.

KIRURGERNES RETTIGHEDER.

Allerede i de ældste love omtales bartskærløn, men hvornaar kirurgerne (bartskærerne) har faaet deres første privilegier som *haandværkere* ved man ikke med sikkerhed. I 1422 udgav *Erik af Pommern* en forordning om haandværkere, og deri siges bl. a.: — — „bager bjerge sig af bagning, suder af hans skogerning, smed af hans smedegerning, guldsmed af hans embede, skræder af hans embede, kræmmer af sit embede, skinder af sit embede og særdeles alle embedsmænd, i hvad som helst embede de have, at hver af dem bjerger sig af sit embede. — —“). Ved embede forstaas haandværk. Bartskærerne er ikke nævnte her, men de kan være indbefattede i den afsluttende fællesbetegnelse. Den 2. februar 1506 skal den første skraa, udarbejdet 1501, være approberet for bartskærerlavet i København, og den stadfæstedes søndagen efter paa ske 1515 af *Christiern den anden*, men den kendes ikke. Derimod ved man, at bartskærerlavet optraadte som lav 1521 sammen med 13 andre i en henvendelse til magistraten.

Den ældste skraa for Københavns bartskærlav, som man kender, er dateret 21. august 1577²), men den bekræfter netop, at der har været ældre skraaer, ti den begynder: „Først eftersom tilforn af gammel tid haver ikke været uden sex bartskærer udi København, da skal der nu efter denne dag være ti vel forfarne mestre, som deres embede vel kunde forestaa.“ Gennemlæser man denne og de følgende skraaer, viser det sig, at de i alt væsentligt handler

om forholdene mellem mestrene indbyrdes og mellem mestre og deres svende samt lærlinge, men der er i og for sig ikke noget privilegium for amtsmestrene med hensyn til praxisret. Der findes kun en indirekte bestemmelse i § 16: „Findes nogen som imod bartskær lav og embede busker*), forbinder eller heler nogen saar eller skade hemmelig eller aabenbare, og det hannem kan overbevises skal bøde derfor saa ofte han dermed betrædes tolf daler.“

Heraf fremgaar, at amtsmestrene havde eneret paa behandling af saar og skader, men maaden, hvorpaa dette er udtalt, tyder paa, at det var en gammel rettighed, som var saa vel kendt, at det fandtes ganske overflødig at give nærmere bestemmelser om amtsmestrenes rettigheder. Analogt hermed gaves der heller ikke nærmere bestemmelser for, hvad der forstodes ved suder hans skogerning, smed hans smedegerning, guldsmed hans embede, skræder hans embede osv. Man nøjedes med at fastsætte straffen for fuskeri.

I de følgende lavsartikler præciseres bestemmelserne lidt mere. Saaledes hedder det i 1666 i § 15: „Findes nogen som mod bartskærlav og embede fusker, forbinder, eller heler nogen saar og skade hemmelig eller aabenbart, maa sig være hvem det være kunde, ingen undtagen, og det ham kan overbevises, skal bøde derfor, saa ofte han dermed betrædes tolv rigsdaler.“ I artiklerne af 1684 hedder det i § 5: „Og eftersom vi nu for en billig indgangspenge har givet flere personer lejlighed i lavet at indkomme, saa det er at formode at staten nu med dem kan være forsynet, da skal ingen i hvo det end er, eller være kunde, understaa sig mod bartskær lavet at fuske enten med at barbære, forbinde, aarelade eller hele nogen saar eller skader — —.“

Af alt dette fremgaar, at kirurgi var et haandværk, og at amtsmestrene havde eneret paa behandling af saar og skader, hvortil man regnede brud af knogler og forvridnin-

*) I de senere skraaer staar „fusker“.

ger. Deraf fulgte, hvad der først udtrykkelig siges i 1684, at de bl. a. havde eneret paa at aarelade, hvilket kom til at spille en meget stor rolle for deres lægegerning.

Kirurgerne havde eneret, ja, det siges udtrykkelig, at ingen, hvem det saa er, som ikke er i lavet, maa give sig af med kirurgi, og dog har man i mange Tider troet, at denne indskrænkning ikke gjalt for *doctores medicinæ*, men man har hævdet, at de lærde *doctores* selvfølgelig havde ret til al *praxis* ogsaa kirurgisk, men at de ikke nedlod sig dertil, fordi kirurgi kun var et haandværk. Denne opfattelse er navnlig kraftig hævdet af *Jul. Petersen* med al den autoritet, han raadede over, og i de talrige polemiker, vi har ført om dette spørgsmaal, lykkedes det mig ikke at overbevise ham, men senere er der fremkommet afgørende beviser for min opfattelses rigtighed.

Da dette spørgsmaal er af fundamental betydning, skal jeg gengive de vigtigste argumenter, som *Jul. Petersen* gjorde gældende, og det saa meget mere, som jeg kun har faaet støtte af *dr. Joh. Scharffenberg*⁸⁾, og eftersom *Jul. Petersens* autoritet har været saa stor, at end ikke *Carøe*, der fandt beviset for min menings rigtighed, har taget standpunkt i striden.

Efter *Jul. Petersens* fremstilling har der aldrig været tvivl om, at *doctores medicinæ* havde ret til kirurgisk *praxis*. Han udtaler sig saa stærkt, at han siger⁹⁾: „Han (d. e. mig) vil vist have beviser af en langt mere haandgribelig og ligefrem art, og saadanne findes næppe, selv om han virkelig giver sig til at forske derefter i vore arkiver. Det er jo saa, at forhold, hvorom der aldrig har været nogen egentlig dissens (og dertil hører sikkert vore promoverede doctorers retsstilling), blive i reglen heller ikke omtalte. Jeg vilde imidlertid særdeles gerne om muligt omvende ham, navnlig da jeg nødig ser en virksomt og dygtigt arbejdende medicinalhistoriker fremture i, hvad jeg maa anse for en vildfarelse paa et medicinalhistorisk kapitalpunkt.“

Allerede ved anmeldelsen af min bog „Georg Heuermann“ i Historisk tidsskrift 1891 viste det sig, at *Jul. Petersens* og min mening om dette „fundamentalpunkt“ var forskellig, og dette kom tydeligere frem i en lille polemik i Hospitalstidende det følgende aar, hvor jeg knyttede nogle bemærkninger til hans afhandling i Historisk tidsskrift om *Christian Johan Berger*, men det blev navnlig hans anmeldelse af første bind af „Kirurgisk akademis historie“ i Ugeskrift for læger 1896, der gav anledning til en polemik, hvori *Jul. Petersen* fremsatte sin mening som den hidtil eneraadende og regnede mig for en arg kætter.

I sin anmeldelse siger *Jul. Petersen*, at det var et misvisende udtryk, naar jeg havde udtalt, at det at kirurgerne fik ret til medicinsk praxis i 1774, naar de havde taget en examen paa dansk ved fakultetet, gav dem en uhyre fordel overfor medici, idet disse kun maatte praktisere i medicin. „Ti de medicinske læger maatte selvfølgelig, saa meget de lystede, praktisere ogsaa kirurgi; kirurgernes fordel berode kun paa, at de medicinske læger ikke vilde give sig af med kirurgisk praxis og ignorerede uddannelse heri.“

Herimod anførte jeg dels barberlavenes privilegier, dels at forordningen af 1672 kun handler om medicinsk praxis, samt anførte en del eksempler, som jeg fandt støttede min mening. *Jul. Petersen* svarede¹⁰⁾: „Det gør mig ondt, at jeg nu næppe fuldt kan staa ved den berømmelse for prisværdig upartiskhed i skildringen af kampen mellem medici og kirurger, som jeg af fuldt hjerte ydede dr. Norrie i min anmeldelse af hans nye overordentlig værdifulde skrift. Ti naar han — — — for ramme alvor mener at kunne berøve vore gamle lærde doctorer i det 17. og 18. aarhundrede en god del af deres juridiske ret til lægepraxis, saa er han virkelig igen noget for nærgaaende imod dem. De gamle kolleger behøver dog næppe derfor forskrækkede at vende sig i deres grav; ti juridisk set er deres ret, lige til den ved akademi-forordningen og navnlig ved universitetsfundatsen af

1788 voldte omvæltning, altsaa under hele den af dr. N. behandlede periode, ret vel funderet. Jeg anser det derfor ogsaa for mindre nødvendigt at foretage grundige arkivundersøgelser til problemets opklaring, som dr. N. bebuder, iøvrigt i rigtig erkendelse af, at de gamle lægers hele retsstilling er et medicinalhistorisk kapitalpunkt; — —“. *Jul. Petersen* gaar i sin argumentation derpaa ud fra, at doctorgraden fra gammel tid gav ret til al praxis, og fra dette udgangspunkt fandt han det ganske urimeligt, at forordningen af 1672, som fremkom som udtryk for *Thomas Bartholins* mening, og medens han stod paa højdepunktet af sin magt, skulde betyde nogen indskrænkning i doctorernes rettigheder; ti doctorgraden stod som et saa ærværdigt og heligt palladium, at et væsentligt indgreb i de til den knyttede rettigheder vanskeligt vilde kunne gennemført. „Hele lovens aand og tendens peger ogsaa tydeligt nok i stik modsat retning. At forordningen i sin § 3 giver de legitimt promoverede læger ubegrænset autorisation til lægevirksomhedens udøvelse i dens fulde omfang, har vistnok alle, baade retskyndige og medicinalhistorikere, lige til dr. N. antaget som en given og selvfølgelig sag; saaledes er det ogsaa i den nyere tid fastslaaet af *Matzen* i „Universitetets retshistorie“.“ Der kunde have været tilføjet, at der endog var højesteretsdom for, at lægetaxten i forordningen af 1672 ogsaa gjalt for kirurgisk praxis, en dom der historisk set er ganske forkert. *Jul. Petersen* søgte saa at bortforklare de eksempler, som jeg havde anført, dog uden at komme med egentlige argumenter, men han hævdede for sig et grundigt kendskab til det saakaldte lærde tidsrum og tilføjede: „jeg er overbevist om rigtigheden af den hidtil bestandig gældende opfattelse af de gamle doctors retsstilling og kan ikke paa nogen maade gaa ind paa dr. N.'s ret overraskende fortolkninger, først og fremmest af den fremdragne gamle medicinalforordning og barberartiklerne; jeg betragter dem unægtelig som hvilende paa en misforstaaelse.“

I tidernes løb samlede jeg en hel del materiale til belysning af spørgsmaalet, som virkelig er fundamentalt til forståelse af lægeforholdene her i landet før sammenslutningen af kirurgisk akademi og fakultetet, men afgørelsen af spørgsmaalet fandt jeg ikke, men saa kom i 1917 *Carøes* bog „Medicinalordningens historie“, og den besvarede spørgsmaalet med saa megen sikkerhed, at jeg ikke skal komme tilbage til, hvad jeg selv havde fundet. I denne bog er fremdraget ikke mindre end 3 forslag til en medicinalforordning fra henholdsvis 1740, 1752 og 1771, og der er det ejendommelige ved de to, at collegii medici medicinske medlemmer udarbejdede dem uden at lade kirurgerne se dem. Man kan være ganske rolig for, at medici ikke vilde fratage sig selv en rettighed, som de var i besiddelse af, og netop derfor er forslagene saa vigtige.

I forslaget fra 1740 lyder § 18: „Ingen medicus maa befatte sig med kirurgiske operationer uden højeste nødsfald; derimod skal han gaa ham til haande med raad, som chirurgus skal følge.“ Her er aabenbart udfaldet en sætning, som det let ses af det følgende.

I forslaget fra 1752 lyder § 30: „Kein Medicus mag sich mit chirurgischen Operationen bemengen, es sey dann in Fall der Not, und wann kein Chirurgus bei der Hand, oder auch dass der gegenwärtige zur Operation ungeschickt; sollte sonsten ein Chirurgus seinen Rat und Gegenwart verlangen, so soll er verbunden sein ihm hierinne zu assistieren.“

Endelig gaas der endnu videre i retning af tydelighed i forslaget fra 1771, ti § 35 bestemmer: „Alle und jede, auch die von Unserer Universität in Copenhagen promovierten Doctores medicinæ nicht ausgenommen, welche in Dänemark und Norwegen die Wundarznei oder einen Theil derselben künfftig ausüben wollen, wie auch alle diejenigen, welche bei Unserm Kriegsstaat als Wundärzte zu dienen gedenken, sollen auf Unserm Theatro chirurgico in Copenha-

gen in Chirurgicis öffentlich examiniert und mit einem von allen Examinatoribus unterschriebenen Attestato versehen werden.“

Forslagene fra 1740 og fra 1771 havde de medicinske medlemmer af collegium medicum som sagt end ikke ladet kirurgerne se, og der kan derfor ikke være mindste tvivl om, at jeg har haft ret. Dette forbavser mig slet ikke, for *kirurgi blev slet ikke regnet som lægegerning men som et haandværk*, indtil den kirurgiske læreanstalt blev oprettet 1736. Først fra den tid blev kirurgien løsnet fra haandværkerlavene, men det varede endda længe, inden den blev helt fri.

DOCTORERNES RETTIGHEDER.

Man tror vistnok i almindelighed, at doctores medicinæ fra den tidligste tid havde eneret paa behandling af indvortes sygdomme, men dette er ikke rigtigt. Fra først af havde doctores slet ingen rettigheder, og det var ikke saa underligt, for der var saa overordentlig faa af dem. Det fulgte imidlertid af sig selv, at de ansaas for specialister, men ganske i almindelighed var der intet forbud mod at behandle indvortes sygdomme, saaledes som der var mod at behandle kirurgiske sygdomme. De, der praktiserede, var i reglen lægfolk, som havde vundet befolkningens tiltro, og navnlig saadanne, som havde opskrifter paa lægemidler. Saadanne lægemidler gik tidt i arv fra fader til søn eller fra moder til datter, for det var hyppigt kvinder, der gav sig af med intern praxis. En hjælp for disse mennesker var de forskellige populære lægebøger f. ex. af *Henrik Harpestreng*, *Christian Pedersen* og *Henrik Smid*. Ganske naturligt var det, at bartskeererne, som havde eneret paa behandlingen af kirurgiske sygdomme, særligt benyttedes, ogsaa naar det drejede sig om indvortes svagheder.

Dette bekræftes indirekte af professor *Christiern Morsing* i hans fortale til *Henrik Smids* tredje „Urtegaard“ 1557. Han fortæller om Montpellier, som han særlig roser: „Der tillades det ingen bissekræmmere med deres pakker at give sig ud for det, de aldrig har lært. Ja saa stort og mærkeligt er tilsynet med lægemidler og lægekunst dersteds, at ingen maa fordriste sig til at give nogen indvortes lægemiddel, uden at han er kommet saa vidt i lægeviden-

skab og erfaring, at han er blevet doctor og dertil betroet og godkendt af de aller ypperste og lærdeste mænd i lægekunsten, af hvilke der dersteds findes mange. Naar dersteds nogen alligevel vover at gøre det, saa bliver han paagrebet, sættes paa et æsel og jages ud af staden med raadne æg og med andet skarn, med forlov at sige, som man kaster paa ham saa længe indtil han med stor forhaanelse er kommet igennem byen og maa se at komme afsted. Saa flittigt tilsyn holdes der, saaledes som det er vitterligt for flere her fra riget, som har været og studeret der. — Derfor siger jeg, behøves saadanne smaa bøger ikke i de lande og steder, som af gud er saa rigeligt og rundeligt forsynede med lærde mænd i lægekunsten. Men her i disse riger, hvor der ikke er saa mange lærde mænd i lægekunsten og ikke heller saa mange apoteker, kan denne bog være nyttig og gavnlig for den menige mand“.

Saa længe der kun var ganske faa doctores, var der ingen mening i at give dem særlige rettigheder, for de faa kunde naturligvis ikke behandle alle syge, og det er da ogsaa først i det 17. aarhundrede, at de faar den første lov, som beskytter dem. Det, der tilsigtes med denne lov, er imidlertid ikke saa meget at give doctores rettigheder som at regulere medicinalhandelen, men da doctores ansaas for at forstaa sig ganske særligt paa medicin, blev det ogsaa dem, der skulde kontrollere apotekerne. Forordningerne handler først og fremmest om apotekervæsenet, hvorfor der ogsaa knytttes apotekertaxt til dem.

Den første forordning er af 10. januar 1619 og indledes med: „Saasom stor uorden dagligen bemærkes mellem medicos, chirurgos, empiricos og apotekere, haver dette foranlediget os til ved følgende forordning med guds bistand dette at forebygge.“

Det følgende i forordningen viser, at dette skal læses saaledes, at man vil ordne forholdet mellem apotekerne paa den ene side og lægerne paa den anden, hvad enten disse

læger var medici, chirurgi eller empirici. Der begyndes med, at apotekerne skal holdes i god stand og være forsynet med gode varer og for at paase dette, paalægges det „vort universitets facultas medica og de andre her praktiserende approbati medici“ to gange om aaret at visitere apotekerne i København.

Visitationen skulde altsaa udføres ikke alene af fakultetet men ogsaa af de øvrige i byen værende doctores medicinæ, og i det følgende stykke indskærpes det apotekerne, at „de skal være medicis approbatis lydige, ikke gøre eller lade gøre nogen recept, uden medicus approbatus den haver skrevet eller samtykket, og derfor alle saadanne recepter forvare, paa det enhver sin gerning, om forseelse findes, kan svare.“

Det følgende stykke i forordningen fastslaar derpaa medicorum privilegium: „Og eftersom vi haver erfaret, at adskillige empirici drister sig til at forordne syge indvortes medicamenta, ville vi, at ingen herefter tilstedes de syge noget at indgive eller medicin indvortes at adhibere uden dennem alene, som er promoti og approbati medici, de andre, være sig bartskeer, apotekere, kymister, okulister, broksnidere, kvaksalvere og adskillige empirici skal sig derfra entholde, uden hvis vunddrik for fald, stikken, huggen kan indgives; dog skal da saavel som i andre udvortes farlige skader medicus konsuleres, hvis chirurgus ikke selv vil lide skam og skade, for hvad der maatte indtræffe.“

Af denne forordning fremgaar altsaa, at medici „herefter“ var eneberettigede til at forordne indvortes medicin, men der gaves dem i virkeligheden ikke eneret paa at behandle indvortes sygdomme undtagen indirekte, forsaavidt saadanne sygdomme efter den tids opfattelse ikke kunde behandles uden medicin. Men at det heller ikke var meningen, at de skulde have eneret paa at behandle indvortes sygdomme, fremgaar tydeligt af næstsidste stykke i forordningen, der lyder: „Da medici under grasserende pest og

blodsot ikke er pligtige at besøge syge, med mindre de kan bevæges dertil, skal de forordne en vis curam og remedium, som dertil tjenlige er.“

Kirurgerne maatte altsaa kun give vunddrik — men hvad var det? Ja, det synes som om dette ord blev taget i meget vid betydning, i alt fald findes der i *Cista medica*¹¹⁾ en lang sag fra 1632 mod en kirurg, hvor fakultetet frikendte kirurgen uden at sige noget om hans anvendelse af medikamenter. Der findes en lang beretning fra kirurgen, hvori der gøres rede for hele sygdommens forløb, en absces i munden, og han opgiver sine recepter. Han begynder kuren med et purgans, derpaa aareladning, saa svedemiddel bestaaende af en mængde ting, hvoriblandt sarsaparilla, sassafras, coloqvint, folia sennæ, radix chinica m. m., saa indgnides kæbeleddet med salve og derpaa følger laxantia. Man faar deraf det indtryk, at naar det drejer sig om en kirurgisk sygdom, gør det ikke saa meget, at indvortes midler anvendes — men man forstaar ogsaa, at forordningen paalægger kirurgerne i alvorlige tilfælde at konsulere medicus. Dette har ikke været for at faa en erklæring om den kirurgiske sygdom, men for at faa hans skøn om de medikamenter, som maatte bruges. Mere har denne forordning næppe villet fastslaa, men senere blev det til, at kirurgen skulde tilkalde medicus, naar det var alvorlige tilfælde, ogsaa for at faa hans raad navnlig med hensyn til anatomi.

Denne forordning indeholder ikke meget, men det bliver da ogsaa først forordningen af 4. december 1672, der bliver grundloven for medici. Den kaldes forordning om medicis og apotekere, hvorefter medici udi hvis (d. e. hvad) medicinæ praxin angaar, og samtlige apotekere, saa vidt dem kan vedkomme, i de kgl. riger og lande sig, indtil anderledes befales, skal rette og forholde. — Dens for os vigtigste paragraffer lyder:

1) De, som begærer at praktisere i nogen by eller sted i begge kgl. riger og lande, eller sig for medicinæ doctoribus udgive, skal ej an-

tages eller tilstedes at praktisere eller for medicinæ doctoribus eller licentiatis passere, førend de har sig hos facultatem medicam i København angivet, og fremvist deres rigtige testimonia promotionis legitimæ. Dog herved ikke at forstaa de medici, som til kongens egen tjeneste og opvartning antages.

2) De indfødte og kgl. undersaatte skal herefter, saafremt de vil i disse riger og lande for medicinæ doctoribus anses, og tilstedes at praktisere eller i andre maader forfremmes, tage gradum doctoratus in medicina i Københavns universitet. Og paa det ingen, enten fremmed eller indfødt, sig skal undskylde med for store omkostninger, da skal det være enhver candidato tilladt gradum doctoratus in medicina at tage in collegio academico, om han det begærer, for omkostning at spare, heller end i Frue kirke efter fundatsen; og skal facultas medica saa moderere sumptus promotionis, at de ikke overgaa 50 rdl., depositio academico deri beregnet, dog fundatsen ellers i andre maader uforkrænket.

3) De, som i saa maader er legitime promoti medici, skal alene have magt overalt i de kgl. riger og lande, hvor deres hjælp behøves og begæres, at praktisere, konsultere og alt andet forrette, som denne deres profession gemes er.

4) Ingen uden promoti medici, som før er meldt, maa tilstedes medicamenta indvortes at exhibere eller foreskrive; alle andre, være sig apotekere, bartske, chymister, oculister, bruksnidere, quaksalvere, empirici, i hvad navn de have kan, mænd eller kvinder, skal sig derfra entholde, uden hvis vund-drik for fald, stikken, huggen, af bartskerne indgives og skal da, saavelsom i andre udvortes farlige skader, medicus, om han tilstede er, consulere, saafremt bartskerne ikke selv, for hvis inconvenientier derefter kommer, vil svare.

7) I grasserende pestilentse og smitsomme sygdomme skal medici og apotekerne en vis curam og remedie specificere og anordne med en tilbørlig taxt, saa enhver derved kan være tjent, og skal facultas medica i København i slig fald saadan kur og anordning i trykken lade forfærdige, paa det alle og enhver sig dermed kan betjene.

28) Ingen chirurgus maa, uden tilbørlig straf, forordne eller selv præparere nogen medikamenter for deres patienter indvortes at bruge, uden alene vund-drik og decocta, som af dem bruges imod fransoske pokker, gurglevand og hvad egentlig til kirurgi henhører; langt mindre forordne eller selv præparere for deres patienter, purgantia, vomitoria, sudorifera, pectoralia, opiata, cordialia etc. og skal de købe deres medicamenta og species eller materialier, som de bruger til deres kirurgi og fra andre steder skal have, af apotekerne sammesteds, og dem ingen andensteds fra forskrive, hvorimod benævnte apotekere

skal være pligtige, bartskerne gode varer for en billig pris, og enten i liden eller stor kvantitet ligesom der begæres, at forskaffe.

Af alt dette fremgaar, at medici nu havde udtrykkelig eneret paa al medicinsk praxis, men kun forsaa vidt denne praxis var deres profession „gemes“. Dernæst fik de eneret paa at forskrive medicin til indvortes brug, men ogsaa her gjordes en undtagelse, idet kirurgerne fik lov til at forordne og selv præparere vunddrik og decocta, som af dem bruges imod fransoske pokker, gurglevand og hvad egentlig til kirurgi henhører.

Disse undtagelser siger ikke saa lidt, for der er ikke tvivl om, at kirurgi ikke var medicorum profession gemes, og derfor handler loven ogsaa kun om praxis medica. Den anden undtagelse siger maaske endnu mere, for ifølge den hørte til kirurgi ogsaa fransoske pokker, d. v. s. alle slags veneriske sygdomme, for dengang kunde man ikke skælné dem fra hverandre. Naar de blev regnet for kirurgisk sygdom, laa det sikkert i, at der i reglen var saardannelser eller hudud-slet, og saar havde kirurgerne jo eneret paa at behandle. Den indvortes behandling af veneriske sygdomme kunde medici godt paatage sig, men saa snart det kom til saarbe-handling, maatte kirurgen tilkaldes. Et smukt eksempel her-paa findes i *Otto Sperlings* autobiografi. Han fortæller¹²⁾, hvorledes han fik en rig skipper under behandling for frantzoser, „men det værste ved ham var, at frantzoserne havde ædt ham et rundt hul i munden, midt i ganen, saa at alle drikkevarer flød ham ud igennem næsen. For dette hul var jeg meget bekymret og spekulerede meget paa, hvorledes jeg skulde faa det lukket. Ti de andre frantzoser og de store smerter i hoved, arme og ben fik jeg lykkeligen ende paa ved den indvortes kur. Omsider indgav gud mig at berede en salve af saccharum saturni og mercurius dulcis, hvortil jeg satte saa megen syrupus diamori, at det fik en salves tykkelse, og lod jeg nogle gange hver dag bartskæren med en pensel, som var dyppet i salven, berøre hullet temmelig

haardt, holde lidt op, igen berøre det og tilsidst ganske let bestryge ganen og hullet. Herved artede hullet sig saa vel, at det efterhaanden lukkede sig, og efter nogle ugers forløb flød drikken ikke længere manden gennem næsen. Jeg for altsaa fort dermed, indtil det var ganske tillukket og lægt.“

Denne lille fortælling er meget illustrerende: medicus, *Otto Sperling*, behandler den syge med indvortes medicin, men saa snart der kommer saar, tilkalder han kirurgen, som maa foretage det rent tekniske at pensle saaret. End ikke en saa simpel ting som pensling af et saar gør medicus, det er og bliver et kirurgisk indgreb, men det er stadig medicus, der leder behandlingen og bestemmer, hvad kirurgen skal gøre, og man forstaar derfor ogsaa, at *Simon Pauli* i 1669 i sit forslag til en medicinalforordning kan kalde kirurgerne for lægernes (medicorum) tjenere.

Men det var ikke alene veneriske sygdomme, som kirurgerne havde lov til at behandle, men ogsaa de smitsomme sygdomme overlodes for en stor del til kirurgerne. Det er almindelig bekendt, at kirurgerne under epidemier optraadte som pestmestre. Fra hvad tid de første bestemmelser herom er, ved jeg ikke, men ved *Christian den fjerdes* reces af 1643, hvorved alle under hans regering udgivne anordninger revideredes, omtales epidemiforanstaltningerne i 4. kapitel. Det er navnlig punkterne 4 og 5 der interesserer os i denne sammenhæng²):

4) Dernæst saa skal en god og velforfaren pestmester eller bartsker strax antages og have en god maanedsløn af byen, saa længe sygdommen varer; det skal ogsaa fastsættes for ham, hvad han maa tage af dem, der har formue, de fattige skal han for intet og den løn han har af byen tjene og besøge, saa og bruge de raad medici foreskriver. Og skal han i begyndelsen selv endog uombedet gaa i de huse pesten begynder i, der lade ryge og bruge raad, præservativer og alting forekomme, saa vidt gud den allermægtigste giver selv naadeligen raad og lykke. Og naar pesten grasserer, da skal han meddele enhver raad, som raad er begærendes, dennem og som hannem lader fordre besøge, og overalt tage vare paa pesthusets syge.

5) Derforuden og naar sygdommen i omegnen formærkes, da skal borgmestre og raad tilholde apotekere og bartskeerne, gode medikamenter, præservativer, røgelse imod forgiftig luft, og andet fald at have, efter som sygdommen tager fremgang eller befrygtes. Og hver recept for et lideligt og vist køb, som derpaa skal sættes, og skal samme taxt anslages paa raadhuset med store læselige bogstaver skrevne paa pergament eller papir, og saa tidt den kan hænde at affalde, igen opsættes, hvormed borgmestre og raad skal have indseende. Skal og derforuden pestmesteren gives og betaales af byen medikamenter, som fattige frit kan have hos ham at hente, som det behøve og have ville, pestmesteren skal og flittig besøge de fattige syge.

Men medens saaledes en del medicinske sygdomme var overladt til kirurgerne, var det af endnu større betydning, at medici dengang ikke kunde tænke sig at behandle nogen syg, uden at der skulde anvendes aareladning, og da man ikke kan aarelade, uden at der kommer saar, var det nødvendigt ved alle medicinske sygdomme at tilkalde kirurgen, da medicus ikke maatte foretage den, som det udtrykkelig fremgaar af lavsartiklerne af 1684.

Da intern praxis fra gammel tid havde været fri næring og vel endog for en stor del været i hænderne paa bartskeerne, *da* disse tillige havde ret til behandling af veneriske sygdomme, *da* de i realiteten havde eneret paa at behandle smitsomme sygdomme, fordi medici endnu i det 17. aarhundrede flygtede under epidemier, *da* de maatte tilkaldes ved ethvert sygdomstilfælde for at aarelade, og *da* de endelig i krigstilfælde skulde behandle militære personer saavel for kirurgiske som for medicinske sygdomme, er det ikke saa underligt, at kirurgerne af publikum ansaas for vel egnede som læger, ogsaa naar det drejede sig om intern praxis. Men dertil kom endvidere, at kirurgerne var billigere, stod paa samme dannelsesstrin som den store befolkning og talte et sprog, som alle kunde forstaa, medens doctores foretrak lalatiniske ord, hvor der var mulighed derfor.

Naar man vidste, at der ved enhver sygdom skulde aarelades, laa det uhyre nær strax at tilkalde kirurgen. Selv-

følgelig havde han ikke ret til at behandle de indvortes sygdomme, men han kunde jo ikke tvinge den syge til at tilkalde en medicus, og nægtede patienten det, maatte han vel anses for sagesløs. At denne opfattelse ikke var ganske fremmed for medici, fremgaar af følgende stykke af *Simon Paulis* forslag til en medicinalforordning af 1669¹³), hvori det hedder i § 6 i kapitlet om kirurger:

„Wiewohl den Chirurgis noch ausgehängten Becken vergönnet wird, frank und frei Ader zu lassen, sein sie doch nicht bemächtiget jemand, es sei männlichen oder weiblichen Geschlechtes, am Arm, am Fuss, unter der Zunge oder vor der Stirn, auf der Hand die Ader ohne Vorwissen und Einraten eines Medici zu lassen oder auch Hæmorrhoides zu eröffnen oder ihnen Hirudines oder Blutegel anzusetzen, wann sie bettlägerisch geworden, und etwa von der Pleuritide, Hæmoptysi, Angina, hitzigen Fieber danieder legen, sie deliriren oder nicht, auf welchen Fall die Chirurgi (dafern sie ihrer herrlichen Privilegiorum vorsätzlich sich selbst nicht verlustig machen wollen) allemal gehalten sein sollen dem Patienten einen oder andern von Medicis zu nennen, der nebst dem Chirurgo den Patienten verpflegen möchte; will aber aus Geiz und Kargheit der Patient keinen Medicum gebrauchen oder zu Rat ziehen, ist der Chirurgus so weit entschuldiget, und kann einer solcher Patient, wann es nach dem Aderlassen schlimmer mit dem Patienten wird, nachgehends so wenig den Chirurgus besprechen als ein ander den Apotheker, — — —, weil sie beide sich nicht haben raten lassen wollen.“

Altsaa medici havde selv efter 1672 kun med visse ret betydelige indskrænkninger eneret paa at anvende medicin til indvortes brug, og det er meget langt fra, at *Jul. Petersen* har ret i sin Paastand, „at forordningen i sin § 3 giver de legitimt promoverede læger ubegrænset autorisation til lægevirksomhedens udøvelse i dens fulde omfang“, forsaavidt man, hvad *Jul. Petersen* vil, regner kirurgi med til læ-

gevirkosomhed. Doctores havde ikke ret til kirurgisk praxis, ikke engang til udvortes behandling af veneriske sygdomme, de havde ikke ret til at aarelade, og de fungerede ikke som pestmestre, om end det ikke mere tillodes dem at flygte under epidemier.

OPERATØRER OG EMPIRICI.

Foruden medici og kirurger var der endnu en slags autoriserede læger nemlig de autoriserede operatører. Den største del af dem var meget lidt værd, men der fandtes dog mellem dem nogle dueelige. For at have lov til at praktisere skulde de have bevilling dertil, og man kender ogsaa en mængde saadanne bevillinger, men de aller fleste forsøgte vist aldrig at skaffe sig tilladelse.

Man havde forskellige slags operatører. Det synes, som om de fleste her i landet gav sig af med alle de operationer, som man dengang kendte, men i virkeligheden var der forskellige specialiteter, hvorefter de benævnedes tandbrækere, stensnidere, broksnidere og stærstikkere. De fleste var omrejsende, drog fra et sted til et andet, optraadte i reglen paa markeder, hvor de havde en bod som andre handlende og gøglere, ja ikke sjældent var de tillige gøglere eller havde saadanne til hjælp for at vække tilstrækkelig opmærksomhed.

Som eksempel paa bevillinger skal jeg nævne den, som meddeltes *Bruno Jacobi*, der 1632 fik privilegium i Odense og 1653 fik tilladelse til at praktisere i København. Denne sidste bevilling lyder i moderniseret sprog: „*Frederik den tredie* gør alle vitterligt, at eftersom nærværende *Bruno Jacobi* broksnider, okulist og vundartzt underdanigst for os har ladet andrage, at han udi vor købstad København agter at nedsætte sig forskrevne sin kunst sammesteds saavel som hos andre her i vort land Sjælland, som behøver ham, at bruge underdanigst begærende, at vi ham naadigst ville be-

vilge, at han maatte forskaanes for skat og anden borgerlig og byens tyngde, da har vi paa saadan hans underdanigste anmodning og begæring naadigst bevilget og tilladt — — — at forskrevne *Bruno Jacobi* maa sig her udi vor købstad København nedsætte og sig udi samme sin kunst bruge lade af hvem som behøver ham, saa og at han her sammesteds maa for skat og anden borgerlig tyngde være fri og forskaanet, dog skal det være ham forbudt bartskær haandværket her sammesteds til afbræk at befatte sig med arm eller benbrud, ferske hugne eller stukne saar, saa og ej heller med at klippe eller rage, maa dog efter hans egne patienters lejlighed bruge aareladning, medicin og kur, saa meget fornødent gøres.“

Denne bevilling blev bekræftet 1665, men ganske lignende indskrænkninger findes for andre operatører. Saaledes tillades det 18. Januar 1671 „at *Laurentius Nicolai Bruchschneider* oculist maa sig udi vores residens stad København eller hvilken købstad her i riget, ham selv lyster, nedsætte og udi fornævnte sin kunst sammesteds saavel som hvis andre her udi vore riger og lande, som hans tjeneste behøver, sig lade bruge.“ Denne *Laurentius Nicolai Bruchschneider*, hvis borgerlige navn vel har været *Lars Nielsen*, er den samme, som jeg senere vil komme til at omtale som en af de kirurger, som *Thomas Bartholin* særlig nævner i *Acta medica*.

Efter at forordningen af 4. december 1672 var udkommet, bliver bevillingerne lidt anderledes, idet indskrænkningen lyder: — — „at han sig ikke med videre befatter eller understaar sig at bruge eller sælge nogle indvortes medikamenter, som imod vor elskelige kære hr. faders sal. osv. den 4. december 1672 om medicis og apotekere allernaadigst udgivne forordning befindes at stride.“ Den her citerede bevilling var udstedt 8. januar 1701 for *Christoph Folman*.

Den operatør, hvis navn er blevet bedst bevaret, er vel nok *Salomon Poulsen v. Qvoten*, der tillige var komediant

og nærmest er erindret som saadan, da *Holberg* angreb ham og hans skuespil. Han var vist forøvrigt ikke nogen fremragende kirurg, i alt fald ved man ikke noget derom, og den eneste historie, jeg kender om hans lægevirksomhed, er ikke særlig smigrende for ham. I 1727 blev der nemlig fra rentekammeret klaget til magistraten over, at han paa Møen havde bedraget en del af kronens bønder ved at lade dem betale en del af kurpengene forud og derpaa gøre sig usynlig. Som følge deraf blev han arresteret, men blev løsladt, da hans svigersøn stillede kaution for ham. Forøvrigt skadede dette forhold ham ikke, for 5 aar efter fik han stadfæstelse paa sin bevilling. Som ved alle andre bevillinger ogsaa barberlavets, maatte der søges stadfæstelse ved tronskifter.

De fleste af disse operatører var vistnok uhyre tarvelige, men der var dog nogle, som endog var fremragende. Foruden *Lars Nielsen* kan som meget kendte eksempler nævnes fra 18. aarhundrede *Johan Ditlev Clausen**) og hans elev *Schönheyder*, der begge bosatte sig i København og navnlig var ansete som fødselshjælpere.

Endvidere besøgtes landet af en mængde rejsende operatører og vel navnlig okulister, hvoriblandt de udmærkede *Cyrus* og *Taylor*, men nærmere om dem skal jeg ikke fortælle her, da deres indflydelse paa udviklingen er meget ringe, undtagen forsaavidt det maaske er dem, der vakte *Heuermanns* interesse for oftalmologien. Operatørerne forsvinder efterhaanden som den kirurgiske undervisning bliver bedre og bedre, og alle kirurger har faaet undervisning i operativ kirurgi.

*) Bevilling 9/3 1725 for medicinæ studiosus ved Kbh's universitet J. D. C. efter ham af medicinsk fakultet efter examen meddelt attestatum af særdeles kgl. naade, dog uden consequence at maatte „foretage sig chirurgiske operationer at forrette, saa længe han sig derudi tilbørlig og upaaklagelig skikker og forholder“. (Sjæll. Reg. — Kbh. Diplomat. VIII P. 623).

Er operatørerne uden betydning for udviklingen, er dette naturligvis i endnu højere grad tilfældet med lægepraktikanterne, men jeg maa dog omtale dem lidt, da deres virksomhed i begyndelsen er ganske lovlig og først lidt efter lidt indskrænkes ved bestemmelser, som søger at hindre kvaksalveri.

Oprindeligt maa al lægepraxis have været fri, men da barts-kærlavet blev oprettet, fulgte dermed som for alle andre lav, at kun medlemmerne af lavet maatte give sig af med haandværket. Straffen, der fastsattes for fuskeri, var derfor først og fremmest en beskyttelse for haandværket, men meningen var dog ogsaa at opnaa en beskyttelse af publikum, hvilket fremgaar af, at der i Helsingørs lavsskraa af 15. august 1605 tilføjes: — — „og det formedelst den store falskhed og bedrag, som findes almindelig hos de kvaksalvere og landfarere herudi riget omstripper.“ Ved forordningerne af 1619 og 1672 blev det forbudt andre end medici at give medikamenter indvortes, og meningen hermed er sikkert, at det ikke blot skulde være beskyttelseslove for medici, men at de ogsaa skulde yde publikum beskyttelse mod uvidende kvaksalvere.

Ved den første egentlige kvaksalverlov af 4. november 1735 er der imidlertid ikke tvivl om, hvad meningen er: man vil kvaksalveriet tillivs. Reskriptet lyder:

„At de uberettigede personer, som efter foregaaende advarsel ved plakater, antager nogen i kur, skal første gang betale til lige deling imellem konventhusets fattige og politikassen 8 rdl., anden gang dobbelt og tredje gang 50 rdl. eller i mangel af betaling arbejde $\frac{1}{2}$ aar i skubkarren i citadellet, og de, som betjener sig af slige folk, ligeledes at bøde hver gang 4 rdl. Saa skal og alle de, som sig med utiladelig barberen lader finde, betale hver gang i straf 2 rdl., og den som ikke formaar at afdrage pengene, straffes paa kroppen, enten han er civil eller militær — —.“

Denne straf hjalp naturligvis ikke meget, for menne-

skene har nu altid været tiltrukket af det mystiske, og selv i vore saakaldte højt oplyste tider, ser vi gang paa gang endog rigsdagsmænd, der vilde finde det fuldkomment hen i vejret, hvis nogen vilde beskæftige sig med deres fag uden at have lært det, anbefale fuldkomment uvidende kvaksalvere til at faa lov til at udsætte deres medmennesker for de største farer. De mest kyndige kan tage fejl, de ukyndige vil sjældent gætte rigtigt selv i ganske simple tilfælde!

Kvaksalveriet spillede en stor rolle i det daglige liv, men det havde selvfølgelig ikke spor af betydning for lægevidenskabens udvikling, og det er derfor overflødigt at beskæftige sig videre med disse empirici, som de kaldtes.

KIRURGERNES UDDANNELSE OG VIRKSOMHED INDTIL AAR 1700.

Kirurgernes opdragelse har man ikke beskæftiget sig meget med i den danske medicinalhistorie, før *Frederik Wulff* i „Det københavnske barberlavs historie“ (1906) fremdrog forskellige forhold, der næppe har været kendt før. Meget ved man ikke, men noget kan man dog uddrage af de gældende bestemmelser i lavsskraaerne.

I den ældste københavnske lavsskraa, som man nu kender, der er stadfæstet 21. august 1577, bestemmes i punkt 3, at hvis nogen mester vil antage og lære nogen dreng bartskær embede, skal han gøre det med oldermandens og de menige lavsbrødres samtykke, og skal samme dreng nøjagtig bevise sig af ærlige forældre at være ægtefødt, siden skal han tjene paa embedet for en læredreng udi tre samfulde aar.

Som betingelse for at blive kirurg fordres først ægte fødsel, men det er ikke en for kirurgerne særlig bestemmelse, men den gælder for alle haandværkerlav. Dernæst fordres det, at læretiden skal være 3 aar. I disse tre aar har lærlingen naturligvis deltaget i alt arbejde i mesterens forretning, og dertil hørte ikke blot barbering men ogsaa al den lægegerning, som fandt sted ikke blot paa barberstuen men ogsaa i de syges hjem. Der kan ikke være tvivl om, at undervisningen har været rent praktisk, men lærlingene og de unge svende benyttedes ikke blot ved sygebesøget, men de brugtes ogsaa som vagter ved de syge, og de fik derved betydelig øvelse i at iagttage patienten. De udførte en stor

del af det arbejde, som nu overlades til sygeplejersker, men som i min studeretid endnu tildels overlodes til de unge medicinske studenter, der f. ex. maatte vaage ved patienter, der var amputerede. At de unge kirurger benyttedes paa denne maade, kan man se af, at det ikke er sjældent, at *Heuermann* og andre kirurger i 18. aarhundrede fortæller, at da de kom til en patient, som en anden kirurg havde kaldt dem til, fandtes der kun en ung kirurg, der var efterladt som vagt. Af ham faas saa oplysninger om patienten, inden han undersøges.

Læsning har der ikke været meget af, da de fleste sikkert ikke engang har kunnet læse, men de, der kunde læse, havde allerede i 16. aarhundrede adgang til at studere en dansk lærebog i kirurgi, nemlig *Henrik Smids* bartskebog, der første gang udkom 1557 og senere flere gange sammen med *Henrik Smids* andre lægebøger. Indholdet af bogen er samlet efter datidens bedste forfattere. Forøvrigt udkom iflg. *Bibliotheca Danica* 1595 i Slesvig en bog: „Chirurgia vulnerum: Das ist, Von Heylung der Wunden: Philippi Theophrasti Paracelsi“. I den vidtløftige titel oplyses, at det er forelæsninger, som Paracelsus har holdt paa universitetet i Basel nedskrevne af en flittig tilhører Conr. Khunrat fra Leipzig. Hvorfor denne bog er trykt i Slesvig, ved jeg ikke, men da den hidrører fra en tysk læge, vedkommer den os ikke her.

Den næste paragraf i skraaen siger: Naar en læredreng har udtjent sine læreaar, skal det foreholdes ham af ganske embede, og han skal sig overfor dem forpligte at vandre i fremmede lande paa sit embede udi fire samfulde aar, paa det han desbedre kan blive brugt og undervist i lægekunst, saa fremt han vil have arbejde hos nogen bartskebær i København.

Altsaa: naar læretiden var endt, blev drengen af hele lavet erklæret for svend, og han maatte derved forpligte sig til at rejse i 4 aar, og det siges udtrykkelig, at maalet med

rejsen skulde være at uddanne sig i lægekunst. I udlandet var det paa den tid nærmest som her i landet, kirurgien stod ikke meget højere, og man maatte ogsaa der uddannes paa barberstuerne, men der var dog saa at sige altid steder i Europa, hvor der var noget særligt at se, og hvor der var mulighed for at samle en betydelig erfaring, idet der næsten altid et eller andet sted var krig. Mange af de rejsende svende lod sig sikkert hverve i hærene og fik lejlighed til at se mange forskellige saar og lære den da brugelige behandling af dem. Men desuden maa man erindre, at epidemiske sygdomme i hærene spillede en meget større rolle end de kirurgiske sygdomme, og militærkirurgen maatte ligesaavel behandle de interne som de externe sygdomme. Det er imidlertid et meget stort spørgsmaal, om disse unge militærlæger fik nogen vejledning af ældre kirurger, for som oftest var de vistnok ansatte som regimentslæger, idet regimentschefen næppe hvervede mere end en for det enkelte felttog. Det maa derfor vistnok anses som et tilfælde, hvis de var saa heldige at komme til at arbejde under en ældre og mere erfaren kollega.

Paa deres rejser har de dog nok samlet en hel del erfaringer, og de maa ogsaa have lært en del sprog, saa at de nogenlunde blev i stand til, hvis de overhovedet kunde læse, at forstaa en kirurgisk lærebog. De fleste maa dog efterhaanden have lært at læse og skrive, for der var ikke sjældent lejlighed for dem til at afgive erklæringer om saar og navnlig om saarenes livsfarlighed. Disse erklæringer var sproglig set ikke særlig gode, ja endnu langt ind i 19. aarhundrede kan jeg citere eksempler paa et frygteligt sprog, men det var da i reglen udlændinge, navnlig tyskere, der var indvandrede og aldrig lærte det danske sprog, men det vigtigste nemlig indholdet af erklæringen var i reglen saa godt, at man kunde danne sig et virkeligt skøn over læsionens beskaffenhed.

Naar svenden saa kom hjem fra sine rejser, maatte han søge plads hos en mester, eller han maatte søge at faa et ledigt amt. Dette var nu ikke saa let, for han skulde først gøre sit mesterstykke, dernæst skulde han købe amtet, og det var ikke billigt, for dels skulde han betale amtet, og det kostede i midten af 18. aarhundrede i København 700 rdl., dels skulde han betale indtrædelse i amtet, og det kostede paa samme tid 600 rdl. Endelig var der den vanskelighed, at antallet af amter var meget begrænset, saa det ikke saa ofte hændte, at et var ledigt. Den bedste maade at faa et amt paa, var at ægte enken efter en amtsmester — men det kunde man nu heller ikke altid faa lejlighed til!

Den prøve, som skulde aflægges, bestod fra først af vistnok kun i, at svenden skulde gøre sit mesterstykke, i alt fald omtales der i begyndelsen ikke nogen egentlig examen. Mesterstykket bestod ifølge *Wulff* af „9 stykker“, og disse 9 stykker var tilberedelsen af 9 forskellige medikamenter. Det skal have været forskellige saarmidler, rensende og vindedrivende midler m. m., og det var ikke saa underligt, at prøven bestod deri, for apotekere var der kun faa af, og navnlig i provinserne var der kun ganske faa, saa at det var nødvendigt, at kirurgen selv kunde tilberede de medikamenter, som han havde brug for. Men lige saa naturligt var det, at prøven noget senere skulde aflægges for fakultetet, da medici var blevet apotekernes foresatte og var anerkendte som de eneste, der forstod sig paa medicin.

Lidt efter lidt udviklede det sig til, at svenden ogsaa maatte underkaste sig en teoretisk prøve for oldermænd og de øvrige mestre i lavet, og i alt fald i den sidste halvdel af 17. aarhundrede overværede fakultetet eller en af professorerne og stadsfysikus denne prøve.

I 1621 kom *Christian den fjerdes* „novellæ constitutiones“ for universitetet, og i tilslutning dertil findes et ganske overordentlig interessant udkast til en *ordinatio lectionum*, som imidlertid aldrig fik lovkraft. Det er refereret af *Nye-*

rup, Ingerslev, Matzen men især af *Panum*, som i fakultets festskrift ved universitetets 400 aars jubilæum, indgaaende beskæftiger sig med det. Det er dog nødvendigt endnu engang at omtale det lidt nærmere.

Det stykke af forslaget, som interesserer særligt, naar man taler om kirurgernes uddannelse, handler om den „nederste medicus“, som „skal læse theoriam, et aar at ende. Han skal og hver vinter holde et anatomicum enten veri corporis eller ved at fremvise et sceleton. Han skal have adjunctum chirurgum, som skal secere og tractere sceleta. Denne chirurgus skal og en time ordinariis diebus lære chirurgica som chirurgiæ professor og der ostendere praxin secundum anatomiam, og saa vidt muligt er bruge domesticis simplicibus. Han skal og vise alle haandgreb, som til bartskær-embede henhører. — — Disse 4 (hermed menes øverste medicus med adjunctus pharmacopæus og nederste medicus med adjunctus chirurgus) skal have et auditorium for sig selv, og om det ske kan, et theatrum anatomicum, hvor chirurgiæ et pharmacopææ professores skal lære. Dog skal studiosi paa begge steder have locum for sig selv og empirici for sig selv. Og skal de profiterere alle 4 paa danske, og med terminis danicis forfatte bøger, som kan prælegeres og exercitia holde, eftersom numerus auditorii forøges; og maa ingen udi voris riger admitteris for badsker, apoteker eller medicus uden han nu her itt — (aar?) — sammesteds har studeret eller og approberes, si medicus a medicis professoribus, si pharmacologus eller chirurgus a quatuor practicis.“

At dette mærkelige forslag mødte modstand fra fakultetets side er ikke underligt, og man kan ikke forbavses over, at de to daværende professorer *Thomas Fincke* og hans svigersøn *Caspar Bartholin* — ikke *Rasmus Bartholin*, som *Matzen* siger — gjorde indvendinger, og at særlig *Bartholin* — paa latin — protesterer mod at medici og kirur-

ger møder i samme auditorium, og at det for lærde folk uværdige danske sprog skulde benyttes.

Det vilde være af stor interesse at vide, hvem der er ophavsmanden til dette forslag, og der er derom fremsat forskellige meninger. *Panum* fremhæver stærkt, at kongen maa have haft sin andel deri, og dette er i og for sig ikke urimeligt, for dels viste *Christian den fjerde* paa saa mange maader sin interesse for universitetet og de studerende, dels har han ganske sikkert i sine felttog, hvor han gentagne gange blev alvorligt saaret, haft brug for kirurger til sig selv og sine tropper, men paa den anden side er det vel ikke kongen, der selv har faaet ideen. *Panum* har særlig sin opmærksomhed henvendt paa kongens livlæge, og han gør i denne forbindelse opmærksom paa, at *Arnisæus*, som var livlæge, ejede et skelet og formentlig var den eneste læge her i landet, der havde et saadant. Da forslaget gik ud paa, at der i anatomi skulde undervises enten paa cadaver eller paa et skelet, er tanken ikke saa fjærn. Skelettet testamenterede han 1628 til fakultetet, og det var det første skelet, som universitetet ejede.

Det er ganske rimeligt, at livlægen havde meget at sige hos kongen i medicinske spørgsmål, hvad man senere har flere eksempler paa, og det er muligt, at *Panums* formodning er rigtig, men paa den anden side ligger den tanke noget fjærn, at en medicus skulde interessere sig særlig for kirurgernes undervisning, om end vi snart skal se, at denne tanke ikke er udelukket. Men det ligger da i alt fald nærmere at tro, at en kirurg skulde interessere sig mere for kirurgernes undervisning end en medicus, og man spørger da uvilkaarligt, om det ikke kunde være livkirurgen, som er ophavsmanden til forslaget. Denne var jo nemlig tillige barber og kom som saadan i daglig forbindelse med kongen, sikkert langt hyppigere end livmedicus, og var kirurgen en klog mand, kunde han faa stor betydning. Dette viste sig 175 aar senere, da kronprinsens livkirurg *Bodendick* fik udvirket,

at kirurgisk akademi blev oprettet, og i dettes første bestyrelse fandtes ikke alene kongens og kronprinsens men ogsaa enkedronningens og arveprinsens kirurger.

Christian den fjerde havde nu netop en livkirurg, som han synes at have sat særlig pris paa, idet han den ene gang efter den anden benaadede ham med forskellige gaver. Meget ved man ikke om ham men dog lidt:

*Daniel Hogenvald*¹⁵⁾ havde været bartsværer paa Kronborg, da han blev livbarber 15. december 1591 og i rentekammerets fortegnelser kaldes han „kongens egen barber og saarlæge“. Han fulgte med *Christian den fjerde* i Kalmarkrigen, og efter krigen kaldes han „vores liffs badscher“. Han fik sidste gang løn marts—april 1625 og synes derefter at være bleven amtsmester i København. At han har haft en høj stjerne hos kongen, kan man vel slutte af, at han i 1605 fik skænket to tiender i Sorø, i 1612 et vikarie i Lund, i 1619 kgl. skøde paa en gaard i Helsingør og i 1627 et ventebrev paa et kanonikat i Roskilde, og det skønt der i 1613 af biskop *Anders Arrebo* rettedes beskyldning mod ham for at hælde til papismen. Han var oldermand i barberamtet i København i alt fald i 1636, da han fik ordre til sammen med to andre bartsværere at examinere *Henrik Ditlefsen*, der agtede at nedsætte sig som barber paa Christianshavn. Han døde 18. august 1637.

Skønt der ikke foreligger nogetsomhelst positivt om, at denne mand har haft noget med forslaget at gøre, har jeg nævnt ham, da man ikke maa se bort fra denne mulighed, men forøvrigt er det af mindre betydning, hvem der er ophavsmanden, det interessanteste ved det er dets indhold, selv om det hele ikke blev til noget dengang.

Der er et punkt i forslaget, som giver grund til eftertanke, og det er bestemmelsen om, at professoren skulde have adjunctus chirurgus som skal secere og tractere sceleta, ti dette viser, at det ikke var professoren men en kirurg, der dissekerede. Professoren demonstrerede kun det, som var

dissekeret. Det var i alt fald tilfældet flere andre steder. Jeg skal saaledes henvise til, at *Chievitz* i „Anatomiens historie“ (s. 140) citerer Alexander Benedictus (1514): „Desuden maa man i et rummeligt og luftigt lokale indrette et midlertidigt teater med kredsordnede sæder, som i Rom og Verona, og tilstrækkeligt stort til antallet af tilhørerne, for at saarlægerne, vulnerum magistri, som er resectores, ikke skal forstyrres af mængden.“ — I Sverig indstillede collegium medicum saa sent som 7. november 1747 til kongen¹⁶⁾ om at „befullmæktiga assessorn dr. *Abr. Bäck* att vara Anatomiae professor och att i följe theraf årligen hålla in theatro anatomico lectiones et demonstrationes anatomicas, samt lectiones in operationes chirurgicas, då en wälförfaren Chirurgus såsom prosector et operator Chirurgiæ gör præparationerna till anatomen och sjelfva manualoperationen förrättar“. I indstillingen bemærkes om denne assistance af kirurgen: „såsom det i Paris skier uti Jardin de Roy och i L'Ecole de Médecine“.

Hverken hos *Chievitz* eller hos *Hopstock & Faye*¹⁴⁾ har jeg set dette omtale som almindelig regel i deres fremstillinger af anatomiens historie, men det synes efter det anførte virkelig at have været reglen. Spørgsmaalet har for os mest interesse, naar det kommer til at dreje sig om *Thomas Bartholin*. Har denne vor store anatom i det hele secret selv?

Olof Rudbeck troede det som bekendt ikke, men insinuerede, at det var hans prosector *Michael Lyser*, der gjorde opdagelserne: „Quod enim sine eo potes? Mirum vero te aliena manu inventa pro tuis crepitare“. Han nøjedes altsaa ikke med at spørge, hvad *Bartholin* kan uden *Lyser*, men han udtaler sin forbavelse over, at *Bartholin* vil prale af opdagelser som sine, naar de er udførte med fremmed haand. *Jul. Petersen* kommer i sin bog „*Bartholinerne og kredsen om dem*“ ret vidtløftig ind derpaa og er ikke utilbøjelig til at tro, at *Rudbeck* har ret og fremhæver, at der

kommer intet fra *Bartholin*, da *Lyser* og *Møinichen* har forladt ham.

I denne sammenhæng skal jeg gøre opmærksom paa, at *Lyser* først 4 aar, efter at han havde forladt *Bartholin*, blev dr. med., og at *Henrik à Møinichen*, der ligeledes nævnes

Simon Pauli.

som hans prosector, var søn af en amtskirurg og opdraget i sit hjem af faderen, altsaa vel som kirurg, inden han blev *Bartholins* prosector. Først 6 aar efter at han havde forladt *Bartholin* blev han dr. med. Det er saaledes ingenlunde umuligt, at det stadig ansaas for upassende og utilladeligt for en doctor medicinæ selv at foretage dissektionerne, og at man overlod det manuelle arbejde til kirurgen.

Det forslag til en *ordinatio lectionum*, som jeg lige har

omtalt, blev ikke ført ud i virkeligheden, men da domus anatomica var oprettet 1644, og *Simon Pauli* var bleven professor anatomiae, indbød han kirurgerne til at overvære dissektionerne, og han fortæller f. ex. i *Acta medica*¹⁷), hvad han har lært de medicinske og kirurgiske studerende med hensyn til præparation af knogler og særlig af brystbenet. *Simon Pauli* forlod allerede 1648 universitetet, og dermed synes undervisningen for kirurgerne at være holdt op, men *Simon Pauli* bevarede sin interesse for kirurgernes undervisning, hvilket fremgaar af hans forslag til en medicinalforordning fra 1669, idet han i dette forslag har et helt kapitel om, hvorledes han mener, at kirurgernes undervisning bør ordnes¹⁸).

Efter at have gennemgaaet apotekernes pligter siger han, at der paahviler kirurgerne større pligter især i krigs- og pesttider, idet apotekeren skal blive i sit apotek, men kirurgen skal paa egen haand behandle alle personer uden forskel, saa at det ikke kan være anderledes end at en candidatus chirurgiæ (for, siger han, der maa gøres forskel mellem dem og barbererne), som vil være mester, ikke alene overfor oldermanden maa gøre sit mesterstykke, saaledes som det er sket fra ældgammel tid, men det maa ogsaa paalægges ham overfor alle amtsbrødrene paa theatrum anatomicum, men dog kun privat, at anatomere et menneskeligt cadaver af begge køn, eller i mangel deraf en gris, en hund eller et drægtigt faar og vise organernes leje og benævne dem rigtigt. I særdeleshed maa han secere en arm eller et ben, fremstille musklerne, benævne dem og vise brugen af deltoideus og biceps paa armen og af sartorius og tibiæi antichi ac postici paa benet. Ligeledes maa han paa de skeletter, der findes paa teatret, beskrive brugen af knoglerne og alle deres dele og paa kraniet nævne suturerne. Mere kan man ikke forlange af de kirurgiske kandidater. De kontroverser, som daglig rejser sig angaaende anatomiske spørgsmaal, skal kirurgerne ikke deltage i.

Paa dette sidste punkt har *Pauli* sikkert ret, for de unge kirurger kunde naturligvis ikke deltage i latinske diskussioner eller blot forstaa dem, og *Simon Pauli* kunde næppe tænke sig, at man diskuterede lærde spørgsmål paa andet sprog end latin.

I den næste paragraf kommer *Pauli* til de fordringer, der maa stilles til de kirurgiske studerende, og han fremhæver da først, at de skal kunne det samme som apotekerlærlingene, og vi maa derfor først se paa, hvad han forlanger af dem. Det væsentligste, som kirurgerne altsaa ogsaa maatte kunne, var, at de maatte være det latinske sprog saa mægtige, at de kendte navnene paa simplicia og kunde skrive dem ortografisk, samt at de kunde forstaa meningen med, hvad de læser i farmakopeer. Endvidere maatte de kunne kende lægeplanterne. Men udover dette skulde de kirurgiske studerende deltage i den anatomiske undervisning sammen med de yngste medicinske studerende. Ligesom apotekerlærlingene skulde de formentlig benytte *Simon Pauli* Flora Danica, hvis danske udgave „efter kongens befaling“ udkom 1648, men tillige skulde de bruge den af *Simon Pauli* foranstaltede tyske oversættelse af *Caspar Bartholins* „Institutiones anatomicæ“ samt *Julii Casserii Placents* tavler, som ligeledes var oversat til tysk (af *Simon Pauli* 1632); „als wodurch ihre Discipuli fleissiges Lesen solcher anatomischen Bücher geschickt werden mögen auf Schiffsflothen und unter die Militie sich bestellen lassen, und also, wie man zu reden pfliget, zuvörderst in Anatomicis schulrecht, und wie es sich eignet und gebühret, tun können, wann sie künftiger Zeit Amtsbrüder werden wollen.“ Og kun til saadanne disciple skal der gives et testimonium in optima forma af den anatomiske professor og derefter af barberamtet, naar de vil rejse i fremmede lande.

Slutningen af denne paragraf viser, at det vigtige spørgsmål er at faa brugelige militærlæger. Man ser deraf, at det var de ganske unge, der brugtes som saadanne baade paa

flaaden og i hæren, og at de først senere kunde vente at blive amtsmestre, men netop denne stræben efter at skaffe dygtige militærlæger, gør det sandsynligt, at kongen virkelig selv har en betydelig del i det tidligere omtalte forslag til forbedring af det lægelige studium — med kongens død holder det op!

At *Simon Pauli* var ivrig for de unges uddannelse, selv efter at han var gaaet bort fra universitetet, fremgaar ikke blot af, at han lod *Bartholins* anatomi og *Casseri* tavler oversætte til tysk og *Flora Danica* til dansk og at han blev ved med at undervise i botanik, men ogsaa af, at han foranstaltede en i København udkommen eftertryksudgave af *Peter v. d. Styller* haandbog i kirurgi, der udkom 1651. Forfatteren var kirurg i Frankfurt am Main og har ikke levet her i landet, som *Cold* og *Ingerslev* har troet. Han var en ganske kendt kirurg, som skal have hørt til dem, der korresponderede med den berømte kirurg *Fabricius Hildanus*, uden at det dog har været mig muligt at finde hans navn i *Hildani* breve.

Belejringen af København med de talrige saarede og syge har formodentlig ogsaa været af stor betydning for vækkelsen af kirurgernes interesse for yderligere uddannelse, og det fortælles da ogsaa af *Herholdt*, der har haft adgang til den ældste af barberlavets protokoller, som nu er forsvundet, at kirurgerne i slutningen af aarhundredet indrettede en anatomisal i Admiralgade, og det antages dels at have været her, dels paa kvæsthuset, at *Johannes de Buchwald* gav undervisning for kirurgerne. Han fik nemlig 1699 og senere bevilling til at faa cadavere til dissektion.*) Men fra universitetets side bødes der endnu engang kirurgerne undervisning i anatomi, og det var i de par aar, da

*) Reskripter af 10/1 og 18/2 1699 (Sæll. Tegn. 1699 nr. 2 og 31):
— „Vide maa Du, at Vi efter allerunderdanigst ansøgning og begiering, allern. haver bevilget, at dend Qvindes Person, som sig for nogle Dage siden her i Staden selv skal have hengt, hendis Legeme

Steno fra 1673 var *anatomicus regius* og genaabnede *domus anatomica*. Desværre varede dette saa kort.

Lige i slutningen af aarhundredet kom der endnu et par bestemmelser, som maa have haft betydning for kirurgernes uddannelse. Den 15. oktober 1695 kom der nemlig en forordning om, at unge medici og kirurger, som havde praxisret i kongens riger, maatte antage sig de fattige syge lemmer i børnehuset paa Christianshavn deres liv og lægedom under tilsyn af kongens livmedici *Ringelmann* og *Frankenau* samt livkirurg *Soest* og dronningens livkirurg *Precheur*. Da *Ringelmann* blev syg, paalagdes det 29. december 1696 *Frankenau* at overtage overinspektionen i „Cureer Stuen“ i børnehuset og „dirigere hvis de unge doctore og Bartskerere hos de Syge have at iagttage.“

Her er altsaa tale om en slags klinisk undervisning ikke blot for kirurgerne, der altid havde nydt en saadan hos mestrene, men ogsaa for de unge medici.

I *Simon Paulis* forslag er der forøvrigt flere paragrafer, der er interessante, fordi de direkte eller indirekte illustrerer tidens opfattelse, og jeg skal derfor endnu omtale de øvrige punkter, der angaar kirurgerne.

I § 7 siger han, at skønt det uden nogensomhelst modsigelse staar alle kirurger frit for ved deres haandgreb at behandle alle slags saar, hvad enten de skyldes huggen, stik, skud, slag eller fald og ligeledes at hele alle aabne gamle og friske skader hos patienterne, at sætte forvredne lemmer i led, at redressere og forbinde brud, saa skal dog ingen kirurg fordriste sig til, naar der foreligger et ekstraordinært svært tilfælde, alene at behandle en saadan, før han hos en medicus har søgt raad, navnlig med hensyn til anatomien.

§ 8. Ligesaa skal ingen kirurg have lov til at sætte et ben eller en arm af uden først at have aabenbaret et saadant

maa Være Hans Kongel. Høyheds Voris Elskelig Kiere Søns Cron Prinz Friderichs Lif Barberer Johan Bukwalt følgagtig til at anatomere. —“

forehavende for en medicus, og saa skal han ikke gøre operationen alene men efter tilkaldelse af oldermænd og andre af hans amtsbrødre og deres svende, for at disse skal faa lejlighed til at øve sig i saadanne tilfælde, som ikke daglig forefalder. Men ingen kirurg, han maa hedde hvad det skal være, han maa være ung eller gammel, maa trepanere paa hovedet eller brystet eller sternum eller paracentere ved hydroper, eller hos svangre sønderskære det døde foster uden i tilstedeværelse af professor anatomia. Og det samme gælder ved operation af polyper eller kræftsvulster, „widrigen Falls wird I. K. M. verordneter Generalfiscal wissen sein Amt in Acht zu nehmen.“

§ 9. Omendskønt det ganske er forbudt kirurgerne i forslaget § 5 at behandle indvortes sygdomme, saa maa det dog tillades dem i lue venerea at forfærdige og ordinere drikke af pockenholz, sassafras eller lignende — — — ligeledes maa kirurgerne give saarede vunddrikke og patienter med halssygdomme gurglevand. Disse midler maa de ordinere paa apotekerne eller tilberede i deres hjem. Men forekommer en saadan casus dem for svær at kurere, saa er der ingen medicus som vil vægre sig ved at give et velment raad uden nogen recompens.

§ 10. Kirurgerne formaner til ikke at komme i strid, naar flere er kaldt til samme patient — en lignende bestemmelse har han om medici, hvilket bl. a. *Molière* og *Holberg* lærer os ikke var overflødigt —. Endelig tilføjes, at det bør være kirurgerne tilladt, naar apoteker eller apotekersvende ikke er ved haanden, i særdeleshed i de smaa byer, hvor der ofte ikke er apoteker, at sætte klyster. — Det synes heraf at fremgaa, at det ogsaa her i landet som f. ex. i Frankrig var skik, at det var apotekerne, der gav lavement.

I den sidste paragraf siger *Simon Pauli*, at det er skik andre steder og ogsaa burde være det her, at medici be-

handler kirurgernes familier gratis, og at derfor ogsaa kirurgerne burde betjene medicorum familier gratis — man skulde tro, at fordelene i høj grad vilde være paa doctorernes side!

Simon Paulis forslag blev ikke til noget, men det bekræfter, at denne lærde læge viste en ualmindelig interesse for kirurgerne og deres uddannelse, men forslaget rejser ogsaa forskellige spørgsmaal og da navnlig: hvorledes var den kirurgiske examen? Spurgte kirurgerne virkelig medici til raads? Og var der virkelig noget samarbejde mellem de to slags læger? Før jeg imidlertid søger at besvare disse spørgsmaal, maa man saa vidt muligt gøre sig klart, om medici virkelig kunde noget kirurgi.

Fra først af kendte medici vistnok kun meget lidt til kirurgi, men teoretikere som de var, læste de naturligvis ogsaa, hvad de traf paa af kirurgiske forfattere, men interessen for kirurgien blev ganske naturligt større efterhaanden som medici mere og mere kastede sig over anatomien, og der er saa mange vidnesbyrd om, at de betydelige anatomer her i landet var meget interesserede for kirurgiske operationer, og at de var meget belæste ogsaa i den kirurgiske litteratur, at der ikke er tvivl om, at de vidste besked om meget. Men medici var naturligvis ikke kirurger, de kunde kun teoretisk kirurgi.

At en dansk medicus gav sig af med praktisk kirurgi, er der vist kun et eksempel paa. Men er dette da ikke i strid med bestemmelserne? Nej, det er det dog ikke, for kongerne forbeholdt sig en særstilling for deres livlæger, hvilket udtrykkelig siges i forordningen af 1672. Den medicus, der er tale om, er da ogsaa kgl. livlæge, nemlig hos *enkedronning Sophie, Christian den fjerdes moder*, idet dr. *Anders Skyttes*¹⁸⁾ bestalling lyder „som doctor chirurgiæ med egen haand, hvor nøden maatte fordre det, det gud dog naadigst afvende.“ Af *Ole Worms* breve ser man, at *Anders*

Skytte eller *Toxotius*, som hans lærde navn er, virkelig gav sig af med kirurgiske operationer, ja maaske endog med øjenoperationer.¹⁹⁾

Ser vi saa paa spørgsmaalet om den kirurgiske examen, maa det bemærkes, at da *Kölichen* 1668 blev stadsfysikus, paalagdes det ham at overvære kirurgernes examiner og i lavsartiklerne af 1684 fastsattes det, at kirurgerne skulde examineres af det medicinske fakultet i København og nogle amtsmestre. Det er vist tvivlsomt, om denne examen afholdtes i domus medica, som *Simon Pauli* foreslog, i alt fald fortæller *Thomas Bartholin* et sted²⁰⁾ om, hvorledes han overværer examen i oldermandens hus, og de synes at have snakket meget fornøjeligt sammen om forskellige ting. Om selve examen fortæller *Mansa*,²¹⁾ der har kendt den ældste oldermandsbog, følgende:

„Som tilhørere og censorer var det medicinske fakultets medlemmer og stadsfysikus tilstede. Genstandene for examinationen var, som det synes, anatomi og kirurgisk patologi og terapi. Spørgsmaalene findes imidlertid ikke specificerede, saa at intet bestemt kan siges om omfanget af de genstande, som forelagdes kandidaten ved den mundtlige examen. Oldermanden begyndte med at fremsætte spørgsmaalene, derefter afløstes han af en eller flere af de tilstedeværende amtsmestre. Foruden denne mere teoretiske prøve maatte kandidaten praktisk vise, at han kunde tilberede forskellige plastre og salver, hvorpaa der paa den tid lagdes saa megen vægt, saasom opodeldoch, emplastrum sticticum Paracelsi, viride ex herbis, diachylon anodynum, diachylon cum gummis osv. Derimod ses det ikke, at han har maattet aflægge nogen prøve paa sin færdighed i at udføre kirurgiske operationer, ikke engang i dem, som hører ind under chirurgia minor. Examen varede gerne to timer; havde kandidaten tilfredsstillet sine examinatore og censorer, gaves ham karakteren „wohl“ eller „ziemlich wohl bestanden“. Han maatte derpaa give reces fra sig, at han

vilde være lavet tro og huld, fortie hvad der passerede i amtet, love. naar en pest udbrød, at han som yngste mester i amtet vilde lade sig bruge som pestmester og vilde jage bønhaser og fuskere, som gjorde indgreb i lavets rettigheder osv. Havde han ikke ganske tilfredsstillet ved examinationen, men dog ikke var rejiceret, maatte han give det løfte fra sig, at han, naar han fik en farlig patient, vilde tage en amtsbroder, eller, hvis det gjordes nødvendigt, en medicum til hjælp. Efter tilendebragt examen ønskede doctores og amtsmestrene kandidaten til lykke „und mit einem Glasze guten alten Rheinischen Wein wurde die Partei beschlossen.“ Der tilføjes, at selv regimentsfeltkærere maatte underkaste sig prøve, selv om de var nok saa ansete, hvis de ønskede at indtræde i amtet.“

Man faar heraf det indtryk, at der dog ikke stilledes saa ganske faa fordringer for at indtræde i lavet, og at der lagdes vægt paa i alt fald nogen teoretisk uddannelse.

De to andre spørgsmaal, der stilledes: om kirurgerne spurgte medici til raads i vanskeligere tilfælde, og om der virkelig var samarbejde mellem de to slags læger, besvares bedst indirekte ved at fortælle lidt om nogle af de betydeligste kirurger og deres virksomhed, for saa vidt der kendes noget til den.

De vigtigste kirurger paa den tid var de to amtskirurger *Nikolaj Boye*, af hvem man har et smukt portræt, og *Adam Daniel Aspach*. Endvidere den *Lars Nielsen*, der var empiricus med kgl. bevilling til at være operatør, og som jeg har omtalt ovenfor s. 35, samt de to livkirurger *Philip Hacquart* og *Henrik Jacobsen Skriver*, men foruden dem nævnes ikke saa faa andre.

Navnlig i Acta medica findes ikke saa faa sygehistorier, som stammer fra disse mænd. Da de er paa latin, er de sikkert ikke skrevne af kirurgerne selv, men *Thomas Bartholin* var en glimrende redaktør, der ikke veg tilbage for selv at skrive, og han har nok selv oversat dem.

Det omtales saaledes, at *Aspach* havde gjort paracentesis abdominis²²⁾ og at *Bøye* havde kureret en officer for et duelsaar med fraktur²³⁾. *Bøye* var forøvrigt *Johannes de Buchwalds* morbroder og uddannede ham. *Aspach* og *Bøye* foretager sektion sammen for *Thomas Bartholin*, som siger: „In aperto per Chirugos Urbis *Bojum & Aspachium* cor-

Niels Boye.

pore defuncti, invenimus“, hvorpaa beskrivelsen af sektionen følger²⁴⁾. Det viser sig da, at *Bartholin* ikke selv gør sektionen, men overlader den til kirurgerne, men beskrivelsen af fundet gives i *Bartholins* navn.

Om *Lars* eller *Laurids Nielsen* fortælles²⁵⁾, at han i nærværelse af *Thomas Bartholin*, *Møinichen* og *Kölichen* opererer en barnehovedstor testikelsvulst. Operationen udføres feliciter et dexter. Det beskrives, hvorledes han gør incision,

trækker svulsten frem, overskærer vasa spermatica, og at smerterne har været voldsomme fremgaar af bemærkningen „magno militis cordatissimi ejulatu!“ — Derefter omtales en cataractdepression og fjærnelsen af et „tuberculum labii“, efter beskrivelsen maaske et modermærke.

Philip Hacquart har aabenbart været meget benyttet af de fornemme medici, som han synes at have staaet i ret nøje forbindelse med. *Bartholin* kalder ham vir artis peritissimus. Der fortælles²⁶), at han gør arteriotomi paa arteria temporalis ved længdesnit med krum kniv, og det tilføjes, at dette kun sjældent gøres her i landet. Derpaa fortælles²⁷), at han kaldes til konsultation med *Bartholin*, *Simon Pauli*, *Møinichen* og *Ole Borch* ved et enormt sarcoma maxillæ. Man enes om intet at gøre, da dette maatte anses for haabløst, men en empiricus exstirperede svulsten, hvorefter der kom gangræn, kramper og død paa tredie dag. — En anden gang exstirperer *Hacquart* en barnehovedstor svulst paa underkæben med stor behændighed. Den vejede 21 uncer (c. 600 gram).

En lang sygehistorie²⁸) handler om en stor underlivs-svulst, hvor der gøres sektion. *Poul Moth* beskriver det hele, viser *Hacquart* det, og denne godkender referatet og underskriver beretningen sammen med den lærde doctor. Et bedre bevis paa godt samarbejde mellem medicus og kirurg, synes jeg ikke man kan finde.

Da en af kongens heste dør af stivkrampe, bliver den seceret af de to livkirurger *Hacquart* og *Skriver*, og *Simon Pauli* giver en beskrivelse af fundet paa tysk, som senere oversættes paa latin af *Bartholin* og kommer i *Acta medica*²⁹).

Der omtales i det hele mange operationer, men mere interessant er en række forsøg, som *Hacquart* gør med en liquor stypticus³⁰). Historien er karakteristisk for tiden i flere henseender, men den er navnlig interessant, fordi den er et af de faa beviser paa, at man gør eksperimenter for at

undersøge et lægemiddels værd, og det eksperimenter paa levende dyr:

En fransk oberst *Vivient* havde fundet paa en liquor stypticus, som han havde faaet solgt for 5000 imperialer til den engelske konge til brug paa flaaden. Midlet bragtes nu til København af en mand, *Boudet*, og han faar lov til at forhandle midlet her og har en større reklameplakat, som gengives paa fransk i *Acta medica*. *Bartholin* oversætter den derpaa til de dannedes sprog, for at alle skal kunne læse den, d. v. s. han oversætter den ordret til latin. Dernæst fortæller han om, hvorledes den bekendte franske gesandt *Terlon* indbyder medici og andre store og smaa, som er interesserede, til at overvære et forsøg. Man amputerer benet af en stor hund med sav, *Boudet* lægger en tampon med vædsken paa saaret og komprimerer med fingeren, og efter en halv times forløb var blødningen standset, da kompressionen ophørte. Den engelske gesandt bekræftede, at der var opnaaet gode resultater ved forsøg i England.

Uhyre karakteristisk for *Bartholin* og for den tids medici er det følgende stykke, hvori han begynder at ræsonnere om midlet. Han taler om, at han har set noget lignende med andre medikamenter, men saa kan han ikke lade være med at forfalde til spidsfindigheder. Om der er noget magisk derved, ved han ikke, men hvis man skal tro *Cardanus*, saa vil enhver blødning strax standse, naar man læser følgende ord tre gange over saaret:

Sangvis mane in te, sicut Christus fecit in se.

Sangvis mane in tua vena, sicut Christus in sua poena.

Sangvis mane fixus sicut Christus cum fuit crucifixus.

Han kommer derpaa ind paa spørgsmaalet, om man maa bruge Christi navn. Han har kendt en ven, som standsede en næseblødning ved at nævne navnet Jesus tre gange. Mod dette kan indvendes, at man ikke maa bruge guds navn

forfængeligt. Derimod kan saa indvendes, at sundhed ikke er forfængelighed, hvortil saa atter kan siges med teologerne, at guds ord kun maa bruges, hvor gud selv har befaleet at bruge det osv., osv. — fuldstændig overensstemmende med de akademiske disputatser!

Thomas Bartholin var selv paa landet, da *Hacquart* i kongens overværelse gjorde experimentet om igen paa en stor hund. Han overskar carotis og der kom en voldsom blødning, men *Hacquart* lagde kompresser med vædsken paa og komprimerede med haanden. Efter en lille times forløb løsnedes forbindingen og der kom blødning igen. Der blev atter forbundet, og da forbindingen løsnedes nogle timer senere, stod blødningen.

Efter dette forsøg erhvervede kongen recepten paa vædsken og gav den til *Hacquart*, for at han skulde lave den derefter og forsyne sig selv og andre kirurger.

Hacquart gør derefter en del experimenter og beskriver resultaterne deraf formodentlig paa dansk eller tysk, men denne beskrivelse kendes nu kun i *Bartholins* oversættelse, for det var nødvendigt at oversætte den paa latin, for at alle, ogsaa lærde, skulde kunne forstaa den — ut ab omnibus, etiam doctis, intelligatur! Vædsken kaldes nu aqua styptica Hafniensis, og der gives anvisning paa, hvorledes den skal benyttes ved forskellige slags blødninger. Vædsken kan opbevares i mange aar og faas hos *Philip Hacquart*. Den er benyttet adskillige gange hos mennesker, sidst ved fjernelsen af en svulst i mamma, der vejede over 1 pund (500 gram). Efter denne redegørelse følger en meget lang afhandling om vædskens sammensætning af apoteker *Johannes Gottfried Becker*.

I det følgende bind af Acta omtales atter vellykkede forsøg, men derpaa kommer der en beretning fra *Caspar Bartholin den yngre* om mislykkede forsøg i udlandet. Endelig meddeler *Ole Borch* et tilfælde, hvor en mand i en duel fik et saar paa den indvendige side af højre overarm med

læsion af arterien. Familiens kirurg tilkaldtes og behandlede saaret efter kunstens regler, men den 11. dag kom der pludselig arteriel blødning og *Ole Borch* tilkaldtes. Han foreslog at aabne saaret og at søge ind til det læderede sted, men det stødte paa modstand fra patientens side, og man greb saa til aqua styptica, som ogsaa standsede blødningen, der dog kom igen, men atter standsedes. Imidlertid var der kommet infektion, som patienten døde af. *Borch* roser imidlertid vædsken, som — om end muligvis i en anden sammensætning — fandtes i de danske farmakopeer lige til 1840³¹).

Denne historie er meget oplysende, dels fordi den viser, at der paa den tid fandtes kirurger, som indlod sig paa at gøre eksperimenter og dyreforsøg, dels fordi den viser, at der mellem de lærde medici var nogle, som var meget interesserede i disse eksperimenter, og at navnlig *Thomas Bartholin* var saa interesseret, at han optog flere artikler om emnet i sit berømte tidsskrift.

*Philip Hacquart*³²) var født c. 1616 muligvis i Lorraine. Han tjente her i landet tre konger og døde først 1698. Ikke blot som kirurg var han kendt og agtet, som vi har set, men han spillede ogsaa en rolle i andre henseender. Han var saaledes en dygtig forretningsmand, der satte betydelige virksomheder i gang. Sammen med andre hoffunktionærer, som lige som han havde vanskeligt ved at faa udbetalt den dem tilkommende gage, dannede han et interessentskab, hvorfor han synes at have været lederen. Man havde flere skibe i søen og drev handel paa Frankrig, ja endog paa det aller nordligste Norge og hvalfangst paa Grønland. Det vides, at et par af deres skibe blev opbragte af engelske kapere, og der fortælles om, hvorledes de i den anledning fik tilladelse til at beslaglægge engelsk ejendom her i landet. Desuden havde han grundejendomme og blev en velhavende mand. Interessant er et forslag fra *Hacquart* fra 1675 om sundhedsplejens ordning ved hæren i Mecklenburg³³). Jeg

skal endnu kun bemærke, at *Hacquart* havde to sønner, der begge blev læger og begge blev doctores medicinæ, den ældste stadsfysikus i København, den yngste medlem af den kommission, der udarbejdede den første forordning om jordemødre af 1714.³⁴⁾

Det var dog ikke alene *Hacquart*, der gjorde eksperimenter, for det samme gælder en anden af kongens kirurger, den allerede nævnte *Henrik Jacobsen Skriver*. Han dissekerer en abe i sit hus, og han inviterer ved den lejlighed *Thomas Bartholin*, *Møinichen*, *Ole Borch*, *Matthias Moth* og *Caspar Bartholin Thomæ filius* til at overvære dissektionen. Beskrivelsen findes i *Acta medica*³⁵⁾. Et andet sted³⁶⁾ kalder stadsfysikus *Kölichen* saavel *Skriver* som *Møinichen* til vidner. Han kalder *Skriver* vir exercitativissimus, men *Møinichen* kalder han vir excellentissimus & experimentivissimus.

Men det interessanteste ved *Skriver* er hans forsøg i anledning af guldmageren *Borros* paastand, at han ved extractum chelidonii kunde restituere øjets vædsker. *Borro* gjorde forsøg paa en gaas, lod en kirurg — han kunde naturligvis ikke finde paa selv at gøre det — incidere gaasens øje og udtrykke dets vædsker. Derpaa inddryppede han ekstraktet, forbandt gaasen, indespærrede den, og viste derpaa, at øjet tilsyneladende blev restitueret. *Skriver* gjorde forsøget om, men han udelod chelidoniums ekstraktet og viste, at resultatet blev lige saa godt. Han gjorde derpaa forsøg med høns og endelig fik han lejlighed til at prøve midlet paa et menneske, der var kommet til skade, — og han viste derved, at ekstraktet ikke havde nogen betydning. *Thomas Bartholin* kalder ved denne lejlighed *Skriver* for chirurgus regius doctus pariter curiosus, hvilket kunde tyde paa, at *Skriver* ikke var helt ulærd. I denne forbindelse kan det oplyses, at den 14. september 1632 immatrikuleredes stud. med. *Henricus Jacobi Flensburgensis*, 22 aar gammel, ved Ley-

dens universitet, og dette er maaske *Henrik Skriver*³⁷). Om *Borros* og *Skrivers* eksperimenter maa jeg forøvrigt henviser til min bog: Den danske oftalmologis historie.

Om end kirurgernes uddannelse var meget daarlig og i alt væsentligt kun praktisk, ser vi dog af det foregaaende, at der i slutningen af det 17. aarhundrede optræder virkelig dygtige og videnskabeligt interesserede kirurger, og at der samtidig findes flere af de lærde professorer ved universitetet som faar interesse for kirurgien. Dette skyldes utvivlsomt først og fremmest, at anatomien er kommet i flor her i landet og har en opblomstringstid som aldrig tidligere. *Simon Pauli* begyndte selv at undervise kirurgerne paa domus anatomica, men senere skal disse have indrettet en anatomisal i Admiralgade, og her eller paa kvæsthuset har de faaet undervisning af *Johannes de Buchwald*, som jeg snart skal komme til at fortælle mere om.

At man regnede med samarbejde mellem medici og kirurger, navnlig naar det drejede sig om større operationer, kommer tydeligt frem i en anordning af 10. september 1658, som i 6 punkter giver regler for behandlingen af de saarede ved Københavns belejring³⁸): 1) Den saarede skal snarest bringes til det nærmeste hus og der forbindes af en kirurg, 2) kirurgerne skal have vagt i deres lavshus, 3) „Wann ein schwerer Casus vorfällt, dabei allerhandt Symptomata und Zufälle zuschlagen könnten, soll der von Ihr Königl. Maytt. dazu deputirter Medicus von dem Barbier dazu vociret werden, damit er mit Rath und That und Curiren ihnen beibringen möge. — 4) Wann ein beschwerlicher und gefährlicher Casus auf ein oder ander Posten vorfällt, sollen die anderen alten und erfahrenen Meister dazu vociret und seine Consultation im Præsens des Medici gehalten werden, damit alles ordentlich und richtig mit gutem Bedacht, fürnemlich in Absetzung der Glieder geschehen möge —“ osv.

Efter alt dette skønner jeg ikke rettere, end at der var godt samarbejde mellem de flinke kirurger og medici ud fra

den forudsætning, at kirurgi var noget for sig, som kirurgerne decideret havde eneret paa, idet de dog ved større og alvorligere tilfælde skulde spørge en medicus til raads. Paa den anden side havde medici eneret paa behandlingen af indvortes sygdomme ved indvortes midler — dog med en del undtagelser.

At der tillige var stridigheder mellem medici og kirurger, fordi disse ofte gjorde sig skyldige i overgreb, og fordi mange af dem var meget tarvelige, er der ikke tvivl om, lige saa lidt som der er tvivl om, at masser af kvaksalvere gjorde indgreb baade i kirurgernes og doctorernes rettigheder.

•

DOCTORERNES UDDANNELSE OG VIRKSOMHED INDTIL AAR 1700.

Diametralt modsat kirurgernes praktiske uddannelse var den teoretiske uddannelse, som medici fik ved universitetet. Medens kirurgerne, i alt fald i den ældste tid, saa at sige ikke læste noget, bestilte medicinerne ikke andet end at læse og disputere. Men hertil fordredes at de havde gennemgaaet en latinskole, hvoraf der skulde være en i hver købstad, og først og fremmest at de kunde læse, forstaa, tale og skrive latin og helst ogsaa græsk, men dernæst maatte de lære mere eller mindre indgaaende alle de fag, som doceredes i det filosofiske fakultet. Alle forelæsninger holdtes paa latin, aldrig nogensinde paa dansk, og alle disputationsøvelser førtes paa latin.

Man behøver ikke at konstruere sig til hvad der fordredes af de medicinske studerende, for det er saa heldigt, at man har flere vejledninger, som ældre læger har givet unge. Den bekendteste af dem skyldes *Caspar Bartholin*, som skrev den 1626 for den unge *Peter Charisius* og sine egne sønner. Den er senere meddelt af *Thomas Bartholin* i *Cista medica*. Vejledningen er udførligt gengivet hos *Ingerslev*, der dog er kommet til at overspringe et mindre vigtigt stykke, og senere af *Panum*, som ganske har fulgt *Ingerslev*. I denne vejledning gives der anvisning paa over 100 forfattere, som anbefales, men man faar unægtelig det indtryk, at *Bartholin* har villet vise sin egen lærdom, og det kan næppe have været hans mening, at enhver student skulde læse alt, hvad han anbefaler. Jeg skal derfor i det

følgende kun nævne nogle af de mest bekendte af de forfattere, som han omtaler. — En anden vejledning, som skyldes *Thomas Bartholin*, og som fremkom 50 aar senere, skal jeg omtale i slutningen af dette afsnit.

Men lad os nu høre lidt om, hvad *Caspar Bartholin* forlanger af sine elever i 1626!

Frem for alt er fromhed, pietas, fornøden! Daglige bønner, kærlighed til guds ord, daglig læsning af et stykke af biblen. „Frustra omnis labor suscipitur, omnis perigrinatio, omnis molestia, cura, studium, vigiliæ, sine pietate“ — — kort sagt, intet i verden vil lykkes uden fromhed.

Latin og græsk maa kunne forstaas for at kunne læse Galen og Hippokrates og andre i disse sprog skrevne forfattere. Arabisk behøves ikke, da Arabernes værker er oversatte til latin eller græsk. Latin skal man lære af Celsus, Fernelius og Joh. Heurnius, græsk af Galen og Hippokrates, hvorved man forener medicinens studium med sprogstudiet.

Retorik og logik kan man lære af hans egen bog derom. Ved logikens hjælp skal man efterspore sygdommenes aarsager og stille prognose og diagnose. Mindre brug har man for retorik siger han mærkelig nok, for man skulde tro, at man ikke kunde undvære retorik ved de vigtige disputatser, men han motiverer sin bemærkning med de fornuftige ord: ti den syge kureres ikke ved ord men ved urter. Paa latin er her et lille ordspil: non enim verbis, sed herbis æger curatur!

Praktisk filosofi kan man løbe igennem, men ganske maa den ikke forsømmes.

Metafysik har lægen næsten ikke brug for. Hvis man er særlig begavet, og navnlig hvis man vil være professor i det filosofiske fakultet, hvad saa mange medicinere blev, som vi senere skal se, maa man dog beskæftige sig lidt dermed.

Fysik og matematik er nødvendige, ti, siger han, hvor physicus hører op, der begynder medicus — formentlig en paa den tid kendt sætning.

Aritmetik bruges til udregning af de kritiske dage, undersøgelse af lægemidler m. m. Her kan man benytte Longomontanus.

Geometri skal læses og ligeledes optik. Angaaende optik henviser han bl. a. til Kepler. Astrologi bruges i den iatro-matematiske medicin. Han har derpaa et langt stykke om physica, som *Ingerslev* har udeladt. Stykket handler dog væsentligst om bøger, der uden hans vidende er udgivne i hans navn, men som han ikke har mindste del i, og hvis indhold er ganske stridende mod hans meninger. *Caspar Bartholin* maa vel altsaa have været saa berømt, at der har kunnet slaas mønt af hans navn.

Man skal dernæst lære mineraliernes, metallernes og stenedes naturhistorie og naturligvis botanik, og her maa man ikke nøjes med forelæsninger, men ogsaa selv samle herbarier. Endvidere skal man lære dyrenes naturhistorie.

Endelig kommer han til de medicinske fag, som jeg skal omtale lidt udførligere.

Anatomi skal man lære af Vesal, Laurentius, Bauhin og Riolan den yngre. Naar man saa samtidig gennemløber Archangelus Piccolominis forelæsninger, Columbi, Fabricii ab Aquapendente og Casserii skrifter — saa sparer man mærkelig nok tid! Man maa hyppig dissekere dyr, og saa ofte lejligheden gives overvære de offentlige dissektioner af menneskelig. Han maa her have tænkt paa udlandet, for her i landet fandt saadanne dissektioner ikke sted paa den tid. Endelig giver han anvisning paa de bedste billedværker.

Lægekunsten (medica ipsa ars) skal læses af Galens og Hippokrates's værker, Fernelius, Senners institutiones medicæ og hans afhandling om febrene. In controversiis et disputationibus anbefaler han en række forfattere.

Diætetik læses af 3 forskellige forfattere, semiotik maa ligeledes læses, men i terapi, in curatione morborum particularium omnium, er Plater³⁹⁾ tilstrækkelig, den der kender ham, kender alle, „quem si novit quis, omnes cognovit“.

I kirurgi er særlig Mercatus, Vesal, Paræus, Aquapendente, Fabricius Paterniacensis og Felix Wierus fortrinlige. Man maa ikke skamme sig for i Italien og Frankrig, hvor Europas bedste kirurger findes, selv at tage haand med i arbejdet og ved den daglige øvelse lære de særlige ting at kende, som ikke alle fuskere og barberer kan.

Farmakologi skal naturligvis ogsaa læres efter forskellige forfattere, men man skal tillige flittig efterse bøsser og rum i apotekerne, forat ikke noget, som apotekerne ved, skal undgaa lægernes opmærksomhed. Lægemedlernes sammensætning maa naturligvis ogsaa studeres. Pharmacopœa spagyrica seu pyrotechnica maa studeres med omhu og under stadig og flittig nattevaagen, og man maa ikke nøjes med at læse en hel mængde forfattere, „men da fortrinlige hemmelige, kemiske midler skjuler sig hos lærde mænd, ja endog fyrster, saa maa I altid paa rejser søge efter saadanne, som *Tyge Brahes, Peder Sørensens, Bannisters, Hartmanns, Joh. Baptist Portas* og især *Christian den fjerdes*. Jeg tvivler ikke om, min Peter, at din morfar, *Peder Sørensen*, har efterladt mange ting gemt i sine boghylder, som du let vil kunne faa af din onkel. Men I, mine smaasønner, dersom I engang kaster eders hu paa denne kunst, vil I i mit kemiske bibliotek finde mange bind med de sjældneste arcana saavel spagyriske som af anden art, hvilke jeg med stor møje og flid har samlet i Europas forskellige riger. Jeg ved meget vel, at nogle foragter slige hemmeligheder og ikke bryder sig om dem, men er tilfreds med den almindelige helbredelsesmetode; men det ene skal gøres, det andet ikke forsømmes, og ikke sjældent kan man i et fortvivlet tilfælde savne et eller andet ædelt lægemiddel. Ja man skal ikke skamme sig ved at udfritte gamle kællinger og barberer om husraad, naar de kun er prøvede og ofte brugte med held.“ Paracelsi teorier kan man lære navnlig af den i den lærde verden meget berømte livlæge hos Frederik den anden *Peder Sørensen*, som altsaa var morfader til *Peter Charisius*.

Endelig fremhæver *Bartholin*, at rejser er ganske nødvendige, fordi man ikke kan finde alt paa et sted, og han omtaler derpaa de universiteter, som man særlig skal søge til.

Af alt dette ser man, at der næsten lægges mere vægt paa de fag, som doceredes i det filosofiske fakultet end de egentlige medicinske fag, men desuden at det er forbavsende store fordringer der stilledes til studiet, og skulde man virkelig igennem alt det, *Bartholin* nævner, er det ikke saa underligt, at studiet kunde tage mangfoldige aar.

Forelæsningerne paa universitetet bestod i oplæsninger af et stykke af en eller anden af de gamle forfattere, hvorpaa dette stykke blev kommenteret. Hippokrates's aforismer var udmærket egnede til saadanne forelæsninger. Man tænke blot paa et emne som: „kunsten er lang, livet kort“, hvor kunde der ikke siges meget om det! Hvis man vil sammenligne disse forelæsninger med noget, vi kender, saa maa det nærmest være med præsternes prækener nutildags. De oplæser en text, som derpaa kommenteres, og noget ganske lignende gjorde professorerne dengang. Ligheden bliver saa meget større, som man dengang betragtede Galens og Hippokrates's værker som dogmer i næsten lige saa høj grad som præsterne betragter biblen. Det var i det hele saaledes, at medicinen dengang var en dogmatisk videnskab, det var ganske utilladeligt at kritisere de medicinske dogmer, og universitetet søgte at værges sig mod, at der blev givet medicinske kættere adgang dertil. Da man saaledes i 1571 ønskede at faa *Hans Philipsen* til medicinsk professor, men man vidste, at han var en god ven af *Peder Sørensen*, der var berømt som en tilhænger af *Paracelsus*, sattes det som betingelse for at udnævne *Hans Philipsen* eller som hans lærde navn var *Johannes Pratensis* til professor, at han skriftlig vilde forpligte sig til ikke at foredrage anden lærdom end Hippokrates's eller Galens, saaledes som det skete paa universiteterne i Wittenberg og Leipzig.

Men foruden forelæsningerne dyrkedes disputereøvelser, og det var de mærkeligste emner man disputerede om. Det kan dog ikke undre, at emnerne var besynderlige, naar man ved, hvad der gjorde et emne egnet til en disputats. Derom faar man tydelig besked af det medicinske fakultet saa sent som 1752 ved omtalen af *Oeders* disputats. Der siges, at emnet ikke er af den vigtighed, som autor prætenderer — denne dom skyldtes forøvrigt, at fakultetet ikke var fulgt med tiden — men at emnet var „af den problematiske slags, som tuto baade kan nægtes og affirmeres, og er derfor saa vidt bekvem nok at ventileres i en cathedra.“

Naar man gaar ud fra denne definition, saa forstaar man udmærket, at man kender emner som: „Havde Adam og Eva navler?“ — „Græd Jesus som andre børn, da han blev født?“ — „Til hvilken art hørte den slange, som i Paradis forledte Eva til at tage af træets frugt?“ — „Hvad havde Eva passende kunnet svare, da hun var bedraget af slangen?“ — „Hvad gjorde Hannibal, da han i Alperne mistede det ene øje?“ — „Hvad kunde den forlorne søn passende have sagt, da han blev modtaget af faderen?“ — Om alle disse ting kunde der nok siges en hel del saa vel pro som contra, men det vilde vist paa den tid have været vanskeligt at finde nogen, der vilde udtale sig imod spørgsmaalet: „Er kvinden ikke naturens ufuldkomne værk?“, hvis det ikke netop havde været en udmærket øvelse at forsvare et standpunkt, som man aldeles ikke sympatiserede med, og før *Holberg* tog kvinden i forsvar, var der næppe nogen studeret mand, der ikke ansaa kvinden for naturens ufuldkomne værk. Man skulde imidlertid kunne forsvare de mest modsatte standpunkter. I Erasmus Montanus lader *Holberg* da ogsaa den lærde student bevise, at moderen er en sten for et øjeblik efter at modbevise det.

Altsaa endnu i *Holbergs* tid var det ikke bedre, tværtimod greb *Holberg* den ene lejlighed efter den anden til at spotte disputatserne. I Peder Paars lader han saaledes

Avind opsøge Discordia i hendes hjem. Hun er der ikke, men ved en disputats, som udførligt beskrives og som ender med haandgribeligheder. Endnu kraftigere angriber *Holberg* disputatserne i Niels Klim. For ikke at komme nærmere ind paa dette emne senere, maa jeg her gengive nogle af *Holbergs* kritikere, da de færreste vistnok, naar de har læst Niels Klim, har fæstet opmærksomheden særligt derpaa. Er *Holbergs* fremstilling end overdrevent spottende, kan man tydelig forstaa, hvorledes forholdene virkelig har været.

Allerede i 3. kapitel af Niels Klim i beskrivelsen af byen Keba fortæller *Holberg*, at indbyggerne havde lov til at adspredde sig ved skuespil eller anden morskab dog paa en saadan maade, at alvorligheden aldrig udartede til barskhed eller munterheden til kaadhed. „Saa fornøjet som jeg var med dette, saa ærgerlig blev jeg, da jeg hørte, at de regnede disputatser iblandt deres teatraliske lege. Paa visse bestemte tider af aaret, efter at man havde gjort væddemaal og udsat en vis præmie for den der vandt, gik de to, som skulde disputere ud for haanden eller rettere munden med hinanden ligesom andre baxere, og blev sammenhidsede omtrent paa samme maade som haner eller andre stridbare dyr hos os.“ Han fortæller, at rige folk holdt disputatorer, som de kunde tjene mange penge paa. Der var særlig en, som der var budt en stor sum for. „Personen, der handledes om, havde en umanerlig flydende tunge, kunde rive alting ned og bygge alting op igen, gøre krumt til lige og firkantet til rundt som ingen ting, var en haarkløver paa en hals og slog om sig med syllogismer og dialektiske kroglove saa vældigen, at larmen af hans distingveren, subfumeren og limiteren bragte alle hans opponenter til at tie som fiske. Jeg var et par gange med inderlig sjæls græmmelse tilskuer ved disse skuespil; ti det forekommer mig baade usømmeligt og ugudeligt at forvandle saa hellige og ærværdige øvelser som disse, der er en prydelse for vore universiteter, til teaterspil, og da det faldt mig ind, at jeg selv tre gange havde disputeret

offentlig med største berømmelse, kunde jeg næppe bare mig for at græde af ærgrelse.“ — — „Jeg spurgte min vært, hvorledes det var muligt, at en saa skønsom nation kunde nedsætte slige ædle øvelser, hvorved man skærper forstanden, opdager sandheden og lærer at tale med lethed, til spilfægtninger. Han svarede mig, at i de barbariske tider havde disse øvelser været i stor agt; men da erfaringen langt om længe lærte, at de meget mere tjente til at skjule sandheden, gøre ungdommen kaad, opvække uroligheder og skade videnskaber, havde akademiet forvandlet dem til skuespil, og udfaldet havde vist, at de studerende bragte det meget videre i lærdom ved stille læsning og rolig overtænkning.“ Han overværer derefter, at en „madik eller lærer i filosofi“ bliver creeret uden nogen ceremoni, hvorpaa han fortalte sin vært, at magistrerne og doctorerne hos os maatte disputere før de blev creerede. Værten spurgte derpaa om disse disputatser. „Jeg sagde ham, at de handlede i almindelighed om lærde og vigtige materier, især saadanne, som angik sæderne, sproget og klædedragten hos to gamle nationer, der i forrige tider havde fornemmelig blomstret i Europa. Jeg forsikrede ham, at jeg selv i tre meget lærde disputatser havde sagt alt, hvad der kunde siges om disse to gamle nationers tøfler. Ved at høre dette faldt han i latter og skoggerlo saa højt, at det genlød i hele huset. Hans kone, som hørte denne latter, kom løbende af alle kræfter ind til os, nysgerrig efter at vide hvad der havde foraarsaget den; men jeg var bleven saa opbragt derover, at jeg ikke værdigede at svare hende; ti hvo kan udholde at høre saa vigtige ting optages med latter? Hendes mand forklarede hende, hvori tingen stak, og hun lo til min inderlige græmmelse lige saa højt som han derover.“

Senere under rejsen til firmamentet kommer Niels Klim til abernes land, hvor han atter kommer ind paa, hvorledes det gik til med doctorpromotion: „— De omtalte doctorer og magistrer sad paa begge sider af auditorium og i den

yderste ende midt for skrankerne var et kateder, hvori den, som skulde creeres, stod. Før promotionsakten blev der holdt en disputats, hvis titel var følgende: *physisk inaugural-dissertation*, hvori den yderst vigtige opgave: om den lyd, som fluer og andre insekter give fra sig kommer ud af munden eller rumpen*), opløses og afhandles. Præsæs havde paataget sig at forsvare den første mening; men opponenterne bestrede den med saa megen hidsighed, at man befrygtede, denne trætte skulde tilsidst ende sig med et blodigt slagsmaal, hvortil det vist nok og var kommet, hvis det forsamlede raad ikke havde rejst sig og ved sin myndighed dæmpet det udbrydende klammeri. Mens disputatsen varede blev der spillet paa fløjte. Fløjtespilleren styrede stridens gang ved snart ved haarde og heftige stød i fløjten at op-hidse de stridende, naar de blev kolde, snart ved milde og behagelige toner at dæmpe deres raseri. Men slige midler har som regel ingen virkning. Ti det er vanskeligt at lade sig styre, naar der handles om vigtige materier, hvilket man har beviser nok paa i vor verden, hvor undersøgelsen og opløsningen af indviklede og mertydige opgaver ikke mindre sætter blodet i bevægelse. Imidlertid endtes denne trætte, som syntes at tegne til mord og blod, med indbyrdes lovtaler og lykønskninger ligesom paa vore akademier, hvor, efter en gammel vedtagen skik, præsæs altid med sejr gaar ned af katedret. — Da disputatsen var til ende gik promotionsakten for sig med følgende ceremonier: kandidaten blev sat midt paa gulvet i høresalen, hvor tre pedeller eller akademiets betjente med afmaalte skridt gik hen og styrtede en hel spand koldt vand paa hans hoved; siden røggede de ham med lugtende sager og gav ham et bræk-middel ind. De forrettede dette med al mulig højtidelighed og ærefrygt, og idet de nedbøjede deres hoveder udraabte

*) I *Acta medica* II s. 135 findes en afhandling: *De flatu per penem emisso*, hvori *Bartholin* kommer med de mærkeligste betragtninger og forklaringer!

de ham som lovlig creeret doctor. Højst forundret over disse fremmede og besynderlige ceremonier vendte jeg mig til en lærd abekat, som stod ved siden af mig og spurgte ham, hvad dette skulde betyde? Han ynkedes over min tykke uvidenhed og sagde mig, at ved vandet, røgelsen og vomitiven betydedes, at man skal afto de gamle pøbelpletter og beflitte sig paa en ny over almuen ophøjet levemaade. Da jeg hørte dette, ærgrede jeg mig over min dumhed og fuld af beundring spurgte jeg ikke et ord mere, at man ikke skulde anse mig for aldrig at have været iblandt skikkelige folk. — — Da akten var forbi, blev der en stor alarm af trommer, fløjter og basuner. Den nye doctor gik ud af auditorium i en grøn kappe med et belte om livet og blev fulgt hjem af hele den lærde skare; men da han kun var af borgerlig familie, blev han ikke baaret i en bærevogn men trukken i en karre med tvende løbere i lange kjorteler foran. Højtideligheden endtes som sædvanlig med en prægtig smaus, hvor alle gæsterne fik en rus; ti der blev drukket saa megen vin, at de fleste blev baarne drukne hjem og maatte i nogle dage efter bruge medikamenter, inden de kom sig igen; saa at der i den hele akt intet fattedes, at den jo fra begyndelsen til enden var fuldkommen højtidelig; ja jeg kan bevidne, at jeg aldrig har set nogen mere akademisk promotion eller nogen kandidat lovlignere creeret til doctor i vor verden.“

Endnu engang kommer *Holberg* i Niels Klim ind paa det samme spørgsmaal nemlig i den kostelige dagbog, som en af de underjordiske har ført paa sin rejse paa jorden. Han siger her: „De lærde stridigheder, som i almindelighed beskæftiger de europæiske akademier, bestaar i undersøgelser om ting, hvis opdagelse enten er uden al nytte, eller hvis natur den menneskelige forstand umuligt kan begribe. — De lærdeste materier, Europæerne afhandler, angaar et par gamle for længe siden uddøde folkeslags støvler, sko, tøfler, halssmykker og kapper. I videnskaberne for resten

saavel de gejstlige som de verdslige dømmer ingen selv, men underskriver blot andres domme. Den mening, de engang strander paa, bliver de hængende ved som østers paa en klippe.“

I sin levnedbeskrivelse⁴⁰⁾ siger *Holberg*: „Der er ogsaa de, der laster mig for det, jeg ikke har talt med ærbødighed nok om akademier og lærde societeter, især da jeg, som selv er lem af universitetet, syntes, som man siger, at beklikke min egen rede. Men det er ikke studeringerne, men studiemaa den, jeg trættes med de andre lærde om. Disputereøvelserne har jeg i min underjordiske rejse regnet for fægtespil. Visse akademiske ceremonier, som tilskuerne ler af, misbilliger jeg, og nogle møjsomme capricer og unyttige studeringer, som paa nogle højskoler spiller hovedrollen beler jeg; men angriber med denne kritik ikke videnskaberne, men videnskabsdyrkernes lyder.“

Studiemaaden var ens i alle fakulteter, og der var derfor ikke den store forskel, som nu findes mellem undervisningen i det medicinske fakultet og undervisningen i det teologiske og juridiske fakultet. Man kunde dengang gaa fra det ene til det andet, og det var meget almindeligt, at professorerne begyndte i det filosofiske fakultet for senere at gaa over i et af de andre eller maaske endog i et tredie. Jeg skal nævne nogle eksempler:

Thomas Fincke blev professor i matematik 1591, i veltalenhed 1602 og i medicin 1603. — *Ole Worm* blev pædagogicus 1613, professor i græsk 1615, i fysik 1621 og i medicin 1624. — *Thomas Bartholin* blev professor i matematik 1647, i medicin 1648. — Men der hændte endnu mærkeligere ting. Saaledes blev *Caspar Bartholin den ældre* professor i veltalenhed 1611, i medicin 1613 og i teologi 1624. — *Christian Ostfeld* blev professor i medicin 1656, blev fritaget for akademiske forretninger 1669 og højesteretsassessor 1670. — *Rasmus Bartholin* blev professor i matema-

tik 1657, samme aar tertius medicus, 1671 professor medicinæ ordinarius, 1675 højesteretsassessor. — *Ole Borch* blev først professor ordinarius i filologi og extraordinarius i botanik og kemi. Han var snart dekan i det filosofiske og snart i det medicinske fakultet. 1686 blev han højesteretsassessor. — *Vilhelm Worm* blev 1662 professor physices, 1665 professor medicinæ, 1679 højesteretsassessor, 1684 cancelliraad, 1687 justitsraad, 1690 justitiarius i højesteret osv., men samtidig var han fra omtrent 1665 kgl. historiograf. — Naar *Anders Christensen*, der var professor medicinæ fra 1584—1602, blev forstander for Sorø skole, laa det vist nærmest i, at han havde vist betydelige evner i administrationen af universitetets gods. — Endnu maa omtales, at *Griffenfeld* begyndte som mediciner og har disputeret et par gange over medicinske emner, dog ikke for doctorgraden, og at *Steno* forlod sit videnskabelige arbejde, der har gjort ham til en af de berømteste videnskabsmænd, for at blive katolsk biskop. — En hel del læger blev desuden benyttede i udenrigstjeneste som gesandter.

Den ældste ordinans af 1539 bestemmer, at af de to medicinske professorer skal den ene læse teorien efter Galen og Hippokrates paa græsk, den anden practica efter Æginetas og enkelte nyere paa latin. Men foruden de medicinske forelæsninger skulde den ene tillige læse over fysik, den anden over den vanskeligere matematik. Skiftevis skulde de hvert aar udgive en almanak, og sluttelig hedder det, at de ikke maa forsømme anatomien: „Et non negligant hi medici Anatomica.“

Som allerede omtalt i forrige afsnit kender man et udkast til en ny ordinans fra c. 1620, som dog aldrig førtes ud i livet. Efter denne skulde den øverste medicus læse over praxis, den ende paa et aars tid og saa vidt mulig akkommodere praxin ad domestica remedia. Han skal og følge herbatim om sommeren og beflitte sig paa in horto medicorum at have rariora et exotica simplicia. Han skal have adjunc-

tum Pharmacopæum, hvilken og en time om dagen skal lære pharmacopæa og chymica, vulgaria et rariora, som af et velbestilt apoteke kan fordres.

Den nederste medicus skal læse theoriam, et aar at ende. Han skal og hver vinter holde et anatomicum enten veri corporis eller ved at fremvise et sceleton. Han skal have adjunctum chirurgum, som skal secere og tractere sceleta. Denne chirurgus skal og en time ordinariis diebus lære chirurgica som chirurgiæ professor og der ostendere praxin secundum anatomiam, og saa vidt mulig er bruge domesticis simplicibus. Han skal ogsaa vise alle haandgreb, som til bartskeer-embede henhører.

Som omtalt blev dette mærkelige forslag ikke til noget, vel navnlig fordi det nødvendigvis maatte støde paa modstand fra fakultetet, men man lærer dog noget af forslaget. Saaledes synes det at fremgaa deraf, at man ved praxis medica mente terapi, idet det siges, at professoren særlig skulde søge at akkommodere praxin til de hjemlige lægemidler. Det hensyn, som der tages til kirurgerne, er tidligere omtalt. Men blev denne ordinans end ikke til noget, saa findes dog motiverne til den i *Christian den fjerdes* novellæ constitutiones § 9, og de er oplysende med hensyn til formen for undervisningen paa den tid:

„Eftersom Vi og naadigst forfare, at en stor del af professorerne den meste tid med dikteren henbringer, som de af andre autoribus sammenflicket haver, dermed deres egen umage at spare og tiden saaledes at henslide, hvorover ingen sin ganske profession paa nogle aars tid kan fuldende, og dog ingen studenter her i universitetet saa lang tid forbliver; da, efterdi universitetet ikke i synderlighed til nogen professorers ophold, men alene gud til ære og ungdommen til forfremmelse, er anstiftet, ville Vi naadigst herefter saadan unyttig dikteren dennem have befalet at indstille, deres professionem paa et aars tid forrette og auditores undervise,

dem fuldkommelige og vel at forstaa, eftersom videre derom kan berammes.“

Man ser deraf ganske utvivlsomt, at forelæsningerne væsentligst var diktater, men ser man paa de bevarede lektionskataloger, som alle gengives af *Panum*, viser det sig, at der kun blev holdt faa forelæsninger, hvis man kan stole paa katalogerne. Hvorledes det forholdt sig i denne henseende før 18. aarhundrede ved man vist ikke, men i det 18. aarhundrede synes det ganske givet, at det, at der i lektionskataloget var annonceret forelæsninger, ikke var nogen garanti for, at de blev holdt. For 17. aarhundredes vedkommende gør *Panum* opmærksom paa, at *Thomas Bartholin* engang averterer forelæsninger, som han skal holde som professor philosophiæ men tillige forelæsninger i medicin, som han skal holde som vikar for sin morfar *Thomas Fincke*, men det mærkelige er, at de skal holdes paa samme tid af døgnet, paa samme klokkeslet!

Tænker man saa paa, hvad universitetet havde at byde paa til hjælp for undervisningen, kan det ikke have været meget. Auditorium var det ikke vanskeligt at skaffe, for antallet af studerende var ganske lille, kun faa personer, saa man behøvede ikke et stort rum, og til rummet stilledes sikkert ikke store fordringer ud over nogle borde og bænke. Rimeligvis har auditoriet ikke kunnet opvarmes, og rimeligvis har man slet ikke tænkt paa at stille fordring dertil. Dette slutter jeg af, at der overhovedet paa den tid kun fandtes faa ovne i beboelsesrum, men jeg slutter det ganske særligt deraf, at da man saa sent som 1786 byggede kirurgisk akademis pragtbygning, anbragtes der ingen ovn i det store, smukke auditorium, hvilket man dels kan se paa tegningerne af bygningen, men ogsaa ved af, at da *Callisen* søgte afsked 1804, motiverede han det tildels med, at han ikke kunde taale kulden ved forelæsningerne. Man var ikke saa forvænt dengang som nu — endnu i min barndom var der ikke tale om at opvarme kirkerne — men der skulde man ganske vist

heller ikke skrive som i auditorier, hvor forelæsningerne dikteredes.

Var saaledes auditoriet rimeligvis kun et meget sparsomt udstyret koldt og bart rum, hvorfor professorerne vistnok ogsaa ofte underviste i deres hjem, var det endnu værre med undervisningsmateriellet, for der var slet intet. Ikke engang et skelet ejede universitetet, før *Henning Arnisæus* 1628 testamenterede universitetet sit, og om samlinger var der slet ikke tale. Den første egentlige samler var *Ole Worm*, men hans museum var hans private, som han dog benyttede ved undervisningen. Det tilfaldt imidlertid ikke universitetet ved hans død, men erhvervedes af kongen til kunstkammeret, og derved blev det som bekendt grundlaget for de fleste af vore nuværende museer og samlinger.

I 1644 fik man endelig domus anatomica og dermed indledtes et nyt afsnit af fakultetets undervisning. Man kunde nu begynde at dissekere og demonstrere menneskets anatomi, hvad man ikke tidligere havde kunnet gøre. Det er bekendt nok, at da *Anders Christensen* lige ved aaret 1600 foretog nogle dissektioner i sit hjem, blev han saa afskyet, at ingen vilde omgaa ham, og det var maaske nok en medvirkende grund til at han forlod universitetet og lod sig gøre til forstander for Sorø skole, men alligevel er det mærkeligt, at det pludselig ikke blot ikke mødte synderlig modstand, at der blev dissekeret i domus medica, men at det endogsaa blev en fest, naar der fandt offentlig dissektion sted, hvortil de fornemste folk, selv kongen, kunde komme tilstede.

Jeg har tidligere udtalt den formodning, at professorerne ikke selv dissekerede, men at det var kirurger som deres prosektorer, der foretog sektionen, medens professoren demonstrerede præparatet for auditoriet — og tillagde sig selv æren for opdagelserne! *Rudbecks* beskyldning, at det var prosektoren *Michael Lyser*, som havde gjort *Thomas Bartholins* opdagelser, tyder meget derpaa, og det er givet, som ogsaa fremhævet af *Jul. Petersen*, at da *Lyser* og *Møinichen*

ikke mere var prosektoerer hos *Bartholin*, kom der ikke mere nyt fra ham. At kirurgerne secerede, var der ikke noget forargeligt i, for det havde de gjort fra gammel tid, og i det foregaaende har jeg nævnt adskillige eksempler derpaa. Derimod passede det sig ikke for de lærde, fornemme doctores.

En undtagelse var der dog, for det synes som om *Steno* selv dissekerede i de par aar, han var her, men *Steno* var nu heller ikke professor ved universitetet, men der var for ham oprettet et særligt embede som *anatomicus regius*. I fortalen til 2. bind af *Acta medica*, som er tilegnet *Griffenfeld*, takker *Bartholin* ham, fordi han har kaldt *Steno* hjem, og han kalder *Steno* den berømte prosektoerer. Af *Stenos* tale ved hans tiltrædelse faar man ogsaa det indtryk, at det er ham, der dissekerer. Herpaa tyder det ogsaa, at han gjorde store anatomiske opdagelser, hvor i verden han befandt sig, og det er meget lidt sandsynligt, at han, hvor han kom, skulde træffe saa store anatomer som *Lyser*. Baade *Lyser* og *Møinichen* blev som sagt først doctores adskillige aar efter at de havde forladt deres prosektoerer stilling. Om *Lyser* begyndte som kirurg, ved jeg ikke, men *Møinichen* var søn af en amtsbarber, der selv ledede hans opdragelse i begyndelsen. Men fordommen mod dissektionerne var dog tilstede, thi *Bartholin* saa sig nødsaget til at lade sine patologisk-anatomiske undersøgelser fare, afskrækket ved kællingesnak og indsigelser⁴¹), og det netop paa det tidspunkt, da *Steno* forlod landet, saa det ikke er udelukket, at der kan have været andre grunde end de religiøse, som fjærnedede den store videnskabsmand fra Danmark.

Man har vist i almindelighed det indtryk, at der arbejdedes med stor iver og dygtighed paa *domus anatomica* i hele 17. aarhundrede, da det er sikkert, at der gjordes adskillige anatomiske opdagelser her, og at vort medicinske fakultet naaede en saa anset stilling, som det først igen har opnaaet i den nyeste tid, men dette er ikke rigtigt, for i

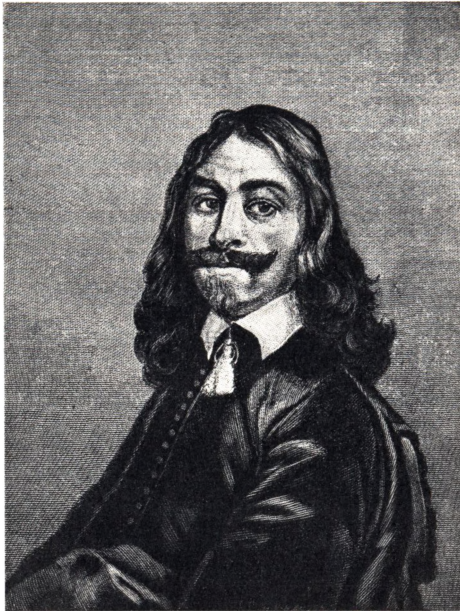
største delen af tiden var anatomikammeret lukket. *Simon Pauli* arbejdede der fra 1644—1648, *Thomas Bartholin* kun fra 1650—1656, og i de to sidste aar præsteredes der intet betydeligt, og *Steno* kun fra 1672—1674. I resten af aarhundredet var anatomikammeret vistnok helt lukket.

Sikkert er det imidlertid, at fakultetet dengang havde udmærket dygtige professorer: *Thomas Bartholin*, *Ole Worm*, *Ole Borch*, hvortil kommer den største af dem alle: *Steno*, som vel ikke var professor men dog knyttet til anatomikammeret. Det 17. aarhundrede er det medicinske fakultets guldalder, der kan først blive tale om en lignende stilling efter at det medicinske fakultet og kirurgisk akademi er forenede i det lægevidenskabelige fakultet.

I 1673 gav *Thomas Bartholin* en vejledning for en ung mand, der vilde igennem studiet saa hurtigt som muligt. Denne vejledning viser, at fakultetet nu var kommet i besiddelse af et meget betydeligt undervisningsmateriale, og vi maa derfor se paa den et øjeblik. Jeg skal ikke opholde mig ved de værker, som han anbefaler til læsning, men holde mig til, at han siger, at læsning er nødvendig, men undervisningen ved universitetet er meget vigtigere, ti der dyrkes anatomiske sektioner offentlig og privat paa theatrum anatomicum, botaniske øvelser om sommeren ved excursioner eller i byens haver, pharmaceutica ved højtidelige visitationer af apoteker, kemi i forskellige laboratorier, chirurgica, offentlige forelæsninger i fakultetet, demonstrationer af medicinske bøger i Bibliotheca academica Fuieniana, af naturalier i det offentlige museum og hyppige sammenkomster mellem medici, apotekere og kirurger. Dernæst maa studiet suppleres i Frankrig og Italien ved sygebesøg i hospitaler. En student maa altid huske Senecas ord: longum esse iter per præcepta, breve per exempla.

Dette lyder meget mærkeligt, man skulde tro, at fakultetet nu havde alle mulige hjælpemidler. Med hensyn til de anatomiske dissektioner passer det, for *Steno* arbejdede paa

den tid. Botaniske øvelser holdtes endnu i *Simon Paulis* hjem efter at han i 1661 havde beskadiget et ben, saa han ikke mere kunde foretage excursioner, men maaske har han haft hjælp af *Peter Kylling*, som dog først blev bekendt nogle aar senere. Pharmaceutica skulde kunne læres ved

Thomas Bartholin.

højtidelige visitationer af apoteker, men det kunde dog vel næppe gælde for de medicinske studerende. Kemi kunde læres i forskellige laboratorier, hvormed vel først og fremmest sigtes til *Ole Borchs*. Han nævner dernæst demonstrationer af medicinske bøger i bibliotheca academica Fuireniana, det betydelige bibliotek, som *Henrik Fuiren* havde testamenteret universitetet, men som gik til grunde ved den store ildebrand 1728. Endvidere nævner han naturalier i det offentlige museum, hvorved han formodentlig sigter en-

ten til kunstkammeret eller snarere til det museum, som han havde faaet indrettet i en etage, der var bygget paa domus anatomica, en samling som synes at have været ret ubetydelig. Naar han endelig taler om „hyppige sammenkomster med apotekere og kirurger“, kan dette næppe have haft betydning for de studerende. De hyppige sammenkomster med apotekere forklares ved, at lægerne siges at have haft for skik at mødes paa apotekerne og fortælle nyt og drøfte deres sygehistorier der. Hvor de hyppige sammenkomster med kirurger fandt sted er ikke godt at vide med mindre der sigtes til, at medici altid maatte have kirurger i deres praxis og derfor maaske forhandlede med dem, samt at professorerne overværede de kirurgiske examina — men det kan da ikke have haft betydning for en medicinsk student. — Imidlertid fremgaar det af *Bartholins* vejledning, at fakultetet havde adskilligt flere hjælpemidler i slutningen end i begyndelsen af aarhundredet.

Medens der ikke er tvivl om, at anatomen gjorde store fremskridt ved universitetet, ja at theatrum anatomicum var det berømteste eller et af de berømteste i Europa, saa forholdt det sig ganske anderledes med hensyn til den teoretiske medicin. Der kom man ikke meget længere.

Jul. Petersen udtrykker dette⁴²⁾ ved at sige, at der gaves „de faa medicinere, som meldte sig, en tarvelig og partiel, kun teoretisk uddannelse, og det væsentligst kun „ex commentariis“, med subtile fortolkninger af de gamle forfattere efter skolastikens mønster.“ Det er sikkert rigtigt, at saaledes var undervisningen, og det er derfor ikke saa underligt, at man i saa at sige alle den tids afhandlinger, finder den samme spekulative ræsonneren over emnet. Men hvad vil det nu sige? Det lyder let nok at sige, at der teoretiseredes, men de fleste, der ikke kender den tids medicinske afhandlinger, har næppe noget begreb om, hvorledes det virkelig var. Jeg skal derfor give nogle eksempler derpaa, og jeg gør det saa meget hellere, som de dels er ret underholdende og

dels paa det tydeligste viser, hvor ringe betydning hele den tids medicin har haft paa udviklingen, og hvor umaadelig langt fra vor tids opfattelse af videnskabelighed den tids var.

Holberg siger⁴³) i sin Danmarks historie: „Udi enden af dette aar (1680) døde den over hele Europa navnkundige anatomicus D. *Thomas Bartholin*, som har efterladt sig over 100 herlige skrifter og derved højlig forbundet sig den lærde verden.“ *Holberg* saa som bekendt ellers ikke med sympati paa lægerne, men han har ret, *Bartholin* blev navnkundig over hele verden, og det er derfor naturligt, at jeg særlig vælger mine eksempler af hans bøger, og jeg gør det saa meget mere, som *Bartholin* var en glimrende journalist og en uhyre belæst mand, som elskede at stille sin lærdom til skue, ja man faar det indtryk, at han ofte kommer med sine ukritiske udtalelser, blot for at kunne vise sin belæstthed. *Bartholin* maa have haft en vidunderlig hukommelse, da man vel næppe kan tro, at han har haft et slags kartotek. Han stod i korrespondance med en stor mængde af verdens bekendteste videnskabsmænd, og en stor del af hans afhandlinger fremkommer som besvarelse af breve fra andre lærde.

Som eksempel paa hvilken rolle biblens ord spillede for den tids forskere, skal jeg først omtale *Bartholins* bemærkninger og betragtninger, da han engang ved en sektion fandt, at der kun var 11 ribben paa den ene side, 12 paa den anden⁴⁴). Denne mangel skyldtes ikke, at det ene ribben var brækket af eller gaaet tabt ved kogningen. *Bartholin* siger saa: „Efter at have fjærnet disse indvendinger blev det mig klart, at jeg her havde en for mig, der kunde sidestilles med Adam. *Galen* siger, at et 13. ribben er sjældent, at antallet 11 er endnu sjældnere, næppe en af tusinde!! *Columbus* saa snart 11, snart 12. *Riolan* indrømmer tallets usikkerhed; han havde nemlig skeletter, der viste 11 og andre der viste 13 ribben paa hver side. Det synes derfor at stemme med sandheden, at vor stamfader skabtes med et 13. ribben i den

ene side; dette tog Jehova ud tillige med det vedhængende kød og omdannede det til Evas legeme. Det er ogsaa vor landsmand *Aslacs**) mening. *Vesalius* derimod tror, at der ud af Adam blev taget et af hans 12 ribben, men at ikke alle mænd af den grund vil komme til at mangle et. Vi kan ikke gaa med til at antage en saadan ufuldkommenhed hos den første af alle dødelige. Ej heller tror vi med *Laurits Eichstad*, at det udtagne 12. ribben blev erstattet med et nyskabt; ti derom tier Moses, og det er forgæves, vi tilkalde gud til nye skabelsesarbejder. Dog kan vi heller ikke give *Dresserus* ret i, at en 13. ryghvirvel skulde være udtaget sammen med et ribben; ti paa den maade vilde Adams rette legemsbygning have været defekt, idet der kom til at mangle en hvirvel, og rygmarven vilde i sin helhed have været overreven.

For nogle aar siden har *Jul. Margolinsky*⁴⁵⁾ skrevet om *Binjamin Mussaphia* og bl. a. om hans i 1640 udgivne skrift *Sacro-medicae sententiæ*, der indeholder c. 800 forskellige medicinske raad og betragtninger, som han udleder af skriftsteder i det gamle testamente. Ud fra gen. 2,7 (— og han blæste livsaande ind i hans næsebor) slutter han, at man skal trække vejret gennem næsen, af gen. 3,19 (i dit ansigts sved skal du nyde dit brød), at man sveder stærkest i ansigtet osv.

Man ser af disse eksempler, at det ikke er *Bartholin* alene, men de aller betydeligste anatomer, der ræsonnerer paa denne maade, fuldstændig bundne af dogmerne.

Et sted fortæller *Bartholin* om en dreng, hvis haar paa den ene side af hovedet var sort, paa den anden side lyst. Han tror paa moderens tilstaaelse, at det var hendes skyld, for hun havde, medens hun var gravid, baaret en sæk kul paa den ene side af hovedet og senere havde dette beskæftiget hendes fantasi i høj grad. *Bartholin* har opbevaret haar fra begge sider af hovedet og er villig til at vise enhver dem!

*) Formentlig Cort Aslaksen, 1564—1624, prof. theologis.

Foranlediget ved en afhandling af lægen *Herman Grube* i Haderslev, som *Bartholin* korresponderede meget med, og som har skrevet adskillige besynderlige afhandlinger i *Acta medica*, udgav *Bartholin* 1672 en afhandling: de transplantatione morborum, som han selv er meget fornøjet med, som foranledigede flere afhandlinger i *Acta medica*, og som er forholdsvis let tilgængelig, hvis nogen ønsker nærmere at studere den, da den er oversat paa dansk og udgivet af „et selskab“ 1794 og saa sent som i 1909—1910 optrykt i *Archiv for pharmaci og chemi*. *Bartholin* er saa glad over afhandlingen, at han selv anmelder den i *Acta medica*⁴⁶). Han siger i denne anmeldelse, at han har ment dels ved fornuften, dels ved erfaringen at kunne forsvare sygdommenes overførelse. „Jeg har forsvaret fornuften ved legemets porer og afsondringer. Jeg har styrket fornuften ved saavel hel- lige som profane erfaringer, som ikke kan drages i tvivl. Jeg har hævdet, at sygdomme kan overføres saavel til livløse ting, som til mennesker og deres udtømmelser.“

Jeg plukker nogle steder ud:

De udvortes tings kraft kender vi af erfaring, endskønt vi ikke kender deres aarsager. Herpaa tjener de spanske fluer til bevis, som naar de sættes paa den ydre hud i pla- stre, trækker blærer. Coloqvint, lærke- eller fluesvamp, kløer af dyr og meget andet deslige foraarsager aabent liv, naar de lægges paa navlen og maven. Man vil vanskeligt kunne tænke andre aarsager end uddunstninger, som trænger gennem legemets svedehuller og andre aabninger.

Han taler derpaa om sympati og siger: hvad aarsag skulde man vel kunne angive, hvorfor brødre, der er langt fra hverandre paa samme tid faar smaa kopper, saaledes som det er sket i hans familie. Blandt andre eksempler paa sympati nævner han, at brædder, der er skaarne af vindfældede træer, knager og piber, naar den samme vind blæser, som fældede dem. Fliser paa gulve sveder altid endog i en tør stue, saa ofte det skal til at regne, enten fordi de kan være

hugne i regnvejr eller ogsaa fordi de kan have ligget under vandet. Rødt klæde lokker blodet frem til huden. De som er beskadigede af en skruptudse, læges ved at holde tørrede skruptudser i haanden. Overalt forbinder sig lignende ting med hinanden, de syge til bedste!

At der kan gives god grund for alt, er vist, skønt forstanden hos de fleste af os er saa sløv, at den sjældent finder den. At lemmernes aabne saar heles ved at drikke brændte menneskeben, kan man derfor mulig tilskrive tørken, der renser saaret og kommer det til at løbe sammen, men man begriber ikke, hvorfor denne hærdende kraft kun skal kunne findes i lignende bendele. Hvorfor maa man f. ex. vælge de samme dele af et dødt menneskes skinneben eller arm, som svarer til de dele af skinneben eller arm, hvorpaa saaret findes, eller hvorfor benene af et menneskes hovedskal kun læger saar paa hovedet! Her staar forstanden stille. Lighed bør man dog antage enten i naturen eller svedehullerne!

Han siger, at han har omtalt eksempler paa sygdommes forplantning dels til livløse ting, dels til dyr og dels til mennesker i forskellige afhandlinger. Vel synes overgangen i træ, sten eller blomster at være vanskelig, men den er dog ikke umulig. Hasseltræ, som er samlet under en vis stjernestilling, stiller blodet endog uden at berøre det blødende ledemod. Denne overensstemmelse kan komme deraf, at træet ved sine damphuller eller porer kan indsuge det varmt flydende blod. Stanger en, der har skørbug, sine tænder med en pilekvist og hænger den derefter i røg, saa kommer tænderne sig efterhaanden som pinden tørres, fordi den nemlig ved at gnides mod tænderne og tandkødet har indsuget den smitsomme skorbutiske vædske. Han erindrer, at man tidligere har fortalt ham, at et menneskes skrut (pukkel) er overbragt fra dets ryg til et træ. Muligt fordi den skrutryggedes uddunstninger, naar de krummes paa grund af de af det krumme rygben nedflydende vædske, kan, overbragtes i et frisk træ, hvor de sættes i gæring

ligesom af en syre og opløses i dampe udvide det i sig selv bøjelige træ og tvinge det til at bøje sig. I en vis skov her i Sjælland er de fleste træer skrutryggede og med deres grene krumbøjede paa en forunderlig maade.

Senere taler han om overførelse af sygdomme til dyr og derpaa har han set et tydeligt eksempel hos sin morfar, den gamle professor medicinæ *Thomas Fincke*, ti hos ham blev der paa hans af kolik oppustede mave lagt en spansk hund, og saa snart den var bleven varm, vilde den ud, den kastede voldsomt op — og morfaderens koliksmærter gik over i hunden. Hans tjenestepige, som var plaget af tandpine, lagde den samme hund til sin kind, hvorved hun fandt stor lindring, men hunden løb utaalmodig omkring og gav ved sin bjæffen tilkende, at den havde faaet smerten og sygdommen. Derfor har han ofte raadet dem, som har feber eller andre sygdomme til at have smaa hunde liggende hos sig.

Rundt omkring i *Bartholins* skrifter finder man de mærkeligste ting, og det er rent undtagelsesvis, at man finder virkelig betydelige afhandlinger, naar man bortser fra de anatomiske og tildels patologisk-anatomiske. En lærd læge opstiller det spørgsmaal, hvorfor de fleste mennesker dør, medens der er ebbe, og han besvarer det indgaaende uden at undersøge, om det virkelig er tilfældet, at der dør mange under ebben. Et sted fortæller han en ganske umulig historie om et fosters udvikling i mavesækken, og *Bartholin* tør ikke benægte muligheden deraf, fordi han har historien fra en læge, som igen har den fra en mand, som boede i samme hus som præfekten i den by, hvor det skulde være sket, og som derfor maatte vide besked. *Bartholin* drøfter derefter, hvorledes det kunde være muligt og finder virkelig en forklaring. At kvinder føder levende rotter og lægger æg, der forbavsende ligner hønseæg, tvivler han ikke om. At andre læger heller ikke tvivlede om det, fremgaar af, at det ene af disse æg opbevaredes i *Worms* museum — det havde faaet en skiden farve, fordi saa mange havde taget paa det! At en pige faar korn ud af øjnene, tror han ogsaa

paa, indtil hun afsløres som en veritabel synaalejomfru, og den unge *Bartholin* fortæller om, at man er blevet skuffet!

Dette maa være tilstrækkeligt til at godtgøre, at den tids interne medicin ikke har meget at gøre med vor tids og i virkeligheden kun baseredes paa spekulation, paa den mest topmaalte lettroenhed og fuldstændig mangel paa kritik og evne til at iagttage.

Ved slutningen af 17. aarhundrede er medici kommet saa vidt, at de har lært en betydelig mængde anatomi, men deres medicinske videnskab er ikke kommet ud over spekulationerne. Vi har imidlertid set, at medici har faaet en ikke ringe interesse for kirurgiske problemer, idet de tilkalder kirurger til større operationer eller tilkaldes af kirurgerne for at overvære saadanne eller for at se sektioner eller dissektioner af mennesker eller dyr. De har saa stor interesse derfor, at *Bartholin* optager udførlige beretninger derom i sine *Acta medica*, men det falder dem ikke et øjeblik ind selv at foretage operationer, hvad de heller ikke var berettigede til, og de er ganske paa det rene med, at det er kirurgernes arbejde. Man faar det indtryk, at der er et godt samarbejde mellem medici og de dygtige kirurger, men det følger af sig selv, at de har onde ord om de mange daarligere kirurger.

Lige i slutningen af aarhundredet har vi set, at der blev givet ikke blot kirurger men ogsaa de unge medici adgang til en slags klinisk undervisning, da det ved forordningen af 15. oktober 1695 tillodes unge medici og kirurger at antage sig de fattige syge lemmer i børnehuset paa Christianshavn deres liv og lægedom under tilsyn af kongens livmedicus og livkirurgerne, og da den ene livmedicus det følgende aar blev syg, blev det paalagt den anden, *Frankenau*, at overtage overinspektionen i „Cureer-Stuen“ og „dirigere hvis de unge doctore og Bartskerere hos de Syge have at iagttage.“

JOHANNES DE BUCHWALD.

I *Jul. Petersens* værk: Den danske lægevidenskab 1700—1750 har man en udførlig fremstilling af saavel universitetets som den kirurgiske læreanstalts udvikling i den første halvdel af 18. aarhundrede, men man kan ikke helt slaa sig til taals med denne oversigt, for *Jul. Petersens* interesse ligger ganske overvejende paa den lærde medicins udvikling, saa at han ikke ret har faaet øje paa kirurgernes enorme fremskridt netop i denne periode. Det ligger nær, at det er gaaet *Jul. Petersen* saaledes, for det der har interesseret ham i den medicinske historie er de medicinske teoriers historie, og det var hans bøger herom, der vakte opmærksomhed og som førte til, at han blev professor i medicinalhistorie ved universitetet, men der stillede da fordring til ham om særlig at docere den danske medicinalhistorie. Han maatte saa til at give sig i lag med studier, som han ikke tidligere havde beskæftiget sig synderlig med, og det er derfor slet ikke saa underligt, at han først og fremmest fæstede blikket paa de lærde læger og deres forhold til de da herskende og kæmpende teorier, medens han ikke havde synderlig interesse for de praktiske kirurger. Det kom ogsaa alt for meget frem, at han nærede de gamle lærde universitetslægers foragt for kirurgerne.

Med langt større respekt ser *Panum* paa kirurgerne, men hans fremstilling handler om det medicinske fakultets historie, og han kommer derfor kun forholdsvis lidt ind paa kirurgien. Det er derfor ikke uberettiget at søge at faa lidt mere frem navnlig om kirurgernes virksomhed og betyd-

ning. Om fakultetet er der ikke meget mere at sige end de to nævnte forfattere allerede har gjort, men hist og her kan der dog fremdrages et og andet.

Ved overgangen fra 17. til 18. aarhundrede er der flere tegn til, at kirurgerne faar mere betydning. Jeg har allerede omtalt, hvorledes der i *Acta medica* findes mange afhandlinger af væsentligst kirurgisk indhold, skrevne af *Bartholin* men ganske øjensynligt hidrørende fra kirurger, men i alle disse afhandlinger nævner *Bartholin* loyalt kirurgernes navne og deres del i arbejdet, medens han vel nævner, hvem der har været hans prosektorer ved de berømte anatomiske undersøgelser ganske i almindelighed, men ikke giver dem del i opdagelserne før han i polemiken med *Rudbeck* blev tvunget dertil. Jeg tror ikke, at man efter den tids opfattelse kan rette nogen bebrejdelse mod *Bartholin* i den anledning, for dengang var det skik, at professoren i anatomi havde en kirurg til prosektor, og det var denne prosektor, der gjorde arbejdet, medens professoren kun demonstrerede for tilhørerne og beskrev fundet i lærde afhandlinger — i sit navn. Som jeg har omtalt dannede *Steno*, der ikke var professor ved universitetet, en undtagelse, han dissekerede efter al sandsynlighed selv.

Dernæst er det værd at nævne, at flere af de unge doctors var sønner af kirurger. Det var saaledes tilfældet med livmedicus *Møinichen* og med de to brødre *Hacquart*, der begge kom til at spille en vis rolle, den ene som stadsfysikus i København, den anden som medlem af den kommission, der udarbejdede den første forordning for jordemoder-væsenet 1714.

Men der er endnu en ganske interessant ting, jeg skal henlede opmærksomheden paa, og det er *Jacob Winslows* forhold her hjemme, inden han rejser til udlandet for stedse. Han begynder med at studere teologi og bliver alumnus paa *Borchs kollegium* som teologisk studerende. Senere

bytter han om og faar en af de medicinske pladser, men da han er færdig med den, flytter han og tager i huset hos den tids betydeligste kirurg her i København, *Johannes de Buchwald*, som da var amtsmester, for at lære kirurgi og særlig kirurgiske operationer. Han assisterede ved alle operationer, som forefaldt, han lagde selv haand til ved lejlighed og tilsidst opfordrede de yngre ham til at lave en slags kursus. Han havde kun en stor vanskelighed: han var lige ved at besvime ved aareladninger, men han kureredes derfor ved at en ældre kirurg fik ham til at gøre 15—16 aareladninger i træk paa kvæsthuset paa matroser, der mødte til de ordinære aareladninger, som hørte til dengang. Han tilføjer, at det var den eneste gang, han havde gjort denne operation, men er meget glad over ved dette middel at have kureret sin svaghed⁴⁷).

Om sit studium ved universitetet fortæller han, at han blev assistent hos professor *Caspar Bartholin den yngre* ved dennes offentlige demonstrationer af anatomi paa amfiteatret, og at *Bartholin*, da han engang følte sig „incommodé“, overlod *Winslow* at gøre resten. Professor *Holger Jacobsen*, som satte megen pris paa *Winslow*, opmuntrede ham ganske særligt til at fortsætte sine anatomiske studier og stillede ham i udsigt mulig at blive kongelig anatom, en stilling, som var oprettet for hans grandonkel *Steno*, men ikke var bleven besat efter dennes rejse til Italien. Man kan ikke heraf se, om der er foretaget dissektioner i domus anatomica, eller om *Bartholin* kun har demonstreret præparater, som fandtes i samlingen.

Arbejdet i fakultetet var sikkert under alle omstændigheder saa at sige gaet i staa i alt fald indtil *Buchwald* blev professor 1717, men det maa heller ikke have været opmuntrende at holde medicinske forelæsninger, for antallet af medicinske studenter har sikkert været ganske ringe, næppe mere end 3—4 stykker, det samme tal som 100 aar senere.

For kirurgernes vedkommende er der dog lidt mere bevægelse at spore, og der findes da i alt fald blandt dem en meget interessant person, nemlig den lige nævnte *Johannes de Buchwald*. Han er blevet haanet som faa, men han har ogsaa haft gode forsvarere og det blandt saa gode mænd som *Winslow*, der boede hos ham, rejste sammen med ham til Holland og korresponderede med ham, og *Ole Rømer*, der i universitetsprogrammet ved *Buchwalds* doctorpromotion viser, at han har respekt for denne energiske mand, som ved ild og sværd har kæmpet sig frem til summos honores. *Panum* fremhæver ogsaa af dette program *Rømers* ord: „Dari posse centum mille etiam sine Pharmaciæ auxilio chirurgos, sed ne unum esse verum Medicum sine Chirurgia“ og det mærkelige i, at en af datidens lærde mænd, som *Ole Rømer*, var saa fordomsfri, at han indsaa, at man ikke kan være sand medicus uden kirurgi. Det er dog ikke sikkert, at *Ole Rømer* har ment noget særligt med sine ord, for det var jo ganske givet, at medici dengang ikke kunde undvære kirurgi, da enhver patient skulde aarelades, og det kan derfor muligvis være det, som *Ole Rømer* har villet hentyde til, da han for første gang stod overfor en medicus, som tilige var kirurg.

Johannes de Buchwald var under alle omstændigheder en mærkelig mand. Han var født i Meldorf i Ditmarsken 1658. Da han var 10 aar gammel mistede han sine forældre, kom derefter først i huset hos en farbroder og fra 1674 hos sin morbroder *Niels Boye*, den meget kendte amtsmester i København, som jeg tidligere har omtalt. Hos ham uddannedes han, til han i 1680 blev svend, hvorpaa han begav sig paa den fire aars rejse, som han var forpligtet til. Paa denne rejse saa han sig godt om, var i mange byer i Tyskland, Holland, Polen og Østerrig, besøgte hospitaler og hørte forelæsninger. Han var i Wien under byens belejring af Tyrkerne 1683 og rejste derpaa hjem. Kort efter blev han udskrevet som skibskirurg ved fladen, men et par aar efter

rejste han igen til Holland og derefter til Paris, hvor han studerede meget ivrigt ikke blot kirurgi men ogsaa medicin og de medicinske hjælpevidenskaber, som dengang hørte nøje sammen med medicinen. I 1689 kom han tilbage til København og blev strax antaget til livkirurg hos kronprins Frederik. Aaret efter, 1690, blev han amtsmester, idet han overtog *Boyes* amt, og samtidig blev han kirurg ved kvæsthuset og for de syge og saarede soldater i byen eller paa flaaden. Allerede to aar efter var han atter paa rejse, men denne gang i kronprinsens følge paa dennes store rejse over hele Europa. Medens prinsen opholdt sig i Paris, fik *Buchwald* lov til at rejse til Montpellier og derpaa til Angers og alle vegne studerede han hos de dygtigste medicinere og kirurger. I 1693 kom han tilbage til København og forblev her rolig i 4 aar, men saa fik han atter tilladelse til at rejse, og sammen med *Winslow* drog han til Holland og særlig til Leyden, hvor han studerede med den største flid og blev creeret til licentiatus medicinæ.

Ved Københavns universitet eksisterede dengang ikke nogen licentiatgrad i medicinen, men for at blive doctor maatte man først disputere pro licentia, men det var ikke for at faa licens til at praktisere, men for at faa licens til at disputere for doctorgraden. Netop paa den tid, vi taler om, var der hændet det mærkelige, at den ene medicinske professor *Hans Mule*, ikke var doctor, men kaldes for licentiatus medicinæ. Det siges endog, at han er creeret til licentiatus medicinæ i København, men det er hidtil ikke lykkedes at afgøre, hvorledes det virkelig hænger sammen. Han har disputeret ved en afhandling „de apoplexia“, men da han ikke fik doctorgraden men altid kaldes licentiat, skulde man tro, at han har faaet særlig kongelig licens, i overensstemmelse med, hvad der gentagne gange skete i 18. aarhundrede. Hele dette spørgsmaal trænger forøvrigt til en nøjere undersøgelse, bl. a. fordi *Kratzenstein* taler om licentiatgraden ved fakultetet, og fordi de licentiati, man kender

fra 18. aarhundrede, synes at have hørt under universitetets eller gejstlig jurisdiktion, som om de virkelig havde en grad ved universitetet.

Buchwald gjorde imidlertid foreløbig ikke skridt til at tage doctorgraden, men studerede videre i 3 aar, inden han endelig i 1700 blev doctor her ved universitetet og samme aar blev overmedicus ved kvæsthuset, 1707 livmedicus og under krigen 1711 feltmedicus. I 1717 blev han justitsraad og maatte samme aar ledsage hoffet paa en rejse til Holsten, og paa denne rejse skal han have faaet kongens løfte paa det første medicinske professorat, som blev ledigt. Dette skete ved *Hofsteters* død, men *Buchwald* fik ikke embedet lige strax, for der blev for første gang i fakultetets historie udskrevet konkurrence. Til at deltage i denne mødte *Andreas Højer* og *Buchwald*. Man skal have opfordret *Jens Bing den ældre* til ogsaa at deltage i konkurrencen, men han synes ikke at have gjort det. Konkurrencen fandt sted 1717, samme aar som *Holberg* blev professor i det filosofiske fakultet. *Jul. Petersen* gør udførligt rede for konkurrencen, men jeg maa dog omtale den lidt, idet jeg ganske følger *Jul. Petersen* i hans fremstilling, men maa tage afstand fra nogle af hans slutninger.

Andreas Højer var en medicinsk student, der igennem sin velynder *J. G. Holstein* mærkelig nok fik et kongeligt mandat til at „ambiere den vacante professionem medicam“, og universitetet fik den ordre „at en studiosus medicinæ ved navn *Andreas Højer* maa disputere in auditorio superiori paa universitetet, og naar nogle af auditoribus først mod ham have opponeret skal siden ogsaa af professoribus opponeres.“

Jul. Petersen fortæller nu om Højers disputats, at „den raader over en klar logisk form og fremstilling og viser en mand, der fuldkomment behersker sit emne og tydeligt har de nødvendige betingelser for at kunne blive videnskabs-

mand — — — skønt han stiller sig saa fuldt ud paa Stahlismens standpunkt, at han ligesom andre af denne lærers adeptter kommer bort fra egentlig videnskab. — — — Den følgende udførlige beskrivelse er kun en forøvrigt smuk, klar og for pietistiske vidtløftigheder fri gengivelse af *Stahls* fremstilling i dennes *Theoria medica vera* og forskellige disputationer. Nogen selvstændig praktisk erfaring er afhandlingen aabenbart ikke baseret paa.“ — Det synes mig heraf at fremgaa, at *Højer* har skrevet noget sammen fuldkomment efter *Stahl* og ikke har nogen erfaring at lægge til grund, men *Jul. Petersen* mener dog at kunne se, at han tydeligt har de nødvendige betingelser for at kunne blive videnskabsmand, skønt han kommer bort fra al videnskab. Hvad der menes er mig ikke klart, og det lykkes ikke her, lige saa lidt som det er lykkedes mig i andre af *Jul. Petersens* skrifter, at forstaa, hvad han mener med de meget ofte brugte ord: videnskab og videnskabelig. Formodentlig bruger han ordene i den tids mening, d. v. s. alene som teoretisk spekulation, da han ved ordet „lærd“ forstaar lærd i den tids forstand, d. v. s. vel bevandret i det latinske sprog, og ikke vil anerkende en mand som lærd, der ikke taler og skriver latin komplet⁴⁸).

Om *Buchwald* siger *Jul. Petersen* derefter, at der i hans disputats i modsætning til i *Højers* afhandling kun mærkes meget lidt af en videnskabelig aand. Disputatsen handler om et rent medicinsk emne nemlig om aloë, og saa vidt jeg kan se, har *Jul. Petersen* egentlig ikke noget at indvende mod den, men han tilføjer, at det interessanteste ved disputatsen er, at der til den er knyttet nogle theses, som selv *Jul. Petersen* indrømmer, viser, at han som kirurg er fulgt med tiden, saavel ved omtalen af hernier, som af brokoperationer. Men saa slutter han: „Baade denne (*Højer*) og *Buchwald* stiller sig paa det exclusiv praktiske standpunkt, men modsætningen kommer dog stærkt frem; hin viser sig trods

det *Stahlske* udgangspunkt som den systematiske videnskabsmand, hos denne udarter den rent praktiske retning til en rutine, der vil give sig et videnskabeligt skær, men egentlig er udenfor virkelig videnskab.“

Jul. Petersens berettigelse til at slutte saaledes synes mig ikke ubestridelig. Han hæver den unge medicinske student, som ved protektion paa trods af alle regler ved universitetet faar lov at konkurrere, op over den gamle, utroligt flittigt arbejdende praktiker, som har gjort, hvad han kunde for at studere medicin ganske paa samme maade som alle andre medici ved talrige rejser og ophold ved fremmede universiteter — det lyder paa forhaand ikke sandsynligt, men *Buchwald* har det uheld, at han er kirurg, at han er praktiker, og saa kan han vanskeligt i *Jul. Petersens* øjne have noget med videnskab at gøre. Vi skal senere se, at saaledes bedømmer *Jul. Petersen* ogsaa andre kirurger, og dommen over *Buchwald* maa derfor ikke tages altfor alvorlig.

Buchwald sejrede trods sin mangel paa videnskabelighed imidlertid i konkurrencen, og han levede som professor i over 20 aar. I al denne tid synes han at have været meget flittig som docent, hvis man kan tro lektionskatalogerne, og han holdt hele tiden offentlige forelæsninger over anatomi, kirurgi og botanik. Ved siden heraf læste han privat over botanik i de første aar, og for første gang ved fakultetet holdt han forelæsninger over obstetrik. Medens de andre professorer kun præsterede meget lidt, var *Buchwald* flittig og lærte de studerende adskilligt, som de ikke tidligere havde hørt noget om. Da hans forelæsninger var offentlige, er der ikke tvivl om, at de unge kirurgiske studerende, som han tidligere havde været lærer for, ogsaa hørte ham, og man ved da ogsaa, at han havde kirurger i huset, deriblandt *Simon Crüger*, ligesom han tidligere som amtsmester havde haft *Winslow*. — Desværre hændte 1728 den store ødelæggelse ved Københavns brand, hvorved bl. a. universitetet og

domus anatomica gik fuldstændig til grunde*), og der blev ikke indrettet noget nyt anatomikammer i Buchwalds tid.

Der kan ikke være tvivl om, at *Panum* har ret, naar han fremhæver *Buchwalds* betydning og siger, at han næst *Simon Pauli* var den første, som virkelig forsøgte at hævde kirurgi-ens stilling i fakultetet og i samfundet, og *Panum* lægger særlig vægt paa saavel *Ole Rømers* som *Winslows* højagtelse for ham — og *Panum* anede dog ikke dengang, at *Winslow* endog havde boet hos *Buchwald* for at lære hos ham, og at de havde rejst sammen.

Men *Panum* har ogsaa ret i, at *Buchwald* bidrog til at hævde kirurgi-ens eller kirurgernes betydning i samfundet, for han naaede højere til vejrs end nogen kirurg før ham, idet han ikke blot blev doctor og professor, men i 1728 endog etatsraad. Kirurgerne saa ogsaa op til ham i taknemmelighed, hvilket gav sig udslag i, at man i barberlavet den 21. januar 1720 besluttede at sende ham en hædersgave paa 50 rdl., som han modtog dagen efter.

Buchwalds literære virksomhed er aabenbart ikke fremragende. Han mente selv, at han var en betydelig botaniker, men botanikerne kritiserer hans botaniske værker stærkt og frakender dem al værdi, ja det siges endog af *Haller*, at han i sin botanik begaar de groveste fejl. Hans andre afhandlinger viser ifølge *Jul. Petersen* „forfatteren i hans kendte egenskaber som den rutinerede praktiker, der staar paa sine erfaringer, men ikke giver sig af med dybere videnskabelig behandling.“ *Jul. Petersen* omtaler ganske kort et par af hans disputatser, men kommer lidt mere ind paa den sidste, der stammer fra 1736, da *Buchwald* var næsten 80 aar, og den er i virkeligheden af en saadan beskaffenhed,

*) Juristen *Gustav Ludvig Baden* fortæller om den anden medicinske professor *Franckenau*, at han „trøstede sig med at gaa ind i højestere, hvor han med saadan flid lagde sig efter det for den aldrende mand tørre juridiske studium, at han efter tre til fire aar døde“.
(M. K. Zahrtmann: „To samvittigheder“ i Dansk klinik 1910).

at den fortjener at omtales som et minde om denne betydelige „uvidenskabelige“ mand!

Jul. Petersen skriver: „En tredie dissertation fra 1736, den sidste, som den da næsten 80-aarige professor har udgivet med sin lovende søn *Frederik* som respondens, er egentlig den mest interessante. Heri vender han tilbage til sin kære kirurgi og drøfter saarbehandlingen, idet han særlig polemiserer mod den da endnu almindelige brug af „turundæ“ (plumasseau, bourdonnet), hvilke bestrøgne med balsamiske salver førtes ind til bunden af alle dybe saar og daglig skiftedes. Paa det imponerende grundlag af en 59-aarig erfaring betoner han, at denne behandling kun i høj grad forsinker saarenes helbredelse og i det hele gør megen skade. Han skitserer dernæst i korte træk sin saarbehandling som den, der vel gør brug af nogle „remedia“, men af meget faa medikamenter. Ved betydeligere, navnlig penetrerende, vulnerationer anbefaler han først aareladning, dernæst incision af saarets nedre rand for at lette udflod af blod og pus, derpaa kommer fjærnelse af alle fremmede legemer i saaret, hvilket helst maa ske ved hjælp af fingrene. Et vigtigt punkt er at holde luften borte fra saarene; ti den skader disse, navnlig i hospitaler, hvor den er fyldt med „*particulis heterogeneis, putridis atque semper noxiis*“. Indvendige medikamenter er temmelig overflødige, ti „*anima rationalis, quam naturam Stahliani nominant*“ er det afgørende for helbredelsen; han betoner saaledes ogsaa her sin tilslutning til *Stahls* doktrin. Det er kun „vulgares chirurgi“, der anvender et stort apparat af baade indvendige og udvendige medikamenter uden nogen nytte. Ogsaa de udvendige er næsten altid overflødige og oftest skadelige, og særlig skadelige er de, naar de anvendes som imprægnerede turundæ. Herpaa anfører han fra sin praxis i udlandet et eksempel, idet han giver et udførligt referat af et tilfælde af penetrerende brystsaar hos en fornem mand, som først var blevet behandlet yderst uheldigt af en italiensk kirurg

med balsamiske turundæ, og hvor *Buchwald* derpaa ved at fjærne disse og anvende en simpel saarbehandling hurtig opnaaede et gunstigt resultat. Han gav vel en kunstig saardrik (apozema), hvori ogsaa var hans yndlingsmiddel herbæ millefolii, men det gjorde han „plus ceremoniæ quam necessitatis causa“. I nogle tilføjede corollaria vender han tilbage til sit pièce de résistance, brokbehandlingen, navnlig ved inkarceration, og fremhæver stærkt medico-chirurgernes store overlegenhed over empirici, der ikke ret kan opfatte denne passio iliaca og blot behandler den med mercurius vivus indvendigt, medens den bør behandles med kirurgisk incision paa brokstedet.“

Efter at *Jul. Petersen* derpaa har talt om „den verdenskloge og vel beregnende mands“ tilslutning til Stahlianismen, hvorved han fik en nem men ogsaa effektiv position i slutningen af *Frederik den fjerdes* og begyndelsen af *Christian den sjettes* regering, hvor pietismen med den dertil knyttede Stahlianisme vandt bestandig større terræn i de ledende kredse udenfor universitetet, og hvor han altsaa fremdeles kunde være paa den rette side — en insinuation, hvorfor der vist ikke er nogensomhelst begrundelse — kommer endelig anerkendelsen af *Buchwald*: „Men hans sidste dissertation vækker tillige en mere sympatetisk interesse for sin forfatter. Han optræder der paa det felt, hvor han vel aldrig var nogen banebryder, men dog har virkelig dygtighed og fortjeneste, hvor han kan tale med virkelig myndighed. Det kan ogsaa kaldes vel beregnet af den gamle mand, at han afslutter sit akademiske liv med en saadan ligefrem praktisk afhandling, hvor han endnu engang faar lejlighed til at fastslaa sine fremskredne sunde anskuelser om saarbehandling og opfriske sine praktiske fortjenester af brokbehandlingen og særlig af inkarcerationen — det er vistnok for sin virken paa dette kirurgiske omraade samt for sine obstetriciske bestræbelser, at han bedst kan paaskønnes og helst maa erindres af efterverdenen.“

Buchwald havde i sine unge dage vakt ikke saa ringe op-sigt i udlandet ved sine brokoperationer, hvilket bl. a. frem-gaar af et brev fra *Winslow* til ham⁴⁰), og at hans meninger om saarbehandling ikke er ilde for den tid, er der ikke tvivl om. Man skal derfor ikke lægge for megen vægt paa *Jul. Petersens* nedsættende bemærkninger, de er næppe saa ondt mente, som de kan se ud, de er kun saaledes, som de maatte blive i *Jul. Petersens* mund, naar det drejede sig om en kirurg.

Naturligvis maatte *Buchwalds* karriere vække modstand og forargelse, og ganske særlig maatte han let blive en skive for en spottefugl som *Holberg*, der blev professor samme aar, og som nu engang holdt meget af at spotte barbererne og kirurgerne, og det er vel ikke usandsynligt, at *Buchwalds* optræden har været præget af hans tidligere profession. Herpaa tyder i høj grad *Holbergs* spot, men *Buchwalds* sammenblanding af en barbers og en lærd doctors arbejde falder ogsaa *Holberg* for brystet, og det kommer meget skarpt frem i Niels Klim, hvor han siger:

„Mit helbred var, for det meste, i meget god stand, end-skønt heden, som solens bestandige nærværelse foraarsager, faldt mig temmelig besværlig. Jeg laa rigtignok engang af en hidsig feber, men den varede kun kort, og jeg maa tilstaa, at lægen, som gik til mig, faldt mig ufordrageligere end sygdommen selv, formedelst den evige snaksomhed, som er dette folk egen. Da han første gang kom ind til mig, kunde jeg ikke bare mig for latter, ved at se denne samme person, som nylig havde taget mit skæg af, og spurgte ham, hvorledes han i saadan hast var bleven omskabt fra en skæg-skraber til en doctor medicinæ? Han svarede mig, at han levede af begge disse bestillinger. Da jeg hørte det, tog jeg lidt i betænkning, at betro mit liv i en slig polyhistor's hæn-der, og sagde, at jeg hellere vilde have en doctor, som blot gav sig af med lægekunsten; men han forsikrede mig højt

og dyrt, at der ikke var en saadan at finde i hele byen. Jeg saa mig altsaa nødt til at antage ham. Hans overordentlige ilfærdighed opvakte endnu mere min forundring; ti han havde ikke saa snart foreskrevet mig en drik, før han gik bort igen, sigende, at han ikke havde tid til at opholde sig længere hos mig for andre forretningers skyld. —“

Langt mere bekendt er imidlertid *Holbergs* spot over *Buchwald* i Peder Paars, hvor det paastaas, at han med Jens Blok har sigtet til *Buchwald*, idet han endog har anvendt dennes forbogstaver J. B., og at den store krig mellem Jens Blok og gamle Gunhild skal sigte til en virkelig begivenhed mellem *Buchwald* og en jordemoder. *Holberg* fralægger sig dog flere steder at have sigtet til bestemte personer, og han paastaar, at han revser fejl men ikke personer⁵⁰).

Buchwald er blevet meget kritiseret ikke blot af samtiden men ogsaa af mange senere forfattere, men det synes mig at fremgaa saavel af *Panums* som af *Jul. Petersens* arbejder, at han langt overgaa de professorer, som fakultetet maatte nøjes med indtil hans død, og det er nærmest dem, han maa sammenlignes med. Det indtryk man faar af de „lærde“ lægers virksomhed i denne tid er ikke meget opløftende, naar man undtager deres bestræbelser for at ordne jordemodervæsenet, hvilket skete ved forordningen af 30. november 1714, og den energi hvormed de optraadte under den frygtelige pestepidemi 1711. Her synes de virkelig at have præsteret saa meget, som man paa nogen maade kunde forlange af dem, og den dom som i mange tider stod uimodsagt, at de alle flygtede fra byen, har heldigvis forlængst vist sig at være falsk. De blev her tvertimod alle sammen paa en eneste nær, den ene af de tidligere nævnte brødre *Hacquart*, men han kaldtes øjeblikkelig tilbage ved stikbrev. Medens forordningen af 1619 indeholdt udtrykkelig bestemmelse om, at medici ikke var forpligtede til at be-

handle pest, manglede denne bestemmelse i forordningen af 1672, og dette fortolkedes i overensstemmelse med almindelig retsopfattelse som om at tilladelsen var bortfalden.

Man kan vanskeligt frigøre sig fra den tanke, at medicinen paa det tidspunkt stod overordentlig lavt, og at det ikke hjalp synderlig meget, at den pietistiske medicin fik betydelig indpas i Danmark, for den var ikke meget bedre, det var kun teorier paa en anden maade, forbundet med en meget indbringende økonomisk spekulation for apoteket i Halle. Hvis saa endda den pietistiske medicin havde givet anledning til skepsis i det hele, saa havde den maaske kunnet virke befrugtende paa den lærde medicins udvikling, men det var i alt fald i Danmark ikke tilfældet — man vedblev med at være teoretikere og skolastikere, og man kom ikke meget længere i mange, mange aar.

Holberg spotter *Buchwald*, der fra kirurg var bleven doctor, men han spotter medici lige saa meget. Ikke blot i sine komedier, men ogsaa i de fleste af sine satiriske værker, i *Niels Klim*, i sine epigrammer og i levnedbeskrivelsen mærker man hans spot og mangel paa tillid til medici. Forklaringen kan tildels ligge i, at han selv siger, at han aldrig har givet sig af med medicin, at han altid var sygelig og meget hypokonder og kurerede paa sig selv, men forøvrigt revsede han alle fejl, han kunde finde hos alle, og ikke blot hos læger. Et par af hans epigrammer, som næppe er meget kendte, skal jeg gengive efter *Sigurd Müllers* oversættelse:

Lægen.

Vandrer du kirkegaardslaagen forbi, maa du skjule dit ansigt.
Læge, du frygter maaske for patienternes hævn?

Til den, som søger mange lægers hjælp.

Ej du behøver af læger en skok; du har nok i en enkelt;
Tag doctor Simon — til vejrs alt har han tusinder sendt.
Dog, det kan være, at helst du vil dø som en kæmpe der falder
Herligst og skønnest, saa fremt fældet af mange han dør.

Medens den videnskabelige virksomhed i fakultetet sikkert var meget ringe og ubetydelig, og medens *Holberg* spotter medici i høj grad, saa er der andet der tyder paa, at professorernes anseelse var stor. Hertil hører, at mange af dem fik høje titler, at adskillige, som vi har set, blev høje-steretsassessorer, men dertil kom yderligere, at de fik adelig rang.

Der fortælles i den henseende en meget karakteristisk anekdote: Paa bryggernes lavshus holdtes 1673 et stort bryllup og tilstede var bl. a. den 57-aarige *Thomas Bartholin* og den 40-aarige *Vilhelm Worm*. Det krænkede dem i højeste grad, at et par unge sekretærer som rangspersoner havde fordansen for dem, skønt de for ikke længe siden havde besøgt professorernes kollegier. De gik saa til *Griffenfeld* og bad om rang, men *Griffenfeld* skal have svaret: „I gode mænd har ved eders fortjenester erhvervet nok af den ære, I er tjent med, og det baade inden- og udenlands. Den hæder kan kongen ikke forøge; og hvad mig angaar, jeg ærer jer altid højere end andre, der har rang og titel, men maa staa udenfor, naar jeg lader eder komme ind. Nogen anden rang under og ønsker jeg jer ikke og vil heller aldrig søge at hjælpe jer dertil, da jeg forudser, at det vil vorde universitetets ruin. Bliver I mere end det, I nu er, vil I snart høre op at være det, I nu er og bør være.“ Det er vel tvivlsomt, om *Griffenfeld*, der selv fik højere og højere rang, skal have svaret saaledes, men svaret er i alt fald morsomt nok.

Adskillige læger fik adelsbrev, saaledes *Benzon*, *Charisius*, *Eichel* og 1679 fik professorerne adelig rang, men det mærkeligste var vel, at *Caspar Bartholin*, *Thomæ filius*, 1731 blev adlet med alle sin faders, *Thomas Bartholins* efterkommere. Sikkert var de „lærde“ medici fornemme og overlegne og saa ned paa kirurgerne, og de havde næppe nogen anelse om, hvilken fare der truede dem fra kirurgernes side, hvorledes disse skulde vise sig i stand til at arbejde sig frem, saa det nødvendigvis maatte føre til en haard

kamp med det gamle forbenede fakultet. Det gik her, som det altid gaar, der maatte en fremragende og tilstrækkelig hensynsløs mand til for at bryde nye baner — og denne mand fik kirurgerne!

Hvis man opmærksomt studerer *Jul. Petersens* bog: *Den danske lægevidenskab 1700—1750* vil man se, at han har meget at fortælle om medicinens udvikling rundt om i Europa og om de forskellige medicinske teorier, der brødes med hinanden, men naar han skal tale om *doctores* her i landet, saa svinder det ind til saa at sige intet. Man kan vanskeligt finde en svagere periode i den danske medicins historie, og det lægger *Jul. Petersen* heller ikke skjul paa.

Der er kun et eneste lyspunkt, og det er *Johannes de Buchwald*, kirurgen, som naaede op i det medicinske fakultet, og som tog *Simon Paulis* gerning op. Jeg kan ikke se andet, end at *Herholdt & Mansa* og *Panum* har ret i at se op til denne mand.

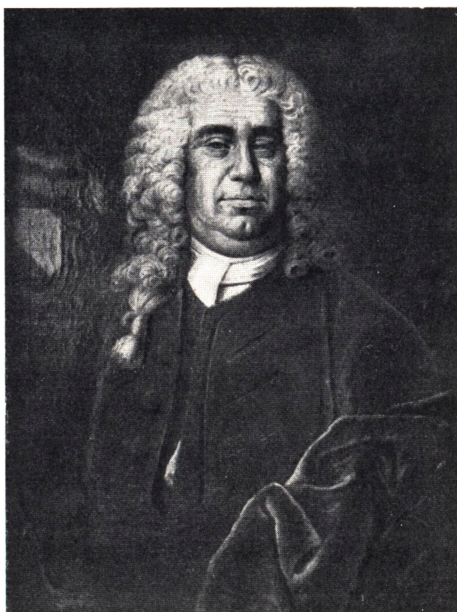
SIMON CRÜGER.

Fra 1717—1738 arbejder *Buchwald* paa universitetet og underviser i anatomi, kirurgi, botanik samt obstetrik, og han giver ogsaa her undervisning for kirurgerne, men det er dog ikke universitetet, man særlig skal rette opmærksomheden mod, men derimod mod børnehuset og kvæsthuset. Vi har set, at fra slutningen af 17. aarhundrede gaves der paa børnehuset mulighed for nogen undervisning, endda klinisk, og det var formodentlig paa kvæsthuset, at *Buchwald* fortsatte den undervisning, som han skal have begyndt paa i barberlavets anatomikammer i Admiralgade, — hvis dette da nogensinde har eksisteret. Under alle omstændigheder synes det, som om der stadig gaves undervisning paa kvæsthuset.

Da *Buchwald* var bleven professor, afløstes han af eller fik til assistance *Simon Crüger*, der omtales som en meget skattet barbermanuduktør paa kvæsthuset, indtil han pludselig faldt i unaade ved hoffet og skyndsomst maatte forlade landet 1728.

Om *Simon Crüger* ved man forholdsvis lidt. Han var født ca. 1687, men man ved intet nærmere herom. Det siges, at hans forældre var tyske, og at han var født i Holsten eller København. *Jul. Petersen* siger i Biografisk lexikon, at hans forældre var en nærmere angivet skoleholder og dennes hustru, men dette er vist mere end tvivlsomt. Der er imidlertid for ganske nylig fremkommet oplysninger, som mulig kan føre til, at man faar rede paa *Crügers* afstamning, men for øjeblikket foreligger intet bestemt. Det synes som om

Crügers enke, *Margaretha Crüger* født *Schmidt*, der først døde 1763, ikke har sat pris paa, at der skulde fortælles syndeligt om ham, for da han døde 1760 beklager „Lærde tidender“, at man ikke kan bringe en nekrolog over ham, og *Berlingske* tidende har kun følgende oplysninger:

Simon Crüger.

Den 28. april 1760: „Den 26. hujus om morgenen kl. 3 døde her i staden hr. justitsraad og generaldirektør for kirurgien *Simon Crüger* i hans alders 73 aar.“

Den 12. maj 1760 skriver *Berlingske* tidende derpaa: „Alt for nogle dage siden, den 3. maj, blev justitsraad og generaldirektør ved anatomien sal. *Krügers* lig standsmæssig nedsat i St. Petri kirke; vi ønskede intet hellere end at

kunne fyldestgøre manges begæring ved at meddele vore læsere de vigtigste omstændigheder af denne agtbare mands levned, men da herom fattes os tilstrækkelig kundskab, og de fleste noksom vide at sige om saa berømmelig en læges grundige indsigt saavel som priselige nidkærhed i sit embede, lader vi mandens rygte fortælle hans ros, hvis død endog de ypperlige i landet alvorlig beklage.“

Hvor han havde lært kirurgien, vidste *Ingerslev* ikke, men han antager muligheden af, at det har været hos *Buchwald*, og denne formodning er rigtig, for man ved, at han boede hos *Buchwald* og var hans assistent. I 1712 havde han været assistent hos *Jens Bing*, der var overmedicus ved flaaen, og i 1720 ansattes han som regimentskirurg ved drabantgarden og samtidig blev han livkirurg, men 1728 afskedigedes han pludselig i unaade, fordi han havde sluttet sig til det parti, der stod fjendtligt overfor *dronning Anna Sophie*. Han rejste da til Paris med sin søn, som studerede kirurgi, og her arbejdede han ivrigt paa sin yderligere uddannelse. Han havde været der tidligere paa en studierejse formodentlig som barbersvend, men denne sidste rejse blev af meget større betydning ikke blot for ham, men for den danske kirurgis udvikling.

Han kom til Paris netop paa et tidspunkt, hvor der var noget at lære og se, og man kan sikkert gaa ud fra, at han har haft let ved at komme i forbindelse med de betydeligste, for han var ikke blot tidligere livkirurg, men han var *Buchwalds* elev, og da *Winslow* ogsaa var det, har han sikkert haft let ved at komme i forbindelse med denne datidens betydeligste lærer i anatomi. Han studerede da ogsaa hos *Winslow*, men tillige hos verdens berømteste kirurger: *Jean Louis Petit*, *Lamotte*, *Quesnay*, *Ledran*, *Lafaye* og *Morand*. Men af endnu større vigtighed for *Crüger* og for Danmark var det, at der kort før i Frankrig var sat en kirurgisk reformbevægelse i gang, som *Crüger* netop kom over til. I 1724 var det lykkedes de to livkirurger *Maréchal* og *de la*

Peyronie at faa den gamle læreanstalt St. Côme*) væsentlig omorganiseret og udvidet ved ansættelse af 5 nye lærere, og kort efter fik „le premier chirurgien du Roi“ en stor magtstilling ved at blive udnævnt til „chef de la chirurgie du Royaume“. Omtrent samtidig med, at *Crüger* atter vendte hjem til Danmark i 1731, stiftedes Societé de chirurgie.

Crüger kunde derfor ikke være kommet til Paris under mere interessante forhold, og da det siges om ham, at „han besad et ypperligt og skarpt nemme til at tage imod, saa at han snart blev sin mesters overmester, endogsaa før han rejste til Paris“, er der ikke nogensomhelst grund til at tro andet, end at *Crüger* blev en særdeles veluddannet anatom og kirurg — et vidnesbyrd som han da ogsaa faar af sine elever.

Medens *Crüger* var i Paris, fortsattes undervisningen som det synes paa kvæsthuset, og om dette fortæller *Jul. Petersen*:

„Imidlertid lykkedes det konkurrenten *Mensing*, der længe havde været kirurg ved kvæsthuset, at blive *Crügers* efterfølger ved drabantgarden og ligeledes at blive udnævnt til kgl. hof- og livkirurg**). At han iøvrigt ikke laa paa den lade side, medens *Crüger* var borte, fremgaar af et reskript af 2. juni 1730 til direktionen for de fattiges væsen af følgende ordlyd: „naar noget til arbejde i børnehuset indsat lem ved døden afgaar, skal deres legemer til dr. med. *H. Laub*, hofkirurg *J. A. Mensing* og kirurg *G. D. Bøssel*, naar det af dem forlanges, til sektion eller anatomering overgives (til at naa desmere perfektion og oplysning i de medicinske videnskaber)“; som allerede tidligere nævnt var ogsaa *Georg Daniel Bøssel* læge (kirurg) ved kvæsthuset.“ — — — — „Det var saaledes kvæsthusets læger, der havde slaet sig

*) Barberlavet i Odense kaldes i den ældste skraa (1544) St. Cosmi og Damiani gilde — det kunde tyde paa en forbindelse med Frankrig.

***) Han blev hofkirurg men aldrig livkirurg.

sammen med hofkirurg *Mensing* for under *Crügers* fraværelse at sætte noget i scene, der næppe har sigtet paa mindre end at skabe et grundlag, som hurtigt kunde udvikles videre til en anatomisk-kirurgisk eller (da medici var medvirkende) snarere medico-chirurgisk læreanstalt i lighed med udlandets. Kollegiet i Berlin havde jo ogsaa udviklet sig af et ringe theatrum anatomicum. At de tre læger har haft en saadan plan, og at de have anset det tidspunkt, hvor den tidligere farlige konkurrent *Crüger* var sat ud af spillet i unaade, for gunstigt til dens realisation, bliver i det mindste meget sandsynligt ved de oplysninger, nogle senere forestillinger til kongen fra *Crüger* giver. Han udtaler heri nemlig ligefrem, at *Laub* og *Mensing* „hader ham“, utvivlsomt som den, der har krydset deres planer. At disse strandede beroede maaske væsentligst paa, at *Laub* og *Mensing* ikke var denne vanskelige opgave voxne; men den umiddelbare aarsag dertil maa dog snarest søges i kongens uventet hurtig indtrufne død. Paa et tidspunkt, hvor universitetets bygninger og alle dettes undervisningsapparater var tilintetgjorte af ilden, og hvor der for alvor var tale om at opbygge et nyt universitet i Viborg, maatte det ligge meget nær at arbejde paa oprettelse af en særlig medico-kirurgisk undervisningsanstalt i København, ved hvilken ogsaa i særdeleshed dygtige militærlæger kunde blive uddannede; den praktisk anlagte konge var sikkert ikke uvillig stemt mod hurtig realisation af en saadan plan, hvorved han traadte i Preusserkongens og mange andre fyrsters fodspor.“

Efter alt hvad jeg tidligere har fortalt om forholdet mellem medicinen og kirurgien, mellem fakultetet og barberlavet, synes det mig at maatte ligge meget fjernt at tænke paa oprettelsen af en medico-kirurgisk læreanstalt i København, og jeg kan derfor slet ikke tiltræde *Jul. Petersens* gisninger. Jeg tror nærmest, at her er en fjer blevet til fem høns! Jeg er nødt til at komme lidt nærmere ind paa dette spørgsmaal.

Det faktiske, der i øjeblikket foreligger, er 1) at medens *Buchwald* var læge ved kvæsthuset, fik han tilladelse til at faa cadavere fra børnehuset og flere steder til undervisning for sine kirurger, og man ved, at *Crüger* fortsatte denne undervisning, og 2) at *Laub*, *Mensing* og *Bøssel* i 1730 fik tilladelse til at faa cadavere fra børnehuset — „for at naa desmere perfektion og oplysning i de medicinske videnskaber“. Da *Bøssel* var en anset barbermanuduktør, ligger det nær at antage, at det var for undervisningens skyld. — Af det første af disse punkter falder det ikke *Jul. Petersen* ind at slutte, at *Buchwald* (eller *Crüger*) havde til hensigt at lave en medico-kirurgisk skole, men derimod gør han vidtløftige slutninger af det andet punkt. Dette synes mig inkonsekvent, men muligt er det naturligvis, at *Jul. Petersen* har ret, skønt han ikke har fundet noget objektivt derfor, og det er et faktum, at skolen dannedes af *Crüger*. Man skulde dog tro, at disse tre læger hurtigst muligt havde indgivet forslag om den skole, som de vilde søge oprettet, da *Crüger* kom hjem og begyndte at røre paa sig. Dette er nu ogsaa tildels sket, men rigtignok paa en maade, der ikke tyder paa, at de virkelig har haft planer om en skole og undervisning.

Efter at *Jul. Petersen* havde skrevet sin bog, er som omtalt medicinsk fakultets arkiv, som man troede brændt 1807. fundet, og deri findes en ansøgning fra *Mensing* om at blive *examinator* og „*Chirurgien General von der Armee*“. Den er dateret den 12. november 1733. I denne siger han ikke et eneste ord om, at han har undervist kirurger, skønt han fremhæver sine egne evner. Han siger herom:¹⁾ „Die dazu von mir erfordernde *Capacité* wird hoffentlich mir niemanden ohne *Neid* disputiren, denn meine *Theorie* und langer *Praxin* in *Hospitälern* denen mehresten bekannt ist wie auch anno 1710 schon als *General Chirurgus* auf der königl. Flotte das Amt fürgestanden.“

Det hele maa derfor opfattes som en hypotese, der ikke

maa tages alt for alvorligt, og man maa ikke, som *Carøe* har gjort det, opfatte det som et faktum. *Carøe* skriver endog: „*Mensing* var en videnskabelig interesseret mand, der under *Crügers* ufrivillige fraværelse ivrigt arbejdede sammen med kvæsthusets læge *Laub* og dets kirurg *Bøssel* paa oprettelsen af en kirurgisk læreanstalt; men ved *Crügers* tilbagekomst 1731 lykkedes det denne, der baade i dygtighed og energi sikkert stod langt over *Mensing*, at faa sagen i sin haand og gennemføre den 1736“.⁵¹⁾ Ordet „videnskabelig“ staar for *Carøes* regning, og *Jul. Petersen* vilde sikkert have mishelliget dette udtryk i høj grad.

Naar jeg tager afstand fra *Jul. Petersens* teori, er det ikke fordi sagen i virkeligheden har større betydning, for det er givet, at selv om de tre læger har haft saadanne planer, kom de ikke til udførelse, men der er en fare ved at fremsætte saadanne teorier, for de gaar saa let videre som historiske kendsgerninger, som man netop ser i dette tilfælde. *Jul. Petersens* store autoritet forleder den ellers meget forsigtige *Carøe* til ikke blot at lade tanken gaa videre som et faktum, men faar ham endog til at forbedre den ved at kalde *Mensing* en videnskabeligt interesseret mand, som arbejder ivrigt paa oprettelsen af en kirurgisk læreanstalt.

Faktum er, at det lykkedes *Simon Crüger* ved forordningen af 30. april 1736 at skabe theatrum anatomico-chirurgicum, den nye læreanstalt for kirurger, og samtidig gaves der ham en meget stor myndighed som generaldirektør for kirurgien. Denne sidste side af hans virksomhed berører imidlertid kun i ringe grad min opgave her, det er undervisningen af kirurgerne, som jeg særlig skal beskæftige mig med. Jeg kommer derfor heller ikke ind paa de stridigheder, der førte til dannelsen af collegium medicum. Forøvrigt er her et hul i vor medicinalhistoriske viden, som snarest bør søges udfyldt, idet det hidtil ikke er lykkedes at finde aktstykkerne angaaende oprettelsen af theatrum anatomico-chirurgicum.

Paa et tidspunkt da universitetet ligger i aske, da det intet anatomikammer har, da det har to gamle professorer, *Johannes de Buchwald* og den fra Tyskland indkaldte ganske ubetydelige *Detharding*, lykkedes det *Crüger* at faa sin skole for kirurger indrettet.

Man faar bedst indtryk af hvad det vil sige, naar man tænker paa, at medens universitetet nok har kunnet skaffe auditorium til de 3—4 studerende, hvis de ikke har læst i professorernes hjem, hvad der vel er det sandsynligste, fik theatrum anatomico-chirurgicum et stort amfiteater, hvor der kunde rummes 200 personer. Saa mange kirurgiske studerende var der ikke, men antallet var meget betydeligt. Medens fakultetets bibliotek var gaaet til grunde, fik thetret snart ikke saa faa bøger og paa samme maade gik det med samlingerne. I 1740 fik universitetet atter et anatomikammer, idet *Detharding* lagde pengene ud og først senere fik dem erstattet af det fiienske legat. Det tog naturligvis nogen tid, inden der var tilvejebragt samlinger, men forskellen paa de to institutioner lærer man bedst at kende af den beskrivelse, som findes i *Thuras Hafnia hodierna* (1749).

Fakultetets anatomikammer laa i den af universitetets bygninger, der kaldtes auditorium og som var indrettet i det gamle collegium novum, hvis mure var blevet staaende. Bygningen vendte sin ene ende ud mod Frue plads og strakte sig derfra henimod Skidenstræde (Krystalgade), altsaa parallelt med og omtrent midt mellem Nørregade og Fiolstræde, hvor universitetets vestibule og festsal nu er. Hovedopgangen fandtes midt paa bygningens længdeside imod Nørregade. I andet stokværk fandtes til højre for trappen, d. v. s. ud mod Frue plads det store auditorium for alle fakulteter, medens anatomikammeret indrettedes til venstre for trappen, altsaa omtrent hvor festsalen nu er. Om anatomikammeret siger *Thura*: „I denne samme bygning lige over(for) indgangen til det øverste auditorium er nu anatomikammeret, hvor tidt og ofte af professoribus medicinæ

sker sectiones til undervisning for dem, der studerer medicinen. Der indenfor er et kabinet, hvor man samler og forvarer allehaande smukke og rare naturalier.“ At denne samling ikke har haft synderlig betydning fremgaar af, at *Pontoppidan* i Danske Atlas endnu 1764 kan omtale den saaledes: „Næst hos er anlagt et naturalien-kammer, som endnu ikke har faaet stor tilvæxt, men en temmelig begyndelse.“

Hvorledes anatomikammeret var indrettet, ved man ikke, men at det var til ulempe i alt fald noget senere, da *Heuermann* benyttede det stærkt, fremgaar af, at professor *Chr. Horrebow*, der havde residens nedenunder det, klagede over det og foreslog, at consistoriet flyttedes og anatomikammeret fik dets bygning. Rektor lod sagen cirkulere og den altid meget skrivende prof. theol. *Peter Holm* skriver da bl. a.: „Da anatomikammeret saa nylig er indrettet, ved jeg ikke, om det ej skulde være bekvemt nok hvor det er. Kan ved tid og lejlighed noget bekvemmere findes, saa er det des bedre, at og hr. collega *Horrebow* kan befris fra den ulejlighed, han siges i sin residence at kunne have af anatomi-kammeret. Dog maa det mig tillades, quando de re communitatis regiæ agitur, at erindre, at den ulejlighed dog vel ej kan være meget stor, siden a) anatomi-kammeret ikkun er oven over de værelser i universitetets egen og auditorium længde, hvilke synes fra residenceen saa meget bedre end ganske at kunne undværes, om sligt var fornødent, efterdi dog desuden den residence er et fag større end nogen af alle de andre residenceers hovedbygning. b) i de samme værelser har dog for faa aar siden nuværende justitsraad *Langebeck* kunnet logere. Men som dette bliver dog for vidtløftigt, skriver herom ej mere“. (Han havde skrevet 6 foliosider og skriver endnu 2½!)

Buchwald den yngre, der var professor i anatomi, udtaler sig ikke om spørgsmaalet! *Stampe* bemærker, at skal *Horrebows* plan udføres, „maa man være betænkt paa, hvor der kan blive udløb fra anatomi-kammeret, siden samme

ingenlunde bør være gennem studiigaarden.“ Den anden medicinske professor, *Lodberg Friis* mener, at *Horrebows* forslag „kunde være til stor zirat og nytte“, men udtaler sig ikke nærmere. I skrivelse af 1. maj 1755 til patronen udtaler derpaa konsistorium: — „og det gamle meget slette og fornøden lejlighed, samt omstændighed manglende konsistorium indrettes til et anatomi-kammer; derved blev ogsaa den professor-residens, over hvis værelser anatomi-kammeret er, og som deraf har utaaelige ulejligheder, fra den befriet, saavel som ogsaa studii-gaarden selv skilt ved den ulejlighed, som existerer, naar de fra anatomi-kammeret bragte cadavere i studii-gaarden begravnes, da ved det gamle konsistorium er en liden gaard, hvor cadavere bedre kunde behandles“ — —.

Man kan vel nok nogenlunde tænke sig, hvorledes der har været i professorresidensen, for man har efter al rimelighed ikke haft vandtæt gulv, man har næppe haft særlig trang til at gøre rent, saa lugten har rimeligvis været ret ubehagelig. Dertil kom, at afløbet formodentlig er ført gennem aaben rendesten gennem gaarden, hvori man mærkelig nok endog begravede ligresterne! Ændringsforslaget blev ikke gennemført!

Vender vi saa tilbage til *Thuras* beskrivelse, lyder hans omtale af theatrum anatomico-chirurgicum ganske anderledes:

„Alle chirurgi, som tænker at naa nogen tjeneste enten i den militære eller civile stand, maa, efter allerhøjst-bemeldte anordning, ved dette theatro anatomico-chirurgico have vist erfaringhed i deres videnskab, baade paa cadaveribus humanis, i anatomien og i de kirurgiske operationer, saa og i de øvrige dele af kirurgien, som ved benbrud, lemmers fordrejninger, og allehaande binds applikation med videre; hvilke øvelser sker paa en benrad af et menneske, som er udstoppet og med alle sine ledemod forsynet.“

„De maa og fire gange om ugen, nemlig mandag, tirs-

dag, torsdag og fredag om eftermiddagen bivaane de lectiones publicas som direktøren af kirurgien holder saavel in anatomicis som in chirurgicis, hvilke lectiones efter enhver aarsens tids beskaffenhed handler om sine særdeles stykker, som i efterhøst, vinter og foraar, naar cadavere forefalder, bliver viscerologien, myologien, angiologien og deslige trakteret, eller og de kirurgiske operationer viste; derimod om sommeren og ellers naar ingen cadavere er at bekomme, bliver der handlet om osteologien, benbrud, lemmers fordrejning og andre sygdomme, som henhører til ben og ledemod saa vel som om saar, hævelser, bylder og deslige; desforuden bliver om onsdagen de unge studiosi chirurgiæ in anatomicis & chirurgicis offentlig examinerede, og bliver ingen uden saadan foregaaende tentamen, hverken til reservekirurg eller pensionaire admitteret.“

„Paa det og pensionarii, hvoraf ved dette kongelige theatro anatomico-chirurgico er fire, som hver aarlig nyder 100 rdl. gratifikation og andre unge chirurgi, som besidder den fornødne erfaring og kundskab, kan iblandt hverandre opmuntres til en slags æmulation, maa en af dem ugentlig udarbejde et vist tema enten in anatomicis eller in chirurgicis, hvilket hver fredag, efter den offentlige lektion er tilendebragt, bliver oplæst, hvilket de en efter anden ugentlig skiftes til; saa bliver og de unge chirurgi, hver tirsdag og torsdag eftermiddag øvede i at applicere alle slags bandager paa forommeldte machine.“

„Siden nu saavel til lectiones publicas som tentamina og examina udfordres adskillige requisita og anatomiske præparatoria, saa har man til denne fornødenhed anordnet tre værelser, som hver til sin brug er af fuldkommen størrelse.“

„Strax ved indgangen til det største værelse ser man en plads som med bænke i oval form er indesluttet, der med rødt klæde er overtrukne og hvor i midten staar et anatomisk bord.“

„Bænkene er for de examinerede kirurger og de konge-

lige pensionærer og andre meriterede folk, og bordet bliver saavel ved de publikve lektioner som ved tentamina og examina brugt; men naar examina publica bliver holdt, bliver endnu et andet bord fremsat, hvorved protokollen føres og generaldirektøren af kirurgien og de øvrige tilforordnede coexaminatores og assessores tager deres plads.“

„Paa den højre haand af indgangen til salen ser man adskillige bænke, trappevis en over den anden anordnede, hvoraf de forreste med rødt klæde overtrukne og til de allerede tenterede chirurgis er destineret; de øvrige bænke er, som paa et offentligt sted, for alle liebhavere aabne, og kan paa dette amfitheater over 200 personer rummes.“

„I denne sal ses adskillige skabe eller saakaldte cabinets, med glasdøre for, hvorudi forvares mange kuriøse og rare præparata anatomica, hvilke in lectionibus publicis er de studerende ej til liden nytte og undervisning, hvoraf en del gemmes i mere end 50 glas med spiritu vini forsete, andre konserveres med indspryttet præpareret vox og med en særdeles overstrøgen fernis.“

„Iblandt disse præparater er de mærkværdigste: 1) tven- de uteri med en fælles vagina af en voxen gift person, som havde allerede født nogle børn. 2) En lige casus ved et nyfødt barn. 3) Et meget stort aneurysma eller tunicarum arteriæ aortæ udvidelse, som begynder fra det sted, hvor arteria kommer frem af ventriculo cordis sinistro og indtager den ganske krumhed, som kaldes aorta ascendens; samme har kunnet indeholde 5 pægle.“

„Fra denne sal træder man ind i et mindre appartement, hvori findes et cabinet eller skab, hvori forvares adskillige microscopia og andre til anatomien henhørende requisita, saa og mangfoldige af de til de kirurgiske operationer fornødne instrumenter og allehaande slags bandager.“

„Næst hos finder man et stort skab, i hvis underste del adskillige sceleta er at skue og øverst mangfoldige re-

markable hoveder og hjerneskaller, som paa adskillig maade er præparerede og gennemskaarne.“

„I et andet skab ser man alle ossa trunci dels i et samlede, dels de tre stykker, hvoraf de er komponerede, hver for sig, dels og separatim et hvert dertil hørende ben stykkevis.“

„I et andet lokale finder man et sceleton af et to aar gammelt barn, hvis hoved formedelst en foregangen hydrocephalo havde bekommet en usædvanlig og utrolig størrelse. Dernæst alle ossa artuum superiorum & inferiorum, saavel til sammen i deres behørige connexion som hvert for sig adskilt.“

„I det næste skab ser man et rart og mærkværdigt sceleton af en mands person, som i henseende til sin usædvanlig skønhed, proportion, benenes naturlige hvidhed og glathed af alle admireres og har maaske kuns faa sine lige.“

„Næst hos dette finder man endnu et andet sceleton som i de foranførte kvaliteter ej viger langt fra det forrige.“

„Disse samtlige sceleta er ej ved kunst sammensatte, men hænge sammen ved deres naturlige ligamentis, som med en slags fernis er konserverede.“

„I et andet skab eller saakaldet cabinet vises myologien, saavel paa hele legemer som paa over- og under-extremiteterne; saavel som adskillige præparata, der i spiritu vini er konserverede.“

„I et lidet skab betragter man det menneskelige hjerte, som det foran er dannet med tilhørende vasis arteriosis med vox indspryttet; og kan man og bag ved observere de aabnede auriculas cordis med videre.“

„Dernæst i et andet lille cabinet betragter man de paa den bageste del af collo & dorso liggende brede musculos i deres behørige orden.“

„Endelig ser man i et særdeles lukke en meget kuriøs samling af præparerede og ferniserede legemer af nyfødte

børn, saa og en del sceleta embryonum af adskillig alder, fra 4, 5 til 9 maaneder og nogle endnu yngre misfostre i spiritu vini bevarede.“

„Paa det og de unge studerende ej skal fattes paa nogen af de requisitis, som til deres videnskabers øvelse og deres studeringers fremgang kunde agtes fornødne og tjenlige, har man endnu i et tredie værelse, næst ved de to forbermedte til enhvers nytte opsat et skønt bibliotek, som er temmelig talrigt og bestaar af anatomiske, kirurgiske og andre deslige medicinske bøger i adskillige sprog. Hvilket bibliotek for vedkommende staar aabent hver mandag og fredag, for- og eftermiddag, i hvilken tid, nemlig naar det for enhver aabnes, stedse en af de forbermedte pensionariis maa være tilstede, for efter catalogum til enhver at udløvere de bøger, han forlanger, som han paa stedet kan benytte sig af enten til læsning eller deraf efter behag at ekstrahere.“

„Og som de anatomiske præparater saa stærkt har formeret sig, at de i de to først beskrevne appartements ej have kunnet rummes eller faa sted, saa er endog i denne biblioteks stue adskillige placerede dels aabne dels i adskillige dertil indrettede skabe.“

Man ser heraf tydelig den enorme forskel paa de to medicinske undervisnings anstalter. Universitetet har et daarligt anatomikammer, som først indrettedes 1740, og hvorover der klagedes stærkt navnlig af den derunder boende professor, det havde kun ganske faa præparater og intet bibliotek, for *Fuirens* store bogsamling var brændt. Men mest karakteristisk for forskellen paa de to institutioner er det maaske, at den „uvidenskabelige“ kirurgiske læreanstalt holdt sit bibliotek aabent for de studerende, medens universitetet, da det havde et bibliotek, kun holdt det aabent for professorerne!

Der findes allerede fra 1736 beskrivelse af de anatomiske præparater paa theatrum anatomicum og fortegnelse

over bogsamlingen, som slet ikke var saa ubetydelig. I 1743 indeholdt den 30 anatomiske værker, 46 om kirurgi og obstetrik, 18 bind kliniske observationer, 45 skrifter om medicin, kemi og botanik, derimellem værker af Sylvius, Sydenham og Boerhave. Desuden forskellige lexika, og, som *Jul. Petersen* siger, „endelig — som noget selvfølgeligt — en navnlig ved alle tyske ulærde kirurgskoler meget benyttet praktisk og det ulærde behov tilfredsstillende, helt igennem meget letfattelig lexikalsk encyklopædi over lægevidenskabens samtlige daværende omraader, hvilken fører titlen: *Gazophylacium medico-physicum* oder *Schatzkammer Medicinisch- und natürliche Dinge, in welcher alle medicinische Kunst-Wörter, inn- und äusserliche Krankheiten, nebst derselben Genesmitteln, alle Mineralien, Metalle, Ertzte, Erden, zur Medicin gehörige fremde und einheimliche Thiere, Kräuter, Blumen, Saamen, Säfte, Oele, Hartze etc., alle rare Specereyen und Materialien in einer richtigen Lateinischen Alphabet-Ordnung auf das deutlichste erklæret, vorgestellt, und mit einem nöthigen Register versehen sind.*“ — Værket skyldtes en preussisk læge *Woyt*, der forøvrigt var creeret her i København 1697, og *Jul. Petersen* fremhæver, at universitetsbiblioteket har alle de udgaver, der udkom efter theatrets stiftelse, men derimod ikke de ældre. Hvorfor *Jul. Petersen* særlig fremhæver denne bog er ikke rigtig tydeligt, men, som han siger, den henvender sig særlig til „den Hohen und Niedrigen, denen die lateinische Sprache dahero verdrüsslich fallen möchte“. Bogen var altsaa et udmærket hjælpemiddel for kirurgerne, og den synes at have været meget benyttet, siden man stadig fik nye udgaver. *Jul. Petersen* har derfor ret, naar han siger, at den „selvfølgeligt“ fandtes!

Jul. Petersen har saa meget imod *Simon Crüger*, at han insinuerer, at bogsamlingen skyldtes *Crügers* søn, *Ferdinand Anton Crüger*, som hjalp sin fader ved undervisningen, men som aldrig naaede at tage sin kirurgiske examen, og

som døde 1748. Det eneste, *Jul. Petersen* har at støtte sig til, er, saa vidt jeg kan se, at *Balthazar de Buchwald* siger, at hans altfor tidlige død maa beklages, „saa som han allerede i sine yngre aar viste stor færdighed og capacitet i at undervise de unge kirurger saavel in anatomicis som chirurgicis.“ *Jul. Petersens* formodning gaar igen hos *Carøe*, men der ligger næppe noget til grund for denne antagelse. Faktum er, at *Crüger* aabenbart, da theatret aabnedes, havde sine sager i orden, for der fandtes strax en samling af præparater og af bøger, og da *Crüger* tidligere havde manuduceret barberlærlinge, er det rimeligt, at han allerede dertil har benyttet præparater og bøger, som formodentlig nu er kommet til amphitheatret. I alt fald ligger det nærmere at antage dette end at tro, at den unge *Crüger* pludselig har anskaffet disse sager. Han kunde da i alt fald ikke gøre det imod faderens villie.

Det kan yderligere dokumenteres, at *Crüger* havde sit eget bibliotek, idet jeg ikke blot erindrter, at nogle af hans elever omtaler, at de fik adgang til det, uden at jeg dog nu kan angive, hvem der fortæller det, men desuden kan oplyse, at der ifølge avertissement i Berlingske tidende holdtes auktion i *Crügers* lejlighed paa hjørnet af Skindergade og Købmagergade den 30. september, 6. december 1760 og følgende dage over en del af hans mønter og medailler „saa og gode og vel conditionerede anatomiske, kirurgiske, historiske og andre bøger.“ Desværre findes auktionskataloget ikke paa universitetsbiblioteket.

Alt hvad *Jul. Petersen* skriver om den unge *Crügers* fortræffelighed paa faderens bekostning forekommer mig næppe at have meget med virkeligheden at gøre. Naar han fremhæver, at der i hans manuduktion, saaledes som man kender den fra et kollegiehefte skrevet af en af hans flinke manucenter, er tegn paa, at han havde selvstændige meninger og ikke i alt følger *Winslow*, saa ligger det meget nær at mene, at naar en manuduktør for sine manucenter

fremsætter særlige meninger, saa er de efter al sandsynlighed i overensstemmelse med lærerens, og dette gælder maaske endog særlig for den kirurgiske læreanstalts vedkommende, idet man har bebrejdet denne, at der stillede for store fordringer til udenadslæren.

Der foreligger efter min mening ikke nogensomhelst grund til ikke at tro paa *Crügers* dygtighed og kundskaber. *Jul. Petersen* omtaler selv hans gode retsmedicinske afgørelser og fortæller om, hvorledes han stiller den unge dr. med. *Wandeler* i gabestokken ved at give „et overordentlig fornuftigt skøn om tilfældet“, — om end han ikke kan lade være, da han nævner *Crügers* navn, at tilføje: „vistnok uden at have nærmere videnskabeligt kendskab til det paagældende patologiske spørgsmaal, som forøvrigt netop paa hin tid var genstand for nøjere iagttagelser og derved naaede til en korrektere opfattelse“. Saavel i anatomi som i kirurgi overgik han vistnok alle andre i landet paa den tid, og det fortælles da ogsaa, at han trak fakultetets professor i anatomi til vands, naar denne prøvede paa at stille spørgsmaal ved kirurgerens examen. Hans elever nævner ham med den største ærbødighed, og da han i 1746 blev justitsraad kørte barberlavets oldemand til Fredensborg for at lykønske ham. Han var dertil en meget myndig mand, hvilket lyser ud af hans ansigt, hvis brutale, imponerende udtryk forstærkes ikke saa lidt ved hans betydelige indadskelen med venstre øje.

Det at medici ikke kunde lide ham, at han ikke kunde latin, at han satte den praktiske kirurgi over den teoretiske medicin, har formodentlig paavirket *Jul. Petersen* saa meget, at han ikke har faaet øje for denne mands eminente betydning for den danske lægevidenskab. *Jul. Petersen* ser i ham kun praktikeren, og for saa vidt har han ret, som *Crügers* opgave først og fremmest var at uddanne praktiske kirurger, men hans virken paa den kirurgiske læreanstalt førte langt videre, idet den indførte en kirurgisk videnskab

her i landet og hævede kirurgerne op til at være vel uddannede læger, ja i virkeligheden langt bedre uddannede læger end fakultetets, som endnu i mange aar ikke kom bort fra deres teoretiseren.

Om selve undervisningen ved amphitheatret fremgaar det af forordningen af 1736, at generaldirektøren skulde indføre en fuldkommen examen chirurgicum og dertil med kongens approbation udnævne de fornødne assessores, som tillige med ham skulde underskrive de udkrævede attester. Ved denne examen skulde kandidaten ej alene vise sin erfaring i anatomien og kirurgiske operationer paa et dødt legeme, men endog om de øvrige dele i kirurgien give fornuftigt svar og raison. Examen skulde ikke holdes inden lukte døre (som den medicinske examen blev), men baade medici og kirurgi maa samme anhøre og bivaane. „Paa det enhver kan have fri lejlighed at gøre sig slig en examen bekvem og i disse videnskaber vel øvet, skal direktøren ved kirurgien i den bekvemmeste tid, saa som om foraaret og i høsten, vise anatomien og de kirurgiske operationer paa døde kroppe, fire dage om ugen i det danske eller tyske sprog; den øvrige aarets tid anvendes til de øvrige dele af anatomien og kirurgien; og altsaa in chirurgicis at handle om forrenkelse, benbrud, benenes andre sygdomme og tilfælde, hævelse, gesvulster, saar osv. Cadavera dertil skal tages dels af delinkventer, som straffes paa livet, dels af Bremerholms og Citadellets afdøde fanger.

Som bekendt varede det ikke længe, inden der kom klage over *Simon Crüger* saavel fra fakultetet som fra barbererne, og der nedsattes en kommission til undersøgelse af klagerne. I dennes betænkning, som godkendtes ved reskript af 28. juni 1737 siges angaaende examina chirurgica, „at siden kirurgi aleneste i samme qvæstioneres in anatomicis et chirurgicis, kunde examina i den betragtning uden nogen medicorum assistance dog tilbørligen blive besørget; men, da de, der som regiments- og divisions-chirurgi antages, for-

medelst de dem paaliggende indvortes kure, er mere at anse som regimentsmedici end som blotte chirurgi, og maa derfor tillige og in specie examineres in medicis, saa vil det være højst fornødent, om kongen determinerer slige *examinum chirurgorum assessores*, men fornemmelig iblandt dem at forordne *facultatem medicam*, som og den pro tempore værende general-stabschirurgus, og den kgl. hofchirurgus som bestandige *co-examinatores*, men ellers ved hver examen overlade generaldirektøren for kirurgien 2 regiments- og 2 amts-chirurgorum udnævnelse, dog saa, at han selv skal være *ultimus examinans m. v.*, og ham overlades at beramme tiden, naar disse examina skal holdes, og at besørge protokollen; derhos indstillende, om ikke examen selv paa det paa kongelige omkostninger anrettede *amphitheatro anatomico*, som et publicke sted, kunde anordnes.“

Derpaa følger bestemmelse om, at generaldirektøren ogsaa skulde være *coexaminator* ved den ved fakultetet holdte examen over medicinske kandidater og jordemødre. Dette sidste blev vist aldrig til noget, for examinerne ved fakultetet holdtes altid dengang for lukkede døre, men derimod er det rigtigt, at de medicinske professorer mødte til de første kirurgiske examina, der afholdtes 1738, og flere af kandidaterne examineredes udtrykkelig i *medicina interna*, men dette hørte snart op, efter hvad der siges, fordi professorernes mangelfulde kundskaber i anatomi skaanselsløst blev blottede af *Crüger*. Den kirurgiske examen bestod af to dele, en anatomisk og en kirurgisk, og varede mange dage, ja uger.

Til hjælp ved undervisningen fik *Crüger* snart fire pensionærer eller reservekirurger, der hver fik 100 rdl. om aaret. Blandt disse har vistnok i begyndelsen været den unge *Crüger*, den senere hofkirurg *Wohlert*, der har gjort sig bekendt ved sammen med en fransk kirurg *Puthod* som de første at have foreslaet en metode til exartikulation i

hoftleddet, samt en ellers ikke synderlig kendt kirurg *Heusinger*.

Først i 1744 bestemtes det, vistnok som følge af en indstilling fra collegium medicum, men tiltraadt af barberlavet, at de studerende selv skulde dissekere, og det gjorde de i betydelig grad. Cadavere var der ikke mangel paa, og selv efter at *Crüger*, da fakultetet havde faaet anatomikammer 1740, maatte dele med dette, saa de skiftevis fik cadavere, synes det dog, som om man havde tilstrækkeligt materiale.

En af theatrets gamle elever *Ferdinand Martini*, som har skrevet en del kirurgiske afhandlinger og bøger, og som tog ivrig del i den store Callisenske fejde, giver en beskrivelse af de kirurgiske studerendes udseende og liv⁵²):

„Schön für Kenner war der Anblick, unter dem Schwarme der Zuhörer in unserer Schule eine Menge Jünglinge zu sehen mit einem Buckel vornen an der linken Seite der Brust vom Schwalbe des Barbierbeckens und der Servietten, und mit dicken Hüften vom Schwalbe durch Scheermesser und die Wasserflasche! Schön war der Anblick, wenn man in den Präparationsstunden etliche Barbierbecken in den Fenstern des Hörsaales unserer Schule liegen, und sehr viele Hände bey den Leichnahmen arbeiten sah! Doch schöner noch war es, dass unser Lehrer nie sagte, der Aufzug sey unanständig für seine Schule. Das würde uns kein bedocterter Lehrer und kein Student in seiner Schule zugestanden haben. Aber wir achteten auch nicht auf Doctor und Student, mit denen wir in keiner Verbindung standen, als nur durch unseren Willen. — — — Wenn wir so des Abends müde und matt von Barbieren und Laufen, oder die bey den Regimentern und Divisionen standen, von Krankenbesuchen in unserm so genannten Krüge sassen, und unser Butterbrodt und Glas Bier vor uns hatten, so waren unsere Gespräche weiser, als in diesen empirischen Zeiten das Gespräch in einer Doctorsocietät nur seyn kann, wo man Krankheitsgeschichten und Curen nach empirischen

Dunkel und neue Medicamente und Recepte beschwätzt; denn wir sprachen von Wissenschaften und den Gründen der Kunst, und unsere Versammlungen waren sittsam und anständig. Ich erinnere nicht, dass je einer von den Gesellen bey den Divisionen oder Regimentern in dieser Versammlung, die nur ein Schenkengelag war, eine Cur erzehlt hätte, obgleich doch fast immer von der Arztneykunst gesprochen wurde.“

Naar *Martini* i dette sit brev til *Tode* taler imod, at der drøftes kure, er grunden maaske den, at *Tode* var taktløs nok til at lokke den gamle amtskirurg *Reiser*, den gamle original, der har gjort sig bekendt ved sin fyrterlige ildebrandshistorie og sin levned- og forfølgeshistorie, op i det kirurgiske selskab og faa ham til at holde foredrag der, et foredrag som *Tode* senere lod offentliggøre i et af sine tidsskrifter. Dette synes at have vakt forargelse blandt kirurgerne — *Tode* var jo selv kirurg og udgaaet fra theatrum anatomico-chirurgicum.

De fordringer, som *Crüger* stillede, fremgaar af et manuskript dateret 25. marts 1752, som *Riegels* meddeler i „*De fatis faustis et infaustis chirurgiæ*“, og som i oversættelse findes i *Carøes* „*Studier til dansk medicinalhistorie*“: „Kirurgen som bør underkaste sig en streng dygtighedsprøve, maa for det første være fuldkomment hjemme i det menneskelige legemes anatomi og maa selv kunne dissekere lig; han maa aflægge en række operationsprøver paa to lig; han maa kunne gøre rede for de midler, som i videre udstrækning kommer til anvendelse i alle kirurgiske tilfælde; han maa kunne angive, hvorledes man skal behandle, kurere, helbrede saar, svulster, forvridninger og benbrud, samt paa vise med gode grunde, at hans fremgangsmaade er den rette. Saaledes maa man skaffe sig klarhed paa kirurgens naturlige anlæg, og paa hvorledes han omsætter sin teoretiske indsigt i praxis. Endelig skal han udtale sig om den kliniske kirurgi, hvorledes han behandler sygdomme, og han maa

paa grundlag af materia medica klarlægge de grunde, der har bevæget ham til at anvende et lægemiddel fremfor et andet.“

Men selv om man maa indrømme, at dette lyder meget godt og tyder paa, at skolen arbejdede godt, saa mangler beviset derfor endnu, og jeg kan ikke indse, at man kan faa en retfærdig bedømmelse paa anden maade end ved at se paa skolens frugter. Her er det ganske utvivlsomt, at der fra skolen udgaar en betydelig mængde meget fremragende mænd, man kan godt sige alle de fremragende læger i slutningen af aarhundredet med undtagelse af den fra udlandet indkaldte *Kratzenstein*. Fra universitetets medicinske læreanstalt udgaar ikke en eneste, før kirurgen *Georg Heuermann* bliver lærer for de medicinske studerende.

Simon Pauli begyndte at lære kirurgerne noget, *Johannes de Buchwald* fortsatte, men det lykkedes først *Simon Crüger* at faa oprettet en særlig læreanstalt for dem, og denne anstalt overgik i alle henseender universitetets, den frembragte en mængde dygtige kirurger, den bevirkede kirurgiens udskillelse fra barbervæsenet og hævede den til en videnskab. *Simon Crüger* indtager derfor en af de mest fremragende pladser i den danske medicinalhistorie, og han er en ganske anderledes betydelig person end de lærde medici paa den tid.

Men *Crüger* fik ogsaa paa anden maade stor betydning, for han havde ogsaa del i oprettelsen af Det kgl. Frederiks Hospital — det første egentlige sygehus i Danmark bortset fra de rent midlertidig oprettede militære hospitaler og epidemihospitalerne, som alle udenfor krigs- eller epidemitider nedlagdes eller anvendtes til lemmestiftelser. Frederiks hospital blev et rigtigt sygehus, men fakultetet havde intetsomhelst med det at gøre, i bestyrelsen var medici repræsenterede af livlæger men ikke af professorer. Derimod spillede kirurgerne en ikke ringe rolle og vel navnlig *Simon Crüger*. Den kirurgiske afdeling skal ogsaa strax have

været anvendt ved undervisningen, medens den medicinske afdeling kun synes i ringe grad at være søgt af de medicinske studerende, men det hænger vel ogsaa sammen med, at kirurgerne som tidligere omtalt altid havde været nødt til at faa klinisk undervisning, medens dette ikke ansaas for en nødvendighed for medici.

BALTHAZAR DE BUCHWALD OG GEORG HEUERMANN.

Vender vi nu tilbage til universitetet og ser, hvorledes det var gaaet efter *Johannes de Buchwalds* død 1738, saa finder vi, at hans søn *Balthazar Johannes de Buchwald* efter konkurrence var bleven udnævnt til professor. Anatomikammeret blev aaret efter, 1740, indrettet tildels ved *Dethardings* hjælp, og det blev nu *Buchwalds* opgave at docere anatomi. Han maatte først sørge for at faa cadavere og gjorde i den anledning indstilling derom, og i slutningen af 1740 og i januar 1741 kom der en række reskripter om, at de to anatomiske theatre skulde skifte med at faa cadavere. Det gik nu aabenbart ikke saa let med at gennemføre bestemmelsen, da universitetet først fik et cadaver af en kvinde 5 maaneder senere, i begyndelsen af juni 1741.

Den 5. juni og følgende dage skulde det dissekeres og demonstreres, og *Buchwald* udsendte et pompøst indbydelsesprogram ikke blot paa latin men ogsaa paa dansk. Ogsaa de ulærde kirurger indbødes — adgangen kostede 4 mark — og demonstrationen fandt sted paa latin, men gentoges paa tysk i den følgende time af *Buchwalds* yngre broder *Frederik*. Jordemødrene indbødes ogsaa til at se det, som maatte have interesse for dem, men i løbet af faa dage var liget for raaddent til at anvendes.

Saa gaar der næsten et aar, før man faar det næste cadaver, nemlig i april 1742, men derefter blev forholdet vist nok noget bedre. Man ved intet om, hvem *Buchwald* har haft til prosektor eller om han virkelig selv har seceret. Man

kunde godt tænke sig, at *Johannes de Buchwalds* søn selv vilde give sig af dermed, men paa den anden side var det nu ikke skik og brug, at medici secerede. Hvad man ved, er, at *Buchwald* fra 1743 i lektionskatalogerne anmelder forelæsninger over anatomi, men rigtignok med tilføjelsen „data occasione“. Dette kan betyde, at han mener, at lejligheden var der, naar han havde cadavere, men det kan ogsaa betyde, hvad det senere gjorde, at han kun af og til og maaske slet ikke fik lejlighed til at docere men overlod det til sin vikar, der ikke nævntes i lektionskataloget. Imidlertid kom *Buchwald* i 1744 med en indstilling om en prosector, og denne indstilling og svaret paa den er meget interessant. Resolutionen af 18. april 1744 indledes som sædvanlig med grundene og lyder:

„Professoren har forestillet, at han ved de senest hafte cadavera har igennemgaaet diversas anatomiaë partes med derhen hørende physiologia samt den deraf flydende application in praxi chirurgica et medica, hvorved han tillige har tilladt endel unge mennesker at exercere sig in arte secandi, saasom han eragter, at ved slig exercitio mere kan profiteres og læres i et fjerding aar end ved publicque lectioner uden øvelse i nogle aar; indstillende derfor, om ikke en habil person, *Sivers*, maatte til de derved forefaldende operationer og forretninger ved akademiet antages til prosector, og ham derfor aarlig forundes for det første 200 rdl, af de 400 rdl. som er tillagte direktør-generalen ved kirurgien, *S. Crüger*, til 4 pensionairs at holde. — Som kongen er af den formening, at en eller anden af studiosis medicinaë, som paa collegio Borrichiano nyder aarlige stipendia og beneficia skulde vel slig forretning sig ville paatage, og det saa meget des hellere, som de sig ved saadan øvelse kunde erlange desto grundigere erfarenhed i anatomien; saa er funden for godt, at professoren sig derom først erkyndiger; men ifald af disse medicinaë studiosis ingen til ommeldte forretning bliver at bekomme, da haver han dertil at re-

kvirere en person hos fornævnte *S. Crüger*, som ham, hvergang han det hos ham rekvirerer, dermed skal gaa til haande.“

Dette reskript er i flere henseender mærkeligt. Slutningen af det paalægger *Buchwald* at henvende sig til *Crüger*, hvis han ikke kan faa en af studenterne til at være prosek-tor, hvoraf synes at fremgaa, at man ikke har ment, at han skulde have en fast prosek-tor, men kun skulde laane en hos *Crüger*, naar han havde et cadaver. Dette har næppe været *Buchwalds* mening, han har sikkert villet have en fast prosek-tor, og han foreslaar da ogsaa dertil en habil person nemlig *Sivers*, og man spørger da, hvem og hvad var denne *Sivers*? Han var en ung kirurg, der hed *Johan Daniel Sievers*, var født 1714 og havde lige før *Buchwald* indsendte sit andragende underkastet sig det kirurgiske tentamen, som fordredes for at blive reservekirurg, medens han først fik sin kirurgiske examen 13. august 1744, et halvt aar efter. *Sievers* kunde altsaa maaske have haab om at blive reservekirurg ved amfitheatret eller pensionær, som det officielle navn var med en gage paa 100 rdl., men *Buchwald* indstil-lede om 200 rdl., og hvad der er det aller mærkeligste, han indstillede om at faa halvdelen af det beløb, som var bevil-get *Crüger*! Striden maa have været haard, naar man kunde tillade sig at søge at fratage en anden læreanstalt, hvad den havde bevilling til, og saa tilmed at ville lønne prosek-toren med det dobbelte af, hvad der gaves ved amfitheatret!

Hvem der har haft den smukke idé, at der læres mere ved at secere end ved forelæsninger, kan jeg ikke i øjeblikket med sikkerhed oplyse. *Jul. Petersen* meddeler imidlertid⁵³), at der i begyndelsen af 1744, altsaa kort før, fra collegium medicum indsendtes en skrivelse i overensstem-melse med barberlavet, hvori der stilledes fordring om, at de studerende selv skulde dissekere. Det er derfor ikke umuligt, at tanken er udgaaet fra *Buchwald*. Samtidig fik amfi-theatret ordre til, at de unge kirurger skulde dissekere.

Hvorledes det ordnedes, ved man ikke bestemt, men at *Sievers* en tid har været *Buchwalds* prosekter er muligt og herfor taler, at han samme aar, 1744, lod sig immatrikulere ved universitetet. Aaret efter blev *Sievers* imidlertid regimentsfeltskær og dermed er han maaske fratraadt.

Hvad der skete de følgende par aar, ved man ikke, men nogle aar senere fik *Buchwald* en prosekter, der kom til at spille en betydelig rolle, ganske vist i det stille og uden at opnaa anerkendelse af fakultetet, men en mand, der rager højt op paa den tid. Denne mand var *Georg Heuermann*. *Buchwald* synes at have faaet 100 rdl. til ham fra kommunitetet i et par aar, inden det 1750 udtrykkelig blev bevilget, at kommunitetet aarlig skulde betale denne sum til en prosekter.

Georg Heuermann var født 1722 eller 1723 i Oldesloe og kom 1743 til København rimeligvis efter at have været i barberlære i Holsten. Han blev her i byen antaget som kirurg i det Danneskjold-Laurvigske hus og samtidig studerede han med iver hos *Crüger*. I 1746 underkastede han sig et tentamen ved amphitheatret, men han tog aldrig den afsluttende examen, men blev snart efter prosekter hos *Buchwald*. Dette skete formentlig senest i 1748, i hvilket aar han blev immatrikuleret ved universitetet, hvorpaa han tog den da brugelige medicinske, ikke offentlige, examen og disputerede for doctorgraden 1749. Aaret efter er det, at *Buchwald* faar en udtrykkelig bevilling paa 100 rdl. til prosekter og samtidig meddeles det i *Berlingske tidende*: „Ved begge theatris anatomicis her i staden, saavel det medicinske som det kirurgiske er paa nærværende tid den største lejlighed til øvelse for de studerende, saa som hvert theater har paa en kort tid faaet tvende cadavere fra Citadellet, efter den allerh. anordning om alternation, som bliver nøje efterlevet“.

Heuermann arbejdede som prosekter hos *Buchwald* fra omtrent 1748 til 1758, men hans virksomhed var rigtignok

ikke en prosektors almindelige. Han var i virkeligheden vikar, for *Buchwald* overlod alt arbejdet til ham, og hvad han præsterede har man de bedste beviser for.

Heuermann holdt nemlig forelæsninger over anatomi og fysiologi og senere over kirurgi for de faa medicinske studerende, og de talrige kirurgiske, og de forelæsninger, han

Georg Heuermann.

holdt, kan man den dag i dag lære at kende, for han udgav dem. De er holdt paa tysk, som laa nærmest for ham, og som kirurgerne i det hele benyttede, og han fortæller selv, at han dikterede sine forelæsninger, som blev nedskrevne af en af hans tilhørere, at han derefter saa manuskriptet igennem og rettede det. Bøgerne blev trykte i Leipzig, og han var derfor udelukket fra at læse korrektur, hvorfor der ogsaa findes mange trykfejl i dem. Men *Heuermann*

indskrænkede sig ikke til anatomi og fysiologi og kirurgi, men naar der var lejlighed dertil kom han ogsaa ind paa patologisk anatomi og paa retsmedicin.

Det er et enormt arbejde han har udført, for han udgav 4 bind fysiologi (1751, 1752, 1753 og 1755) paa tilsammen over 3000 sider foruden fortaler, registre, kobbere osv., samt 3 bind operationslære (1754, 1756 og 1757) paa omtrent 1800 sider. Disse bøger blev meget benyttede i Tyskland og under alle omstændigheder findes kirurgien med forskellige aastal paa titelbladet, hvorfor *Heuermanns* bøger ofte citeres som om de var fra et senere tidspunkt, end de virkelig er. Der findes saaledes i alt fald foruden de nævnte oprindelige aastal udgaver af kirurgien fra 1773, 1778 og 1783. De roses mange steder undtagen i Danmark, hvor *Heuermann* gik fuldstændig i glemme, indtil jeg i 1891 skrev en monografi om ham. Til denne bog maa jeg henviser dem, der maatte ønske at lære denne mærkelige mand nærmere at kende.⁵⁴⁾

Naar man erindrer, at der før *Heuermann* kun ganske undtagelsesvis paa universitetet blev foretaget sektioner, skønt man fra 1740 havde et nyt anatomikammer, og at den medicinske undervisning derfor nødvendigvis maatte være rent teoretisk, bliver det tydeligt, at *Heuermanns* undervisning var et fuldstændigt brud med traditionen, og at det er ham bevidst fremgaar bedst af fortalen til første bind af hans fysiologi, som jeg derfor gengiver:

„Nimmermehr hätte ich es mir im Sinne kommen lassen, gegenwärtige Bogen vor des Tages Licht zu bringen, wenn ich nicht gemerket hätte, dasz diejenigen wenigen Bemühungen, so ich einige Jahre her angewendet habe, die Erkenntnisz des Menschen um so viel gemeiner zu machen, auch wieder Vermuthen wären wohl aufgenommen worden. Denn da mir nun schon seit einigen Jahren, von dem Wohlgebohrnen, Hochgelahrten und berühmten Herrn Justice-Rath *Buchwald*, meinem ehemaligen getreuen Präceptor,

nicht nur erlaubt worden, mich selbst in der Anatomie bey denen auf der königlichen Academie vorfallenden todten Cörpern mehr und mehr in einen vollkommenen Stand zu setzen, sondern auch andre hierinnen zu unterweisen: so habe hauptsächlich meinen Zweck dahin gehen lassen, wie ich allezeit, nach der Structur derer Theile meinen Zuhörern einen deutlichen Begriff von dem Nutzen und Wirkung derselbigen beybringen möchte; ich bedienete mich aber hierbey einer Ordnung, so nach meinem Bedüncken die vernünftigste zu seyn schiene: da ich aber hierinnen von der, in denen anatomischen und physiologischen Büchern enthaltenen vielfältig abzuweichen gezwungen wurde, so konnte es mir leicht vorstellig machen, dasz man von mir verlangen würde, diesen Mangel zu ersetzen. Ich versprach dieses zu thun; und gegenwärtig suche also mich dieses Versprechens loszumachen. Dieses aber ist nicht die einzige Ursache gegenwärtiger Ausgabe, nein! eine zweyte ist auch diese gewesen, dasz ich in der teutschen Sprache wenige Bücher gefunden, so uns die Beschaffenheit und Structur, wie auch Nutzen derer Theile des menschlichen Cörpers, so gründlich und vollständig erkläret, als wie sie doch zu dieser Zeit, da die Zergliederungs-Kunst fast auf der höchsten Gipffel gestiegen, beschrieben werden könnte. Will man auch hievon etwa das ein oder andere ausnehmen: so wird doch finden, dasz die meisten physiologischen Bücher entweder nur mehrentheils mit einer anatomischen Beschreibung der Theile unseres Cörpers angefüllet und wenig von den Nutzen derselbigen enthalten, oder sie sind auch mit denen Wirkungen und Verrichtungen der Theile des menschlichen Cörpers angehäufet, ohne dabey ihre Structur und Beschaffenheit gehörig angezeigt zu haben. Nun ist es unstreitig klar, dasz ein solcher, der etwa nicht mehr, als die äusserliche oder auch ein wenig von der innerlichen Figur und Beschaffenheit der Theile anzuzeigen vermag, ohne dabey den Nutzen zu verstehen, warum dieses viel-

mehr so als anders ist, gar wenig von einem Schlachter unterschieden sey; denn was hilft es einem doch wohl viel in Erkennung derer Krankheiten, wenn man zwar weisz dass in den Magen und Gedärmen die Speisen verdauet werden, dasz in denen Adern das Geblüte enthalten und umgetrieben werde, dasz man mit den Augen sehe, mit denen Ohren höre, mit der Zunge schmecke, und so weiter mehr, ohne die Art und Weise zu erkennen, warum dieses so geschehe, wodurch es hervorgebracht werde, und warum es so als anders entstehe; gewisz, wenn man dieses nicht weisz, ist man nicht viel klüger als mancher Bauer selbst, der eben dieses wird sagen können: ja wie will man alsdenn auf eine vernünftige Art und Weise die Krankheiten vorbeugen, oder auch die gegenwärtigen aus dem Wege räumen, in der That dieses musz nur schlecht ausgeübet werden können. Denn da die Krankheiten nichts anders als Abweichungen von dem natürlichen und gesunden Zustande sind: so wird man sie nimmermehr auf eine vernünftige Art und Erkenntnisz des gesunden und natürlichen Zustandes des Cörpers vorbeugen oder auch curiren können; Wie will man z. E. eine Verrenkung, eine mit Eyter angefüllte Brust, eine Ergieszung des Geblütes in der Hirnschale erkennen und vernünftig genesen, wenn man der Theile ihre Beschaffenheit, Lage und Nutzen nicht einsiehet; man kann von selbst wohl erachten, dasz dieses nicht anders als empyrischer Weise ausgeübet werden kann. Einige meiner geehrten Leser aber werden vielleicht hingegen einwenden, ja obgleich dieses wahr wäre, so hätte man doch gar nicht nöthig, sich auf die Kleinigkeiten und so genannten Subtilitäten der Anatomie und Physiologie zu legen; allein in Vertrauen zu sagen, diese sind in Erkennung und Curirung der innerlichen Krankheiten, ja auch in einigen äusserlichen, am meisten nothwendig; denn ich bin Bürge davor, dasz man ohne eine genaue Erkenntnisz der Zertheilung der kleinsten Gefäße, der Würkung und Bewegung des Geblütes in denenselben

und so ferner, nimmermehr die Entzündungen und desselben verschiedene Endigungen wird gehörig erkennen können; wie bey der Entzündung der Augen, Ohren und andern Theilen, leichte zu beweisen stünde, wenn es die vorgesetzten Schranken verstaten wollten. Wie viel weniger aber wird man die innerlichen Krankheiten als Entzündung in der Leber, in dem Magen, Lungen, Gehirne u. s. f. erkennen, wie will man die Arten vom Schlage (apoplexia), von Wassersucht, Gelbsucht etc. sich gründlich vorstellig machen, ohne die Wirkungen der Theile aus ihrer Structur gehörig einzusehen; eben dieses gilt nun auch von der Curation der Krankheiten, denn wie will man selbige wohl ausüben, ohne die Krankheiten wohl zu erkennen? Wollte man z. E. einem der sich geärgert, und davon ein Drücken in Magen bekommen hätte, oder bey dem er entzündet wäre oder auch mit einem Krebs behaftet, und hierauf ein Brechen zuwege gebracht worden, wie oftmalen entsteht, wollte man in einem solchen Falle ein Brech-Mittel geben, so würde man anstatt der Gesundheit, den Tod zu wege bringen können, da hingegen dieses doch ganz dienlich seyn könnte, wenn der Magen mit allzu vielen Speisen angefüllt, und daher ein Drücken oder Brechen hervor gebracht worden wäre. Eben so verhält es sich nun mit unendlich vielen andern Krankheiten, die aber dennoch nach einer gründlichen Erkenntnisz, Structur und Wirkungen derer Theile des menschlichen Körpers nicht nur leichte zu erklären, sondern auch aus den Wege zu räumen. Hat daher Galenus nicht recht, wenn er sagt: nisi prius id, quod est secundum naturam cognouerimus, quid præter naturam sit, cognoscere non possumus: Das ist, wo wir nicht erstlich dasjenige erkannt hätten, so natürlich ist, so könne man auch nicht einsehen, was wiedernatürlich wäre. Ist hieraus also nicht klar, dasz die genaue Erkenntnisz der Structur und Wirkungen derer Theile einem Arzneyverständigen unumgänglich nothwendig? siehet man nicht hieraus, dasz die physio-

logischen Bücher, die nicht die Art und Weise derer Verrichtungen, gehörig in unserm Körper anzeigen, unvollkommen? Was soll man aber wohl von denenjenigen sagen, so gar keine Erkenntnisz des Körpers zum Grunde gelegt haben, mir deucht immer, dasz solche denen zu vergleichen, so zu Wasser fahren wollen, ohne Segel und Ruder zu haben, die da fliegen wollen, ohne Flügel zu besitzen, denn musz man nicht in einem solchen Falle immer in Gefahr seyn umzukommen? eben so vermayne, dasz man die mehreste auf Erdichtungen verfallen musz, wenn man bey der Erklärung derer Wirkungen derer Theilen nicht jederzeit die Structur derselbigen zum Augenmerk hat. — — —“

Heuermann gennemgaar derefter de forskellige metoder, man maa benytte for at studere fysiologi, og han gaar nærmere ind paa de forskellige hjælpemidler og opstiller 8 punkter som nødvendige: 1) Man maa undersøge delenes struktur nøje og som exempel siger han, at hvis man forudsatte, at man ikke vidste noget om hjertet men mærkede dets banken ved at føle paa brystkassen og ved sektionen fandt, at hjertet laa paa dette sted, saa maatte man aabne brystkassen paa et levende dyr, og man vilde da finde, at det var hjertet, der bevægede sig. Derefter maatte man undersøge dets struktur og vilde finde, at det bestod af muskelfibre. — 2) Man maa til undersøgelser benytte sig af forskellige haandgreb, deriblandt injektioner eller opblæsninger af blodkar, men han gør samtidig opmærksom paa, at man maa være varsom med sine slutninger, da forskellige fejl kan indtræde. — 3) Man maa tage sin tilflugt til undersøgelser hos dyr. — 4) Man maa iagttage det levende menneske i sund og syg tilstand. Han nævner, at man ellers ikke vilde have fundet krydsningen af hjernenerverne. — 5) Man maa anstille forsøg med levende dyr, f. ex. underbinding af nerver for at studere lamheder. — 6) Man maa benytte fysik og kemi, — 7) nøje studere forandringer under sygdomme og 8) endelig drage analogislutninger fra et organ til et an-

det — men her er hans eksempel meget uheldigt. Han slutter med at indrømme, at det alligevel er overmaade lidt, man ved.

Heuermann gennemgaar hele fysiologien, og han gør det paa den maade, at han gengiver de forskellige meninger, kritiserer dem, belyser ved dyreforsøg, hvor det er nødvendigt, og kommer til slutning med sin egen mening, som han søger at begrunde. Ofte viser han, at han ser ualmindelig klart paa spørgsmaalene, og *Haller* fremhæver hans undersøgelser paa mange punkter, men paa den anden side hænder det naturligvis ikke sjældent, at hans meninger senere har vist sig at være forkerte, men selv i saadanne tilfælde ligger der altid bestemte undersøgelser til grund, han støtter sig ikke alene paa spekulation.

Heuermann vandt megen anerkendelse udenfor Danmark, og dette kom bl. a. frem ved, at *Haller* skrev til København om at faa 4^e bind af fysiologien, saa snart den udkom. Dette foranledigede, at *Heuermann* tilegnede *Haller* dette bind.

Havde man hidtil ikke ved universitetet haft en undervisning i fysiologi, der kunde sammenlignes med *Heuermanns*, saa gælder dette i endnu langt højere grad med hensyn til hans undervisning i kirurgi og særlig i operationer. Medici havde kun brug for en teoretisk oversigt over kirurgien, men *Heuermann* satte sig et ganske andet maal, for han gennemgik hele kirurgien, illustrerende den ved operationer paa cadavere. Denne undervisning var ganske sikkert ikke baseret paa de medicinske studerendes tarv, men paa kirurgernes, hvorfor forelæsningerne ogsaa holdtes paa tysk. Der var kun ganske faa medicinske tilhørere, men talrige kirurgiske, han opgiver ialt c. 60.

Han siger selv, at der i næsten ethvert kapitel i hans bog er noget nyt, og det er vist ogsaa rigtigt. Ligesom *Johannes de Buchwald* som omtalt udtalte sig mod turundæ, raader *Heuermann* stærkt fra de kunstige forbindinger og tilraader

tør forbindelse eller spirituøse forbindinger, han raader til forsigtighed ved anvendelsen af sutur, hvilket vist nok er rigtigt i den før-antiseptiske tid. Han indskrænker instrumenternes tal til det mindst mulige og anvender saa simple instrumenter som muligt — ganske mod tidens aand, men han er altid selvstændig og bøjer sig ikke for autoritetstro, ja han er saa dristig, at han endog vover at sige om *Hippokrates*: „Obleich ich nun den Werth der Schriften dieses Mannes sehr wohl kenne, bin ich doch einer von denen, welcher nicht alle Aussprüche desselben für Orakel ansiehet, sondern sich viel lieber durch die Erfahrung unterrichten lässet.“ Han angiver, saavidt jeg kan se, kun et instrument, og jeg kan endda ikke afgøre, om han har opfundet det, nemlig en troicart med fjedrende kanyle. Noget lignende gælder om „Sayres slynge“, som han efter dr. *Sigfrid Levys* meddelelse afbilder nøjagtigt som *Sayre*.

Men endnu mere interessant er det, at han behandler oftalmologien som en del af kirurgien, medens den paa den tid oftest blev helt overladt til omrejsende okulister. Han docerer oftalmologi ved universtetet for første gang, og han gør den første cataractextraktion i norden efter *Daviels* beskrivelse, men medens *Daviel* brugte en mængde instrumenter, nøjedes *Heuermann*, ligesom *Acrel* nogle aar senere i Sverig, med en enkelt kniv. Senere hed det sig her hjemme, at *Withusen* var den første, som havde udført operationen og det saa sent som 1810, medens *Heuermann* havde udført den 55 aar tidligere. Forøvrigt var den ogsaa udført af andre i mellemtiden. *Heuermann* gjorde dernæst den operation ved svære hornhindsaar, som 105 aar senere fik navn efter *Sämisch* og skaffede denne et betydeligt Navn. Endelig skal han være den første, som foreslog at gøre irisoperationer gennem hornhinden, men jeg kan ikke opholde mig her ved hans virksomhed som kirurg og oftalmolog, men maa henvise til mine bøger: „Georg Heuermann“ og „Den danske oftalmologis historie.“

Heuermann blev ikke professor, men blev forbigaaet af en af sine egne elever, *Rottbøll*, og om jeg nok tildels kunde tænke mig, hvorfor dette skete, kunde jeg dog ikke nærmere begrunde det, da jeg skrev min monografi. Senere er der imidlertid fundet materiale til besvarelse af spørgsmaalet: hvad var universitetets mening om ham? — Da dette svar er i høj grad illustrerende for universitetets opfattelse af videnskaben, og for hvad det kom an paa, skal jeg gengive det her.

I 1752 søgte *Heuermann* om et tillæg paa nogle hundrede rdl. til de 100 rdl., som han havde som prosekter, eller og at nyde en bestilling som demonstrateur og lærer i anatomi og kirurgi og siden ved forefaldende vakance at blive professor medicinæ. Det er fakultetets erklæring, der her interesserer os, idet konsistorium naturligtvis fulgte dette. Fakultetet skrev 23. november 1752³⁵):

„Supplikanten har for 3 aar siden erlanget gradum doctoris in medicina herved universitetet som han da formedelst hans flid og øvelse in anatomicis et chirurgicis blev forundt, da han ellers in reliqvīs scientiīs ad artem medicam pertinentibus ikkuns var maadelig verseret, mens under løfte og derpaa grundet haab, at han deri efter haanden alt mere og mere skulde søge at habilitere sig, blev antaget. Denne hans dexterité in re anatomica har og anlediget mig *Buchwald* at antage ham til prosekter herved akademiet som og saaledes ved de fleste akademier er brugeligt, for i mit forfald eller under havende forretninger at forrette sectiones anatomicas, naar i vinter maanederne nogle saadanne kan forefalde. Og at dette hans arbejde ikke skulde være ubelønnet, er ham ved min allerunderdanigste forestilling af kommunitetets indkomster tillagt et aarligt salarium af 100 rdl., som for den derved havende møjje vel kan passere; da ifald dette embede for den summa skulde falde ham for besværligt lettelig en anden bliver at finde, som paa samme konditioner vil tage sig det an. Denne hans øvelse i at for-

rette sectiones anatomicas er vel ros værd, men kan dog ikke meritere saa stor en belønning som i hans allerunderdanigste memorial er gjort ansøgning om, idet at han en del be- raaber sig paa sine udgivne skrifter, en del forlanger at blive tillagt nogle hundrede rdl af kommunitetets overflødige penge, siden søger at blive konstitueret som ordentlig demonstrateur og lærer i anatomien og kirurgien og endelig ved forefaldende vakance at træde i en af professorum medicinæ sted, som da bemærker det samme som at blive professor medicinæ designatus. Men der fattes meget i at hans capacité in rebus medicis er saa moden, at han med nogen føje kan forvente en saadan ansøgning allernaadigst akkorderet: Ti 1) er hans udgivne fysiologi ikke af den vigtighed, at derved noget nyt af importance er bragt for lyset, men er mesten en samling af andre lærde mænds fysiologiske skrifter, som vel kan have sin nytte for barberer geseller, der ikke selv forstaar det latinske sprog, men for studiosis medicinæ, som selv kan eftersøge fontes og forstaar sproget, er den ikke af nogen betydenhed.“ — 2) (handler om, at der ikke er overflødige penge i kommunitetets kasse). — „3) at han ansøger om at blive ordentlig demonstrateur og lærer ved akademiet i anatomien og kirurgien, er en temmelig dristig begæring, da jeg, *Buchwald*, jure officii hidindtil har været og endnu er det i den første nemlig anatomien, og i kirurgien er konstitueret en direktør-general som derudi fører direktionen. — 4) Til at blive professor medicinæ designatus kan af overskrevne sluttes, at han langt fra ikke besidder capacité nok, foruden at han i det latinske sprog ikke engang har den færdighed, at han deri ret kan explicere sig, følgelig kan vi da ikke billige eller rekommandere hans ansøgning, som strækker sig videre end han er i stand til at præstere, da vi iøvrigt finder ham vel nok skikket til det ham hidtil betroede embede i at forrette sectiones anatomicas, naar han fremdeles med samme flid vil blive ved at forrette sine partes og excolere sine studia.“

Det er ganske tydeligt heraf, at *Heuermann* ikke hørte hjemme ved universitetet, hvor man ikke havde brug for haandbøger eller lærebøger, da de studerende selv kunde eftersøge fontes! Dette var vel ogsaa ret let dengang, da litteraturen ikke var saa stor, men *Heuermann* citerer dog i sin fysiologi over 550 forfattere! At universitetet ikke kunde vurdere hans fysiologi var ikke overraskende, for det udtalte sig samtidig paa samme maade om *Oeders* disputats, som ogsaa behandlede *Hallers* irritabilitetslære. Nej, det som det kom an paa ved universitetet, var, at man kunde explicere sig i det latinske sprog og kunde disputere, eller som *Norvin*⁵⁶⁾ fortæller, at *Gram* og *Scheidt* udtrykte det i deres ændringsforslag til fundatsen for Sorø akademi: Filologen bør foruden at holde forelæsninger ogsaa lære de unge mennesker autores grundigen at forstaa og latin ret at skrive, og sagen er af stor vigtighed, da den studerende ungdoms meste velfærd i tiden og vigtigste forfremmelses haab in studiis beror paa en god profect i de to nævnte videnskaber, uden hvilken ingen bliver en enten til embeder ret bekvem mand eller statsmand. — Hverken *Heuermann* eller *Oeder* kunde latin, men det kunde *Rottbøll*, som reducerede *Oeder* og kort efter blev professor designatus med forbigaaelse af sin lærer *Heuermann*.

Selv om *Heuermann* ikke kunde tale flydende latin, forstod han dog, hvad han læste ikke blot paa latin men ogsaa paa mange andre sprog. Han beskriver saaledes *Daviels* stæroperation rigtigt, medens den ene forfatter efter den anden i Tyskland langt senere oversætter fejl, saa at operationen ikke kan udføres efter deres beskrivelse. De oversætter nemlig „en forme d'un croissant“ som et korsnit i stedet for som en halvmaane.

Heuermann docerer altsaa ved universitetet for faa medicinske og mange kirurgiske studerende, og det er i virkeligheden kirurgerne, der har erobret begge læreanstalter, men desværre varer det kun en halv snes aar, for det var

ganske naturligt, at *Heuermann* søgte bort. Lejligheden bød sig 1758, da der blev mobiliseret i Holsten af frygt for krig med Rusland. Han blev hospitalsmedicus og feltmedicus indtil 1763. I denne tid samlede han mange erfaringer — han gjorde over 200 sektioner —, hvoraf han meddelte en del i sine to sidste bøger — *Vermischte Bemerkungen und Untersuchungen der ansübenden Arzneiwissenschaft* (1765 og 1767). Efter sin hjemkomst fra Holsten i 1763 skal han dog have doceret igen — og da har han opnaaet en professor-titel og giftet sig med Københavns rigeste arving. Han køber en pragtfuld gaard paa Nørregade, men saa smittes han, rimeligvis ved sit arbejde som læge for slaverne, og dør 1768 kun 45 aar gammel.

Naar jeg i det foregaaende har fremhævet *Simon Pauli*, *Buchwald* og *Crüger* som de betydeligste foregangsmænd paa lægeundervisningens omraade og frem for alt for kirurgiens vedkommende, maa *Heuermann* komme som den fjerde. Han er som videnskabsmand den interessanteste af dem, og det er meget mærkeligt, at han saa hurtigt og fuldkomment blev glemt her hjemme. Endnu 30 aar efter at *Heuermanns* bøger var udkomne, anbefaler de to bekendteste tyske kirurgiske lærere deres elever til deres studier at anvende *Heuermanns* fysiologi ved siden af *Hallers* og hans operationslære ved siden af et par, som var udgivet i 1770, c. 15 Aar efter *Heuermanns*. — Han er som sagt glemt, end ikke *Panum*, der skrev fakultetets historie, anede, at *Heuermann* havde holdt forelæsninger ved universitetet, at disse forelæsninger var udgivne, og at *Heuermanns* fysiologi var dobbelt saa stor som *Panums*, og at den i alt fald i Tyskland havde bevaret sit ry i mange aar.

Et par cirkulærer fra rector magnificus paa denne tid giver ret interessante oplysninger.

Rektor opfordrede i et cirkulære⁵⁷⁾ professorerne til at holde de befalede disputatser og aflevere ældre. Hertil svarer *Buchwald*: — „ad 3) da skal jeg lade mig magnifici dni

receptoris monition være efterrettelig saa vidt collegium medicum, den nye medicinalforordning med dispensatorio et taxa vil tillade.“ — *Lodberg Friis* siger: „Mine tvende disputater om de skulde fattes, skal gerne blive leverede biblioteket; og skal jeg om muligt opfylde mine partes med at disputere i dette aar, saa vel som det er sket i de foregaaende. Men da de samme forretninger ligger mig paa, som min hr. collega justitsraad *Buchwald* har erindret om, og som virkelig vil tage megen tid bort, kan jeg for haanden ikke give nogen vis forsikring derom“.

Fra 1755 har man liste over forelæsninger skrevet mellem 7' marts og 15' marts⁷⁸).

Buchwald opgiver: *Publikve lektioner*. Har læst over chirurgiam medicam, trakterer nu physiologiam og anatomiam. Naar lejlighed gives om sommeren expliceres vires herbarum indigenarum. — *Priv. coll.*: Ingen formedelst mangel paa auditores, dog gives de faa studios: medicin: her findes nu fornøden undervisning til at begynde og proseqvere studium medicum. — *Mater. disput.* Da aarligen forefalder promotioner saa mangler det ej hos mig for materia disputationis, desuden mangler os her observatoria medica, det er hospitaler, hvor professores kunde manuducere studios. medic. og selv tage anledning af at skrive noget nyt og nyttigt i medicinen. — *Smaa eller andre skrifter*: Mesnard guide des accoucheurs oversat paa dansk og af mig revideret samt med en forte og fornødne erindringer forbedret. — *Tal paa auditores*: sjældent over 3—4, undtagen ved anatomien, hvor adskillige unge kirurger indfinder sig. — *Hvilke viser besynderlig genie etc.*: De ypperligste iblandt medicinæ cultores er følgende tvende candidati *Friis* og *Jensenius*, dernæst fortjener og *Jens Langemach* paa Borri-chii collegio at roses.“

Hertil maa altsaa bemærkes, at det slet ikke var *Buchwald*, der læste, men *Heuermann*, men det gik i *Buchwalds* navn, hvilket bekræftes ved hans udtalelse om antallet af

tilhørere, hvor han omtaler de mange kirurger, og endelig, at naar han nævner blandt sine skrifter Mesnards bog, saa er han forsigtig nok til ikke at tilføje, at den var udkommet 6 aar før nemlig 1749. Den *Friis*, som han nævner som sin flinkeste elev er *Friis Rottbøll*.

Lodberg Friis siger: „*Publ. lect. Introductio in universam medicinam et singulas ejus partes ad methodum Conringii. — Priv. coll. De virtute et usu simplicium ex triplici regno, minerale, animale et vegetabile, desumptorum eorumque præparatis. — Mater. Disp. Disputats* har jeg i dette aar ikke kunnet holde formedelst mange forhindringer og i særdeleshed praxin medicam. — *Smaa eller andre skrifter.* En liden traktat de convenientibus methodis tractandi dubie mortuos, som er indført in actis medicis Hafn. — *Tal paa audit.* Da tallet paa medicinæ stud. er og altid har været lidet her ved universitetet, er numerus audit. sjældent over 4, ja ofte og ringere. — *Hvilke viser besynderligt genie osv.* De trende af min collega anførte er de bedste og som mest viser genie og applikation, derforuden har en studiosus ved navn *Pape* fra Norge flittig frekventeret hos mig.“

Et efterspil hertil var det formodentlig, at patronen, *Holstein*, den 16. juli 1756 skrev: „Udi reskript til de gode herrer under denne dags dato har H. M. blandt andet udi den anden post allern. befalet, at der udi catalogo lectionum, som aarligen trykkes, ingenlunde maa foregives andet, end det som enhver af dem agter at holde.“⁵⁹⁾

I rektors deraf følgende circulære⁶⁰⁾ bemærker *Buchwald* kun, at han har læst patronens brev, medens der paa den næste side med *Lodberg Friis's* haandskrift men uden underskrift staar: „I catalogo lectionum har jeg forandret lidt saa vidt mig angaar!“

THEATRUM ANATOMICO-CHIRURGICUM 1760—1785.

Hele den periode, der ligger mellem *Crügers* død 1760 og oprettelsen af kirurgisk akademi rummer en fanatisk kamp fra fakultetets side for at komme den kirurgiske læreanstalt til livs. Dette viser, at fakultetet var paa det rene med, at det havde faaet en meget farlig konkurrent, og at læreanstalten virkelig var af betydning. Da der ikke kunde være tale om at faa den ophævet, hvad fakultetet vel næppe heller ønskede, valgte man den udvej at forsøge at faa den lagt ind under universitetet. Derved vilde man ikke blot opnaa at kunne omdanne den efter fakultetets hoved, men man vilde ogsaa opnaa at tilegne sig theatrets indtægter og ikke mindst at faa en ny professorlønning. Alt hvad der skete har jeg meget udførligt beskrevet i første del af kirurgisk akademis historie, men da denne bog er vanskelig tilgængelig, skal jeg give et kort udtog af det væsentligste, som angaar undervisningen.

Allerede i *Crügers* tid begyndte fakultetet med sine attentater, for man benyttede lejligheden til at fremkomme med et ønske, da der var tale om at ansætte *Oeder* som professor ved fakultetet. *Oeder* maatte, inden han ansattes, disputere, men ved denne disputats reduceredes han af et par studenter, *Rottbøll* og *Jensenius*, idet hans latinske sprog var daarligt. Om fakultetet har staaet bagved, kan ikke afgøres, men i anledning af denne sag, skrev professorerne den 2. marts 1752 til universitetspatronen, grev *Holstein*, og fremsendte „vores uforgribelige ringe tanker“. De siger: „Det er da vist en meget nyttig sag, om her ved akademiet

efterdags kunde blive en eller tvende flere professorer medicinæ, der kunde in physicis, botanicis et anatomicis saa vel som og i chymien og andre slige videnskaber gaa de studerende til haande, allerhelst da der til det medicinske studium udfordres 10—12 diverse videnskaber, der ikke i en tid af 8 aar fuldstændig kan læses, og allermindst naar ikkun 2 professorer alene skal docere alle disse sciences for den studerende ungdom, hvorfor og en del af vore studiosi medicinæ rejser udenlands for der ved hjælp af mange professorer des snarere at igennemgaa alle disse til medicinen henhørende partes. Skulde derfor Hans kgl. Maj., hvis allern. øjemed er at fremme sine undersaaters virkelige gavn og bedste, endog i denne casus allern. finde for godt at tillægge akademiet noget, hvoraf saadan profession indtil videre kunde underholdes, da i sin tid anatomien og kirurgien, som af hr. justitsraad *Crüger* doceres, saadan professor kunde vorde tillagt — —.⁶¹⁾

Dette forslag kom der slet ikke noget ud af, men tanken var ikke opgivet. *Struensees* reformiver var nær blevet ødelæggende for amfitheatret. Han lod 4. januar 1771 en kabinetsordre udgaa til universitetet om at fremkomme med forslag til videnskabernes befordring og i konsistoriums svar af 23. marts 1771⁶²⁾ siges i § 6, „at det medicinske studium vilde kunne bringes til langt større og mere udbredt flor og nytte, om allern. maatte vorde anordnet, a) at alle chirurgi, især de, som staar i Deres kgl. Maj.'s tjeneste, skal underkaste sig den medicinske examen enten paa dansk eller tysk, ... og e) at alle de foranstaltninger nøje maa vorde iagttagne, som indeholdes i den nye medicinalforordning, hvilken collegium medicum bl. a. ved embedsbesættelser skulde sættes i stedet for generaldirektøren, at der til ret kirurgisk Deres kgl. Maj.'s allern. approbation.“

Forslaget til medicinalforordningen, der er gengivet af *Carøe*⁶³⁾, indeholder for kirurgernes vedkommende, dels at collegium medicum bl. a. ved embedsbesættelser skulde sættes i stedet for generaldirektøren, at der til ret kirurgisk

praxis fordredes kirurgisk examen, at ingen kirurg havde ret til medicinsk praxis uden at have taget medicinsk examen ved fakultetet og at undervisningen paa amfiteatret omordnedes saaledes, at examinerne fandt sted udenfor den almindelige undervisningstid. I § 33 foreslaas: Dass der bisherige Director künftig Unser bestallter öffentlicher professor chirurgiæ (wird) — —“.

Kirurgerne i collegium medicum havde aldeles ikke set dette forslag, end sige været med til at forhandle derom, og det fremgaar derfor deraf, at medici i collegium medicum, for det første indrømmede, at kirurgerne havde eneret paa kirurgisk praxis, for det andet fordrede, at kirurgerne ikke maatte give sig af med medicinsk praxis uden at have taget medicinsk examen ved fakultetet, og for det tredie at medici vilde blande sig i ordningen af undervisningen paa amfiteatret. Endelig skal den tilsyneladende uskyldige bemærkning, at generaldirektøren fremtidig skulde være professor chirurgiæ betyde ikke mindre end at amfiteatret var lagt ind under universitetet, i alt fald paastaar *Hennings* senere, at det var meningen, at de to læreanstalter skulde slaas sammen, og at han skulde være professor ved universitetet.

Forslaget, der først blev indsendt den 14. juli 1772, alt-saa efter at *Struensee* var styrtet, blev ikke til noget, men bestemmelsen om, at kirurgerne skulde tage medicinsk examen, vilde næppe være blevet approberet, for i den korte votering, der fandt sted i kancelliet, siger *Luxdorph*: „Skønt det var et helvedes arbejde at læse dette forslag igennem, er jeg dog saa løseligt kommet igennem dermed. — Den § 37 om at chirurgi maa ej praktisere interne, har jeg ej rørt ved, siden jeg formener, at den er vel nok modificeret ved den løbeseddel, kollegiet lover at give.“

Christian Bergers forslag til *Gunneri* plan om en omordning af universitetet, der indsendtes 21. december 1771, synes ogsaa at gaa ud paa en forening af de to læreanstalter, idet han foreslaar enten *Callisen* eller *Kølpin* til professor

chirurgiæ, medens *Hennings* „welcher zum dociren gar nicht aufgelegt ist“ skulde afskediges.

Med *Struensees* fald og *Bergers* arrestation blev alle disse planer til intet, men ikke desto mindre førte netop *Bergers* fald et stykke videre hen mod fakultetets maal at faa slugt amfitheatret, for det bevirkede, at baade *Saxtorph* og *Callisen* søgte *Bergers* professorat, og resultatet blev, at *Saxtorph* blev professor obstetriciæ, medens *Callisen* blev professor chirurgiæ ved universitetet men uden ret til at ascendere i fakultetet, men derimod med løfte om stillingen som generaldirektør for kirurgien, naar *Hennings* gik af, idet amfitheatret samtidig skulde slaas sammen med fakultetet. Dette løfte, der kom til at give anledning til voldsomme stridigheder og mange vanskeligheder, blev først tildele opfyldt, da *Hennings* døde 21 aar senere.

I slutningen af 1773 brød krigen mellem medici og kirurger ud i lys lue. Anledningen var, at collegium medicum foreslog en kirurg, som ikke havde taget examen, til et embede. Kollegiet havde selv examineret ham, saa vidt man kan forstaa, men da han saa kom til examen hos *Hennings*, faldt han igennem! Dette gav anledning til en saa heftig kamp i kollegiet, at kirurgerne nedlagde arbejdet og nægtede at modtage portefeuillen. *Kratzenstein* klagede saa til kancelliet, men af alle de mange interessante oplysninger om forholdene paa den tid, som de udvexlede skrivelser giver, skal jeg her kun opholde mig ved det, der belyser undervisningen.

Kratzenstein sendte saaledes forslag til kancelliet om forandringer i den kirurgiske examen:

1) Ifølge theatrets fundats er det overladt til generaldirektøren at udnævne assessorer ved examen, men da de ikke bliver betalte for tidspilde, kommer de i reglen ikke, og naar de kommer, retter de sig aldeles efter *Hennings*. Da det altid er skadeligt for kandidaterne, naar deres lykke afhænger af en eneste mand, der af tyve forskellige grunde

kan faa animositet mod en enkelt, „zumahl wenn er heftigen Affecten unterworfen ist“, saa vilde det være godt, naar der blev udnævnt nogle andre coexaminatores ex officio. *Kratzenstein* anbefaler hertil *Callisen*, *Tode* og *Kølpin*, der alle er membra eller assessores collegii og har den bedste kundskab i kirurgi.

2) Examen chirurgicum er indrettet paa en underlig maade, idet det egentlig ikke er en examen men professoragtige forelæsninger. Dette kunde være fortræffeligt, naar man kunde gaa ud fra, at mere end 1 af 20 havde blot nogenlunde gaver og øvelse deri. Men da næsten alle fuldstændig mangler disse, saa lærer de fleste af dem et gammelt manuskript udenad, hvilket de gengiver (wieder herbeten), saa godt de kan, ofte uden at have forstaaet det. Der forekommer derfor tidt forunderlige fejltagelser, der vækker latter. Kun naar hukommelsen slaar fejl for kandidaten, bliver der gjort ham nogle spørgsmaal.

3) Denne examen varer i 3—6 uger, 4 timer ugentlig, eftersom antallet af kandidater „pressiert“. Hele aaret gaar altsaa for største delen med til, at kandidaterne fremplapper (vorbeten) for tilhørerne i stedet for, at de burde undervises af professoren i kirurgi. I det mindste skulde examen aldeles intet have at gøre med de kirurgiske forelæsninger. „Aber jene Art die Collegia von den Candidaten selbst lesen zu lassen, ist freilich bequemer, als seinen eigenen Kopf und Brust anzugreifen.“

Det værste er dog, at *Hennings* ikke vil tillade nogen at komme til examen, før han har haab om en stilling. Den iøjnefaldende aarsag hertil er, at han, hvis de uden hans medvirkning fik befordring, let ved sin suveræne magt ved examen kunde sætte en streg derigennem. Hvor meget dette er til hinder for besættelsen af pladser, vil man se deraf, at det vil vare mindst 18 uger, før de 6 kirurger, der i øjeblikket behøves til de ledige pladser, har afsluttet deres examen.

Uden tvivl, siger han, kan man ved at spørge i et par

timer faa en langt sikrere dom om en kandidat end ved at lade ham fremsige en mængde udenad lærte ting, som han allerede har glemt den næste dag. Skønt prøven i bandager og operationer tager nogen tid, saa maa dog 4 timer kunne være tilstrækkelige. Examinatoren berøves derved mindre tid, og hensigten opnaas meget bedre. Man har forsikret ham, at netop denne professoragtige forelæsning har afholdt regimentskirurg *Nicolaisen*, om hvis dygtighed ingen tvivler, fra den almindelige examen, medens han gerne vilde have underkastet sig en examen med spørgsmaal og svar.*)

Der trænges i høj grad til en forandring, der maa omfatte følgende punkter:

a) at der ansættes 2 eller 3 coexaminatores i forbindelse med collegium medicum,

b) at examen sker ved spørgsmaal og svar,

c) at examen indskrænkes til 4 timer, nemlig 2 timer i 2 dage,

d) at enhver kandidat, saasnart han finder sig dygtig dertil, kan underkaste sig examen,

*) *Anders Nicolaisen* blev 17/8 1758 underkirurg under *Hennings* ved felthospitalet i Kellinghusen. Det følgende aar rejste han til den allierede hannoveranske armé og derfra til den franske armé med bibeholdelse af gage, 30 rdl. til henrejsen, lige saa meget til hjemrejsen samt 3 maaneders gage i forskud. Senere fik han yderligere tilskud. 2/12 1761 blev han regimentsfeltskær ved livregimentet til fods.

Han døde 23. juli 1800 meget hastigt som regimentskirurg ved norske livregiment. *Tode* skrev om ham i *Nyeste Sundhedstidende*: „Han var en af de bedste og mest erfarne practici, og han forenede sjældne kundskaber med en blid og ædel karakter, hvorfor ogsaa de unge kirurger ret kappedes om at tjene og profitere under ham. Han var en af mine ældste venner i København. I aaret 1757, da jeg kom hertil, var han saakaldet pensionær ved det kirurgiske amfiteater og amanuensis ved den uforglemmelige generaldirektør af kirurgien justitsraad *Crüger*. Det er ganske besynderligt, at døden i denne tid, da den bortriver saa mange læger, just skal tage saa mange muntre og blide“.

e) at han, hvis den første examen falder uheldig ud, efter 3 maaneder kan underkaste sig en ny,

f) at dommen over kandidaten afhænger af flertallet, naar der er 3 examinatore. Er der 4 og stemmerne staaer lige, har generaldirektøren afgørelsen.

Han tvivler ikke om, at examinanderne gerne vil give coexaminatorerne en dukat for deres tidspilde i 4 timer, naar de derved slipper for den lange examen og for at lade sig manuducere af en af pensionærene.

Skønt *Kratzenstein* kun kan have haft sine oplysninger paa anden haand, er de værd at lægge mærke til og formodentlig i hovedtrækkene rigtige. Det siges dog ved *Hennings's* død, at det kun var den finere nerve- og aarelære, som opramsedes, men der var altsaa noget i det, og der er næppe tvivl om, at examinerne tog for lang tid og tog for lang tid fra undervisningen. I virkeligheden kom hele dette spørgsmaal ikke i mindste maade *Kratzenstein* ved, men nu kan vi kun være glade over, at han har blandet sig i en anden læreanstalts undervisning og examina, kun skade, at kirurgerne ikke gjorde gengæld og fortalte lidt om fakultetets undervisning — det vilde vist have været lige saa interessant!

Ved reskript af 28. april 1774 ændredes sammensætningen af collegium medicum saa vidt, at kirurgerne *Hennings* og *Kølpin* tilligemed *Saxtorph* og *Callisen* blev ordinære medlemmer og fik votum decisivum saavel in medicis som in chirurgicis, men tillige ændredes examen ved amfitheatret saa vidt, at *Hennings* fik *Callisen* og *Kølpin* til bestandige assessores saaledes at de skulde examinere, censurere og underskrive examensbeviser sammen med *Hennings*.

Kratzenstein havde imidlertid 4. marts 1774 sendt endnu en skrivelse til kancelliet, som er uhyre karakteristisk for manden og for striden mellem kirurger og medici. Den lyder:

„Da nu prof. *Hennings* praktiserer i medicinen uden

nogen tid at have behørig legitimeret sig dertil, og professoratet i kirurgien ej meddeler ham denne frihed, saa iagttager jeg denne lejlighed at ansøge paa fakultetets vegne hos det kgl. danske kancelli, om han ikke burde tilholdes at antage enten gradum licentiati eller doctoris, naar han vil beholde frihed til praxin medicam. Legitimationen eller præliminarien kunde saaledes indrettes, at den ej var en kgl. professor uanstændig, f. ex. at han i stedet for examen medicum kunde ex tempore perorere fra cathedra over en ham forelagt casum medicum. Til doctorgraden kunde han forsvare, som præses, en dissertation i det ham mest bekvemme sprog. Til licentiam bliver ingen disputats udfordret. Kan han heri af egen autoritet excipere sig for medicinalforordningen, saa kan nu enhver anden chirurgus til praxin medicam holde sig lige saa vel beføjet som han. Ved hans promotion vilde tillige hans udelukkelse i henseende til votum decisivum in medicis bortfalde. Da kirurgien ikkun er en del af medicinen, saa er det rimeligere, at en medicus dømmer i kirurgien, end at en blot chirurgus dømmer i medicinen. — Jeg ved vel, at doctorgraden ej vil meddele ham større lærdom i medicinen, end han allerede besidder; men uden at se derpaa, at det vilde være et godt eksempel for andre uberettigede practicos, intenderer jeg fornemmelig dermed den store nytte, at den gamle, for unge chirurgos saa skadelige antipati mellem corpus medicum & chirurgicum fra samme øjeblik aldeles vil ophøre. Saa længe kirurgien bliver givet fortrin for medicinen, tænker disciplen, naar han lærer at anlægge en bandage, at han faar tillige af sig selv den indsigt at kurere den haardnackeste vatersott“ (!).

Det var ikke saa underligt, at *Stampe* i kancelliet vote-rede: „*Kratzenstein* er for at choquere *Hennings*“, men naturligvis var der noget rigtigt i, at kirurgerne ikke burde have lov til at praktisere medicin uden examen deri, men saaledes havde det altid været i militærtjenesten, og særlig

Hennings havde endog været medicus ved felthospitalerne i Holsten 1758—1760.

Collegium medicum gav ikke op, men kom med et nyt forslag 30. maj 1774 undertegnet af alle medlemmer undtagen *Hennings* og *Kølpin*. Man henviste til kgl. resolution af 28. juni 1737, som sagde, at da regiments- og divisionskirurger formedelst de dem paaliggende indvortes kure er mere at anse som regiments- og divisionsmedici end som blotte kirurgi, de da skulde paa en slags maade tillige examineres in medicis af facultate medica, som samme examen paa amphitheatrum anatomico-chirurgicum skulde bivaane. Kollegiet bemærkede, at denne resolution saa godt som ikke var overholdt, og om den ikke maatte blive fornyet, da det var højst magtpaaliggende, at kirurgerne havde fornøden kundskab i at behandle indvortes sygdomme, samt om at det maatte blive paalagt vedkommende departements, at ingen herefter maatte foreslaas til regiments- eller divisionskirurg uden at være examineret i medicin. Fakultetet udbad sig, at denne examen blev lagt saaledes, at den ikke blev til hinder for de akademiske forelæsninger.

Saxtorph gik op i cancelliet og talte med *Luxdorff* og fortalte, at det vilde være bedst, at kirurgerne først tog deres examen paa amfitheatret og derefter examineredes i medicin paa consistorium, uden at det dog skulde koste dem noget. Han havde sagt, „at der mødte adskillige ulejligheder ved det, at man skulde indfinde sig paa theatro for at bivaane disse examina, og derover gik indretningen dengang overstyr, siden ingen af dem gad være nærværende“. Hermed sigtes formodentlig til, at *Crüger* skal have lokket de medicinske professorer ind paa anatomi og ubarmhertig blottet deres mangelfulde kundskaber. Cancelliet forlangte saa nærmere bestemmelser af collegium medicum og forslaget gik ud paa:

- 1) At denne examen, ligesom andre examina, maa hol-

des paa consistorium for aabne døre og om aftenen kl. 5—7, idet examinationen skal afgøres paa engang og i 2 timer.

2) At ingen kandidat admitteres til denne examen, før end han havde afsluttet sin kirurgiske examen, og at ingen kan blive regiments- eller divisionskirurg uden den.

3) At denne examen bliver uden større bekostning for kandidaterne, end at de for expeditionen af testimonia erlægger 2 rdl. til notarius.

4) Da denne overhørelse kun gaar ud paa at udforske kandidaternes kendskab til „soldaternes og matrosernes sygdomme i deres adskillige situationer“ og ikke skal give kandidaterne nogen slags ret til praxis iblandt andre stænder, og da de for deres forretninger nyder fast og tilstrækkelig aarlig gage, saa er det ikke alene billigt at de lader praxis civilis ubeskaaret for de ordentlige promotis medicis, som bestemt i forordningen af 1672. Kollegiet omtaler derpaa nogle eksempler paa, at regimentskirurger har praktiseret mellem civile og slutter med at sige, „at paa de steder, hvor ingen promotus medicus er, er det af nødvendighed tilladt apotekerne at drive praxin medicam, hvilket og paa saadanne steder maa tillades regiments- og divisionskirurger“.

Det var dog kun de 5 medicinske medlemmer af collegium medicum, der underskrev denne erklæring, kirurgerne *Hennings* og *Kølpin*, denne gang bistaet af *Callisen*, protesterede, og de havde mange grunde at anføre:

1) At hvis praxis medica forbydes kirurgerne, vil det bevirke en endnu større afstand mellem læger og kirurger end tilforn, medens begge videnskabers flor vilde befordres, om lægerne lagde sig noget mere efter kirurgien, og kirurgerne efter medicinen.

2) At det vilde give anledning til mange tvistigheder og uenigheder, da grænserne mellem medicin og kirurgi ikke kan bestemmes, „det synes følgelig imod naturen af

sagen at fraskille tvende videnskaber, som aldrig aldeles kan separeres“.

3) Det synes ubilligt at fratage dem, der har praktiseret, deres praxis.

4) Da hærafdelingerne ligger saa spredte, vil regimentskirurgerne kun have faa soldater at behandle, og de vilde derfor miste øvelse, naar de ikke havde civil praxis.

5) „At de unge chirurgi profitere ligesaa vel som medici af de her holdende medicinske kollegier, og da de fleste af dem har daglig lejlighed at se og behandle syge under deres principaler, kan de erlange den nødvendige kundskab til at soutenere deres examen saa godt som en studiosus medicinæ og at være publikum til mere nytte som en medicus, omend skønt de dog ikke havde færdighed i det latinske sprog“.

6) At der i steder, hvor der ellers kun behøvede at være en provincialkirurg, da maatte findes baade medicus og kirurg.

7) I de mindre stæder synes det at maatte være rigtigt, naar der foruden fysikus tillige fandtes en kirurg at konsulere; derved vilde en nyttig kappestrid vedligeholdes, og vilde det end være til noget tab for fysikus, saa kunde dette tab ikke balanceres med den almindelige nytte. Ved fysici forfald maatte de syge dog konsulere den nærmeste kirurg.

De paastaar derpaa, at de, der har underskrevet flertallets erklæring, har givet en falsk indberetning, naar de siger, at regiments- og divisionskirurgerne har en tilstrækkelig gage, og de godtgør dette. Endelig protesterer de naturligvis imod, at en apoteker skal have lov til at praktisere. „En apoteker kan lignedes med en kirurgisk instrumentmager, som kan gøre gode instrumenter og vide, hvortil de skal bruges, men han kan selv ikke gøre applikation deraf. Lige saa en apoteker, som laver gode medikamenter og ved deres almindelige virkninger, saa som han ikke kender de sygdomme, hvortil de skal bruges, kan umulig applicere dem med nytte“.

Ved reskript af 27. oktober 1774 bifaldtes de 3 første

punkter af flertallets forslag, nemlig at der skulde være offentlig examen i to timer, at den medicinske examen skulde tages efter den kirurgiske, og at den kun skulde koste 2 rdl. til notarius, men det fjerde punkt ændredes til: at naar chirurgi in examine af facultate medica er befundne at have den fornødne kundskab in medicis, bør det ikke formenes dem derudi at praktisere hos hvem, som deres hjælp maatte forlange og til dem har fortrolighed.

Resultatet var altsaa blevet, at kirurgerne ikke maatte praktisere som medicinere uden examen ved fakultetet, men havde de taget denne examen, gav den dem ogsaa ubegrænset ret til medicinsk praxis. Dette havde naturligvis ikke været fakultetets mening, for derved blev medici næsten slaaet ud, og saa havde man i sin iver endog været saa let-sindig at love at holde examen gratis. Et halvt aar efter finder man derfor ogsaa en ny indstilling fra fakultetet, hvori man siger, at vel var der af collegium medicum foreslaet to timer til examen, „efterdi denne tid syntes tilstrækkelig at prøve chirurgorum kundskab i at behandle de sædvanlig forekommende indvendige sygdomme imellem soldater og matroser, som bestaar fornemmelig i kolde og hidsige febre, skørbug og faa andre ej langvarige sygdomme. — Men da regimentsfeltskærerne fik imod den af de medicinske lemmer i collegio medico gjorde forestilling tilladelse til at udøve praxin medicam inter civiles tillige: saa til at prøve denne deres vidtløftigere kundskab i alle indvendige sygdomme, som forekommer iblandt borgerlige personer af begge køn, som børne-, fruentimmer- og især fødende- og barselliggende sygdomme, saa er disse 2de timer for 4 examinatores en alt for kort tid, naar kandidaterne tillige, som man dog maa lade tid til overlæggelse, længe bier med deres svar“. Fakultetet ønsker derfor at maatte anvende 4 timer til examen, saaledes som det hidtil har været brug ved alle andre prøver, hvor kandidater er til „borgerlig praxin tenterte“. Endvidere klagede man over, at der ikke skulde be-

tales for examinationen, skønt bevillingen var saa omfattende. Kancelliet gav da tilladelse — mærkelig nok uden at indhente kgl. approbation — til, at de maatte examinere saa længe, de vilde, og til at betalingen skulde være ens for medici og kirurger, d. v. s. at kirurgerne kom til at betale 30 rdl. for den medicinske examen.

Om denne examen faar man lidt at vide i en skrivelse, hvori professores designati, *Saxtorph*, *Callisen* og *Tode*, beklagede sig over ikke altid at blive raadspurgte af ordinarii, en klage som jeg senere kommer tilbage til.⁶⁴) Der siges nemlig:

„Endelig har vi ogsaa bivaanet examina medica og medico-chirurgica ved fakultetet og det ved det højkongelige kancellis resolution som coexaminatores og givet karakterer ligesom ordinarii. — Ved examina pharmaceutica har jeg, *Tode*, bestandig været tilstede som coexaminator, men vi, *Saxtorph* og *Callisen*, blev vel i begyndelsen anmodede af ordinarii om at examinere tillige med dem; men da det siden efter, i anledning af en medicinsk examen, som en kirurg tog, den vi fandt ikkuns maadelig i medicinen, blev os tilkendegivet, at det ikke tilkom os tvende at examinere i medicin men alene in arte obstetricia og i kirurgien, afholdt vi os begge strax fra apotekerexamen for ikke at faa den samme erindring igen. — 1) Undertiden er en kirurg alene blevet examineret om formiddagen eller om eftermiddagen; andre derimod baade formiddag og eftermiddag. — 2) Nogle er alene blevet examinerede i det praktiske, andre baade i det teoretiske og praktiske. — 3) Nogle har faaet en casum medicum at resolve, andre er derfor blevet befriet. — 6) Ved censuren har vi ligeledes bemærket denne anomali. Først indførtes i protokollen spørgsmaal og gensvar; men da tiden ikke længere tillod dette formedelst de mange dele, hvori der examineres, og examinatorum større tal, indrettedes i dets sted rubriker, og enhver examinerede i visse discipliner og gav en karakter under hver rubrik“.

Der gives saa et skema af protokollen, hvorefter der om formiddagen examineredes i anatomi & physiologi, kemi & materia medica, i patologi, therapia generalis, i theoria chirurgica og i theoria obstetricia, om eftermiddagen examineredes i praxis clinica, praxis chirurgica og i praxis obstetricia. — „Der blev først sat bene, optime, laudabilis, haud illaudabilis etc. af hver examinand under hver rubrik, hvori han havde spurgt, men nu skrives alene af enhver examinerator en almen karakter paa engang under alle de ham vedkommende rubriker. Undertiden har kandidaten af 3 eller 4 haft karakteren laudabilem og af en haud contemptendum, og denne pluralitet for laudabilem uagtet, har han maattet lade sig nøje med en ringere karakter eller og examinatores af mangel paa visse regler er blevne uenige derover. Undertiden er der blevet publiceret en anden karakter i aviserne end kandidaten havde faaet ved pluraliteten og var indført i protokollen. — For at vedligeholde saadan en egenvillig censur, er det blevet mode, at undertiden den ene eller den anden af professoros ordinarii har fundet for godt ikke at skrive karakteren førend alle har examineret og forud givet deres karakter, for siden at gøre paastand, naar hovedkarakteren skal gives“.

Dette viser, at fakultetet virkelig examinerede kirurgerne, der havde endt deres examen, i kirurgi, og dette havde selvfølgelig aldrig nogensinde været meningen. Under kampene mod *Callisen* bebrejdedes det ham, at han havde til ladt sig at examinere kirurgerne i kirurgi, og det fremgaar ogsaa af ovenstaaende, hvis man ikke vil sige, at det meddelte skema kun angaar den examen, som de medicinske studenter underkastede sig. *Callisen* søgte at forsvare sig — men rigtignok paa en maade, hvorved han nærmest bekræftede beskyldningen. Herpaa skal jeg dog ikke komme nærmere ind, men maa henvise til Kirurgisk akademis historie.

I 1776 sprang der en bombe! Indfødsretten indførtes ved en forordning, der udkom paa kongens fødselsdag den 28.

januar. Aaret før havde man begyndt at ansætte distriktskirurger omkring i landet efter en større maalestok, først fem i Ribe stift, men da man saa vilde oprette lignende pladser i Aarhus, Aalborg og Viborg stifter paa engang, viste det sig, at collegium medicum ikke kunde indstille saa mange, da der ikke var 15 ledige kandidater med indfødsret. Dette gav anledning til en kabinetsordre, holdt i en vred tone, hvori forlangtes en mængde oplysninger, som ogsaa blev givet, og hvoraf fremgaar, at baade *Hennings* og *Callisen* læste paa tysk, da de fleste kirurgiske studerende var tyske. *Hennings* havde haft mellem 20 og 30 tilhørere, hvoraf to trediedele var danske, resten tyske. *Callisen* havde 32 stadige tilhørere, hvoraf de 27 var indfødte og 5 fremmede. Det oplystes endvidere, at der i alt var 24 medicinske studerende og ialt 60 indfødte kirurgiske. Der gjordes derefter rede for, hvorfor der ikke var flere og gjordes forskellige forslag, men kancelliet var aabenbart ikke fornøjet. Der beordredes nedsat en kommission til kirurgiens flor, men mærkelig nok var *Callisen* den eneste kirurg deri. Da hele kommissionens betydelige arbejde kun førte til et dødfødt forslag, skal jeg ikke komme ind paa det her.

Af langt større betydning blev kronprinsens overtagelse af regeringen den 14. april 1784. Mellem hans omgivelser og tilmed mellem dem, der først havde raadet kronprinsen til at overtage magten, var hans livkirurg *Johan Christian Bodendick*, og ved dennes uegennyttige hjælp lykkedes det kirurgerne at faa udvirket forordningen af 22. juni 1785, hvorved kirurgisk akademi oprettedes. Kirurgernes læreanstalt blev udvidet og gjort ganske uafhængig af fakultetet. I stedet for en generaldirektør som eneste lærer, ansattes der nu foruden generaldirektøren to professorer, hvoraf den ene skulde være overkirurg ved Frederiks hospital, som derved knyttedes nær til akademiet, medens det skulde vare længe endnu, inden hospitalets medicinske afdeling knyttedes til fakultetet. Foruden de tre professorer skulde de 4 reservekirurger være hjælpelærere og tillige ansattes en læ-

rer i kemi. Af aller største vigtighed var bestemmelsen om, at de, der havde taget kirurgisk examen ved akademiet, derved havde fuld ret til al medicinsk og kirurgisk praxis uden examen ved fakultetet. Kirurgerne blev derfor endnu bedre stillede end de havde været. I tidernes løb blev det dog mere og mere almindeligt, efterhaanden som de to arter læger nærmede sig til hinanden i deres uddannelse, at kirurgerne et aar efter deres examen ved akademiet tog en medicinsk examen ved fakultetet.

Selv om de to slags læger saaledes i virkeligheden nærmede sig til hinanden med hensyn til deres uddannelse, saa vedvarede stridighederne, og medici kunde ikke lade være at se ned paa kirurgerne. Dette gav sig udslag paa mange maader og i lokale kævlerier, men et af de snurrigste eksempler derpaa er vel nok følgende anekdote om en fysikus i Sønderjylland, som fastholdt den gamle fordring, at fysikus skulde raadspørges ved større operationer. Der fortælles herom⁶⁵):

„Uden selv at kunne føre den kirurgiske kniv, paatog han sig at bestemme, naar, hvor og hvorledes den skulde føres. Han tog, som et øjenvidne har fortalt, almindelig *Heisters* kirurgi med til den syges bolig, oplæste i patientens nærværelse med myndig røst, hvorledes det til operationen fornødne apparat skulde ordnes, oplæste endvidere af bogen, hvorledes operationen skulde forrettes og bad derpaa kirurgen skære i Jesu navn. Under forretningerne saa han afvexlende paa operatørens haand og i *Heisters* kirurgi, som han bestandig holdt opslagen for sig. Man tænke sig den skræk en saadan execution maa have indjaget den lidende“.

Denne historie er vel nok overdreven, men der kunde anføres mange andre eksempler, men ligesom jeg med hensyn til detaillier angaaende medicinsk fakultets historie har maattet henvise til *Panums* og *Jul. Petersens* bøger, maa jeg med hensyn til kirurgisk akademi henvise til mine bøger angaaende denne læreanstalt.

MEDICINSK FAKULTET 1758—1800.

I Begyndelsen af 18. aarhundredes 5. decennium har vi vi set, at undervisningen ved fakultetet tager et opsving som aldrig tidligere, ikke ved professorernes dygtighed, men ved *Heuermanns* virksomhed som vikar for *Buchwald*. Han docerer anatomi, fysiologi og kirurgi, og dette kommer til at paavirke fremtiden, idet alle de, der bliver doctores i den følgende tid, fremhæver, at de har fulgt *Heuermanns* undervisning. *Heuermann* selv drager som feltmedicus og hospitalsmedicus til Holsten i 1758, hvor en større hærstyrke var mobiliseret paa grund af den truende krig med Rusland — han har aabenbart spillet sine kort daarligt! Han havde søgt at blive professor ved universitetet, og fakultetet havde svaret, at han langt fra tilfredsstillede de fordringer, der maatte stilles hertil, og at han navnlig ikke ret kunde explicere sig i det latinske sprog. Han blev derfor forbigaaet af sin elev *Rottbøll*. Men da saa Frederiks hospital oprettedes, kunde han heller ikke blive overkirurg — jeg ved forøvrigt ikke, om han søgte denne stilling, — skønt han utvivlsomt var den betydeligste danske kirurg og operatør paa den tid, for han havde aldrig fuldendt sin kirurgiske examen. Det samme gjalt, da saa generaldirektørembedet blev ledigt ved *Crügers* død. Desuden maatte det, at han var doctor medicinæ udelukke ham, saaledes som stemningen var dengang.

Da *Heuermann* rejste bort, var fakultetet meget daarligt stillet, men den utrættelige *Kratzenstein* bødede derpaa saa godt han kunde ved at paatage sig undervisningen i

fysiologi. *Kratzenstein* var en mærkelig mand, som *Panum* med rette har trukket frem fra forglemmelse. Den egentlige medicinske undervisning gav han sig næppe af med, og det er ogsaa karakteristisk for denne mand, som først og fremmest var fysiker, at det er hans fysiske kundskaber, der kommer medicinen tilgode. Der er to ting i fysiken, som han særlig interesserer sig for. Den ene er centrifugalkraften, den anden er elektriciteten. Han havde vist, at man ved centrifugalkraften kunde skille fløde fra mælk, og nu foreslog han denne kraft anvendt paa den maade i medicinen, at man anbragte patienter paa en vandret bom, som kunde svinges rundt om en lodret axe. Ved at anbringe hovedet udad, kunde man ved bommens rotation drive blodet til hovedet, og omvendt kunde man drive det til fødderne ved at anbringe disse udad. Nogen betydning fik denne behandlingsmaade ikke, men den skal dog have været anvendt ved sindssygdomme. En afbildning findes i *Reiters* bog: Sinds-syge og sindssygebehandling.

Meget større betydning fik *Kratzensteins* forslag om anvendelse af elektriciteten i medicinen. Det siges, at han var den første, der kom med et saadant forslag. *Kratzenstein* er imidlertid naturligvis bunden i sin tids spekulative forklaringer „nach unserer stahlianischen Lehrgebäude“. Han anbragte sine patienter paa en meget træskammel og benyttede sin store omdrejende maskine med glaskugle. De gni-ster, han trækker ud af patienterne forvolder en gennemtrængende smerte, især i tærne, og han sporer en svovlet lugt. Han forklarer da, at ved den elektriske rystelse sættes de mindste dele af organismen i bevægelse, og de urene svovlede og salte partikler jages ud, og deraf kommer lugten. Blodbevægelsen og spændingen i karrene tager til, og da det er fuldblodigheden, der er aarsagen til de fleste sygdomme, virker udjagelsen af de overflødige stoffer meget heldigt og heldigere end sveden og aareladningen. Elektrifikation gør blodet mere flydende, modvirker kongestioner

og virker overalt i legemet fordelende, saa at denne kurmetode næsten gør tjeneste som en panacé. Man bliver træt og søvrig derefter som efter udførelsen af et stort arbejde, og elektrifikationen er saaledes tillige et narkotisk middel. Kurmetoden virker endvidere paa lamheder, idet ogsaa ner-

Christian Gottlieb Kratzenstein.

verne bliver stærkt rystede, og elektriciteten er langt virksommere end den sædvanlige pisker med brændenælder. Ogsaa ved forskellige febres malignæ som pest vil den elektriske kur være indiceret, da disse sygdomme har til grund en subtil og fermenterende materia peccans af svovlet art, hvorved blodet sættes i forraadnelse. Sjælens helbredende arbejde kan derfor ved saadanne svære sygdomme i høj grad lettes og suppleres, idet man da maa anbringe patienten i en isolationsseng, enten ved omvikling med silketæp-

per eller ved glashen under sengen. Ogsaa ved fedtsyge vil elektriciteten være gavnlig, da fedtet for en stor del bestaar af svovlede dele.

I 1759 var der atter en kirurg, som tog doctorgraden, nemlig *Christian Johan Berger*, og to aar efter blev han udnævnt til tredie professor ved fakultetet. Hans betydning for fødselsvidenskabens udvikling her i landet er velkendt, men fødselsvidenskabens stilling havde altid været mærkelig, idet den baade regnedes til kirurgi og til medicin. Da dens udvikling imidlertid er saa ganske ejendommelig og saa mange gange omtalt, skal jeg ikke komme nærmere ind paa den. Men *Berger* nøjedes ikke med at docere fødselsvidenskabens, han docerede ogsaa kirurgi for de medicinske studerende. Dette vil sige, at han ganske kort gennemgik kirurgien i en saadan grad, som det kunde være nødvendigt for medici at kende den, men ingenlunde saaledes, at det var beregnet for kirurger. Forelæserne holdtes paa latin, men han naaede ikke langt med dem, for 1771 blev han fritaget for at holde forelæsninger og aaret efter blev han styret sammen med *Struensee*.

Denne *Bergers* virksomhed som kirurgisk docent kender man kun lidt til, men der kan ikke være tvivl om den, og det er en ganske ejendommelig maade, hvorpaa den er bleven bekendt. Sagen er nemlig den, at *Bergers* efterfølgere, som omtalt, blev *Mathias Saxtorph* som professor obstetricæ og *Heinrich Callisen* som professor chirurgiæ. *Callisen*, der atter var en kirurg, som havde taget doctorgraden, holdt forelæsninger for medici, og disse udgav han 1777 under navn af *Institutiones chirurgiæ hodiernæ*. Imidlertid kom *Callisen* i den voldsomste strid med kirurgerne, og i denne fejde blev det paastaaet af *Riegels*, at en del af *Callisens* bog var en saa at sige ordret afskrift af *Bergers* forelæsninger, idet han til bevis ved siden af hinanden optrykte et par sider af *Callisens* bog og det tilsvarende stykke efter et kollegiehefte fra *Bergers* forelæsninger. *Callisens* forsvarer, *Abild-*

gaard, indrømmede, at *Callisen* havde benyttet *Bergers* forelæsninger og forsvarede det, men man faar her igennem et bevis for, at *Berger* har holdt kirurgiske forelæsninger for medici. Man lærer yderligere deraf, at disse forelæsninger var for medicinere og ikke for kirurger, for det kan man se af *Callisens* bog, der er rent propædeutisk og først de senere udgaver og særlig den sidste er mere udførlig, men i virkeligheden lidet egnet for kirurgerne bl. a., fordi den er skrevet paa forøvrigt let læseligt latin. Man faar det indtryk af *Callisens* kirurgi, at den er beregnet paa at læres udenad. Den er kort og klart formuleret — de senere udgaver ordnede paa en mærkelig upraktisk „systematisk maade.“

Vi har nu set, at den ene kirurg efter den anden baner sig vej til universitetet. Det var først *Johannes de Buchwald*, derefter *Heuermann*, der vel fik en professortitel, men ikke blev medlem af fakultetet, saa *Johan Christian Berger*, dernæst *Heinrich Callisen* og hertil kommer endnu *Johan Clemens Tode*, som navnlig fik betydning ved sine populære hygiejniske skrifter. Med undtagelse af *Buchwald*, der er ældre, er de alle udgaaede fra *Crügers* theatrum anatomico-chirurgicum og er alle elever af *Simon Crüger* — hans læreanstalt kan ikke have været saa ringe, som man har villet gøre den til!

Jeg har omtalt, at *Rottbøll* i 1752 blev professor designatus, og fra 1762 holdt han forelæsninger over anatomi og fungerede som vikar for *Lodberg Friis*, men *Bergers fald* gav anledning til, at der ansattes flere professores designati. Allerede i slutningen af 1772, inden der endnu var truffet nogen bestemmelse om *Bergers* skæbne, indgav *Callisen* og *Saxtorph* ansøgninger om at blive hans efterfølger. Medens jeg kun kender *Callisens* ansøgning efter referat i cancelliets suppliqueprotokol, ligger *Saxtorphs* ansøgning i rigsarkivet. Begge ansøgninger er meget interessante, men herpaa kan jeg ikke komme nøjere ind. Resultatet blev, at *Saxtorph* blev professor designatus i fødselsvidenskab og *Calli-*

sen professor chirurgiæ uden ret til at ascendere i det medicinske fakultet, men derimod med løfte om at blive *Hennings'* efterfølger, saaledes at theatrum anatomico-chirurgicum ved den lejlighed skulde lægges ind under fakultetet. Senere benyttede man sig flere gange af muligheden for at udnævne *professores designati*, idet man valgte *Tode*, *Aasheim* og *F. L. Bang*. Ved universitetsfundatsen af 1788 afskaffedes *professores designati*, som vi senere skal se, og der bliver derefter kun *professores ordinarii* og *extraordinarii*, og denne ændring var af stor betydning. *Professores designati* fik nemlig ingen lønning, og det var derfor ikke saa vanskeligt at faa en udnævnt dertil, men *professores extraordinarii* skulde lønnes af kongens kasse eller paa anden maade, og deraf fulgte at det blev meget vanskeligt at faa oprettet *extraordinære professorater*.

I den *Bartholinske* tid spillede familieskabet en stor rolle ved besættelsen af professoraterne, det var kun sjældent, at en mand, som ikke hørte til den *Bartholinske* slægt kunde komme ind i fakultetet, men man har ogsaa fra slutningen af 18' aarhundrede et eksempel paa slægtsskabets betydning, idet det lykkedes *Mathias Saxtorph* at faa sin Søn, *Sylvester Saxtorph*, udnævnt til *Horrebows* efterfølger som professor *anatomixæ extraordinarius*. For at bane vej for sønnen paatog *Mathias Saxtorph* sig straks ved *Horrebows* død at holde hans forelæsninger over anatomi, og *Rottbøll*, der var dekan i fakultetet tog varmt til orde for den unge *Saxtorph*. Fakultetets forhandlinger herom har jeg tidligere omtalt og gengivet¹).

Professores designati blev behandlede ejendommeligt i fakultetet, idet det synes at have været ret tilfældigt, om de blev spurgt eller ej, men over dette klagede *Saxtorph*, *Callisen* og *Tode*. Deres klage kender jeg ikke, men ifølge kancelliets suppliqueprotokol 1782 har der været 2 kabinetsordrer, der lyder saaledes:

„Under 22' maj 1782 er indkommet kabinetsordre, hvori

meldes: „Det medicinske fakultet skal i sager, som kommer til dets erklæring altid indhente designatorum deres mening og Os undrer, at det nylig har forsømt det.“

Kabinettsordre af 14' oktober 1782: „Da professorer designati medicinæ *Saxtorph*, *Callisen* og *Tode* har besværet sig over, at professorer ordinarii facultatis medicæ snart fordrer over indkommende sager deres betænkning og snart ikke, og at der saaledes er i dette ingen vished og ingen fast regel, behandles de vilkaarlig og uden at vide efter hvilke grunde: saa siden slig en maade er uordentlig og en rig kilde til stridigheder, vil vi, at kancelliet skal affordre professorer ordinarii fac. med. en nøjagtig specificeret oplysning over de tilfælde, hvori proff. designati høres og over dem, hvori de ikke høres, ligesom og forlange fra proff. designati en specificeret oplysning over alle de tilfælde, hvori deres mening virkelig er æsket, hvor de har underskrevet med ordinariis, og hvor de saaledes har handlet som membra facultatis medicæ. Naar disse tvende forklaringer er indkommet, har kancelliet at gøre Os forestilling, og deri lægge til grund, at Vi vil have herefter visse regler fastsatte, som skal bestemme, hvori designati skal høres herefter, og maa da disse regler naturligvis sættes efter hvad man finder at have mest været brug.“

I en Skrivelse til kancelliet af 11. november 1782 gendrev *Kratzenstein* besværingen fra professorer designati og sluttede sin skrivelse med følgende glimrende illustration af den idylliske tilstand, der herskede i fakultetet: „Da den anden professor ordinarius facultatis medicæ sjældent tænker harmonisk med mig, saa har jeg overladt ham paa sin egen maade at indgive den forlangte oplysning.“

Man faar et kønt indblik i fakultetets virksomhed, naar de to professorer ordinarii *Kratzenstein* og *Rottbøll* stod saaledes overfor hinnaden, og man forstaar, at det maatte være af vigtighed, at professorer designati ogsaa fik en mening.

Den 15' december 1782 afgav *Saxtorph*, *Callisen* og *Tode* deres betænkning, og den indeholder en del af interesse, navnlig med hensyn til kirurgernes medicinske examen, hvilket jeg tidligere har omtalt. De nævner desuden en del eksempler paa, hvorledes deres deltagelse i forhandlingerne er blevet benyttet eller ikke benyttet. Naar fakultetet indstillede om at faa honorar for kirurgernes medicinske examen, skønt det var lovet, at man vilde examinere gratis, saa fik man designati til at medunderskrive for at gøre større indtryk. — Da *Tode* i 1755 havde søgt om at blive coexaminator gav de to andre deres betænkning derover og underskrev med ordinarii. — Da dr. *Gordon**) søgte om at antages til colloquium medicum privatum gav de alle tre deres betænkning og underskrev sammen med ordinarii i skrivelser til konsistorium, og dette udtalte i sin erklæring, hvad „decanus og de øvrige membra facultatis medicæ“ mente. — De har ogsaa bivaanet examina medica og medico-chirurgica efter cancelliets resolution som coexaminatores og givet karakter ligesom ordinarii.

Angaaende den pharmaceutiske examen siges: „Ved examina pharmaceutica har jeg *Tode* bestandigen været tilstede som coexaminator, men vi *Saxtorph* og *Callisen* blev vel i begyndelsen anmodede om at examinere tillige med dem; men da det siden efter, i anledning af en medicinsk examen, som en kirurg tog, den vi fandt ikkuns maadelig i medicinen, blev det os tilkendegivet, at det ikke tilkom os tvende at examinere i medicinen men alene in arte obstetricia og i kirurgien, afholdt vi os begge strax fra apoteker examina for ikke at faa den samme erindring igen. Dog har vi underskrevet apoteker attestata tilligemed de andre.“

*) *John Gordon*, søn af dr. med. *George G.*, var født 6/6 1750, døde 27/1 1807 i Bath. Dr. med. i Glasgow, privat colloquium ved med. fakultet i Kbh. 3/5 1779, landfysikus paa St. Croix 8/11 1780, tillige garnisonskirurg 1786—1806. Medlem af med. selskab 1780.

Det var paalagt kancelliet at komme med forslag om bestemte regler, men der skulde lægges til grund, hvad der hidtil væsentligst havde været skik og brug, og det fulgtes, for 3' maj 1783 sendtes der en kancelliskrivelse til universitetet angaaende den kgl. resolution. Det oplyses, at af de indkomne „svar er iblandt andet fornummen, at professor designati er blevne adspurgte: 1) i de tilfælde, hvor et responsum medicum er blevet forlangt, og 2) hvor consilia medica forlanges i sygdoms tilfælde af private personer; samt at de tilfælde, hvori de ikke høres, har været de sager, hvori facultas medica tager del, forsaavidt de er membra consistorii, saasom sager, hvori consistorii erklæring forlanges af kollegierne, og at give stemme til medicinske stipendiars uddeling til de søgende, ligesom de og ikke have del i jordemodervæsenets bestyrelse, da professor ordinarii sidder alene i denne kommission, og professor *Saxtorph*, ej som designatus, men som professor artis obstetriciæ og byens accoucheur, hvilket og de forrige har gjort; saa og at det overalt har været regel, at, naar designatorum betænkning er blevet forlangt, har dekanus i fakultetet ved et cirkulære udbedt sig saavel deres som ordinariorum raadførsel. — Den kgl. resolution lød: at det ved det foranførte skal have sit forblivende, og derefter fremdeles at forholdes, som mest overensstemmende med sagens natur, og saaledes som hidtil ved det medicinske fakultet har været brug.

Det ser ud som om der har været 3 lejre indenfor fakultete, idet de to ordinarii trak hver sin vej, medens designati stod sammen, men uden støtte i kancelliet.

Angaaende examen ved det medicinske fakultet fortælles det, at før 1769 holdtes den privat hos dekanus i overværelse af to eller tre professorer „ved vin og konfekt,“ og det lykkedes kun en gang *Kratzenstein* at faa en ignorant rejiceret. Men „siden 1769“, siger *Kratzenstein* 1785 i fakultetes erklæring i anledning af udkastet til den nye fundats⁶⁶), „blive examina medica anstillede udi consistorio ved aabne døre.

Enhver doctorant underkaster sig siden den tid tvende examinationer paa særskilte dage, nemlig først examen theoreticum og derefter practicum. Men ved nogle hastende kandidater er det blevet mode, at de nu affærdiges med en eneste examen, tvende timer om formiddagen og tvende om eftermiddagen. Dagen førend examen maa kandidaten udi decani hus uden anden hjælp end hans egen kundskab udarbejde en medicinsk casus, som decanus forelægger ham. Denne elaboration bliver produceret udi examen og kritiseret, og kandidaten examineres derover. Foruden denne undersøgelse af hans praktiske kundskab bliver kandidaten af mig (*Kratzenstein*) examineret udi chemia pharmaceutica, af *Rottbøll* udi anatomi og botanik, af *Saxtorph* udi accoucheurkunsten og af *Tode* udi kirurgien*). Hovedkarakteren bliver bestemt efter plurima vota.“ *Kratzenstein* foreslog nu heri den forandring, at examen skulde fordeles paa to dage, saaledes at examen theoreticum holdtes paa en og practicum paa en anden; „ti een time er virkelig for kort at prøve kandidatens indsigter udi saa mange dele af medicinen, og at anstrænge ham mere end 4 timer paa een dag vilde være for haardt for ham.“

Callisen proponerede, om ikke in examine practico kunde indføres, at, om lejlighed gaves, kandidaten skulde gøre en eller anden operation paa cadavera, og dermed den bestemte rettighed forbindes at udøve kirurgien paa samme maade, som kirurgerne havde tilladelse til at udøve medicinen. Dette forslag tiltraadtes af *Kratzenstein*, som fandt det meget billigt, at studiosi medicinæ, som havde hørt collegia chirurgica med applikation og vist deres færdighed udi kirurgiske operationer paa cadaveribus paa universitetets teatro anatomico, erholdt tilladelse til at udøve kirur-

*) Her maa være udfaldet noget. Der skal sikkert staa: af *Tode* udi medicinen og af *Callisen* udi kirurgien.

gien med samme ret, som chirurgi med karakteren: „ej aldeles ubekvem“ kunde udøve praxin medicam. Patronen vilde imidlertid ikke gaa ind paa dette forslag, der sikkert heller ikke kunde gennemføres saa kort efter stiftelsen af kirurgisk akademi.

Bang, der som professor designatus og samtidig overmedicus ved Frederiks hospital, var den første, der havde indført medicinsk klinik her i landet, og som vedblev dermed, indtil han, da han var bleven professor ordinarius, i 1800 fratraadte stillingen ved hospitalet, kom med det forslag, at candidati medicinæ ikke skulde kunne faa licentia practicandi, før de havde bestaaet en klinisk prøve hos ham. Hertil bemærkede *Kratzenstein*: „Det er let at se, at han paa denne maade forlanger at blive overdommer over hele fakultetet, hvoraf han dog kun er det næst yngste medlem, som mindst vilde være konvenabelt at forestille den øverste eller højeste instans udi medicinalvæsenet, da han efter sit eget hoved har imagineret en egen klassifikation og denomination af adskillige sygdomme, som ej overensstemmer med andre klassiske autoribus medicis; f. ex. den tilstand, som af andre medicis nævnes irritabilitas systematis nervosi, kalder han atonia mobilis, som involverer en contradictio; han statuerer ikkun to slags febre: putridæ og inflammatoriske, m. m.“ Fakultetet optog dog forslaget med modifikation: „Derimod formener vi, at det kunde sættes i kandidatens eget behag enten paa den nu brugelige maade at resolve casum medicum og i saa fald erholde den ringere karakter, eller at underkaste sig den forlangte praktiske prøve i hospitalerne og efter hans duelighed derved erlange de større karakterer, som kan berettigge ham til fysikater og vigtigere medicinske embeder.“

Rottbøll foreslog, at examinatorernes spørgsmaal og kandidaternes svar skulde protokolleres, ligesom det skete i nogle examiner omkring 1770, men *Kratzenstein* bemærkede hertil: „Notarius tog sig til den tid den frihed, naar

han var kandidatekens ven, at skrive til alle kvæstioner i stedet for svar: „bene“, omendskønt han havde svaret falsk. Da det blev forlangt, at han skulde skrive selve svaret, skrev han det enten efter sin egen eller efter examinator's korrek- tur, saa at efter protokollen at dømme, disse kandidater maatte anses for de udvalgte og lærdeste mellem alle andre. Tillige gik det saa langsomt, at hver examiner i sin time næppe kunde gøre et dusin kvæstioner, og det dependede da altid af notarius, hvad for en karakter kandidaten skulde erholde. Af denne aarsag har vi derfor fundet det mere kon- venabelt, ligesom udi examine philosophico, at hver giver karakter efter hans eget omdømme om svarenes rigtighed.“

Om jeg end ikke hidtil har fundet nogen examination af medicinske studerende, findes der en examination i colle- gium medicum's arkiv, og da fakultetets medlemmer var med ved denne lejlighed, har examen formodentlig været af lig- nende beskaffenhed som ved fakultetet. Kollegiets sekretær, der har nedskrevet examinationen, var selv interesseret i spørgsmaalet, men derfor behøver han ikke at have handlet som notarius beskyldes for af *Kratzenstein*. — Sagens forhi- storie er følgende:

Som omtalt var *Kratzenstein* vistnok den første, som har foreslaaet anvendelse af elektricitet i medicinen, og saa snart han var kommet her til landet, blev det ogsaa over- draget ham at anstille forsøg, men det viste sig ikke at være saa let, for han kunde ingen bolig faa, fordi husejerne fryg- tede for, at „saa snart han brugte luftpumpen, gik alle vin- duer i stykker, og at elektriceranstalten skulde trække lyn- ilden ned paa huset,“ men endelig var en dannekvinde, ma- dam salig Jensens, modig nok til at leje ham værelser. Der skreves da:

Da kongen mærked det, at folk kan profitere
paa deres sundhed, som sig lær elektricere,
saa fik hr. *Kratzenstein* fra kongen ordre, at
han nøje mærke skal, hvordan dermed er fat.

Kratzenstein averterede derfor 21. januar 1754: „Da Deres kgl. Maj. den 22. hujus allern. haver befaleet, at hr. dr. *Kratzenstein*, som professor physices experimentalis, ej alene nøjere skal undersøge de nyere foregivne opdagelser ved elektriciteten; men endog fornemmelig sammes virkning i at læge sygdomme. Saa indbyder samme hermed alle og enhver, som i deres svagheder haaber at kunne hjælpes ved elektriciteten, fra 4. februarii af at indfinde sig hos ham, mandag, onsdag og fredag aften, fra klokken 4 til 6, i hans logemente, hos mad. salig Jensens; da enhver efter deres sygdommes beskaffenhed, af ham skal blive betjent.“

I 1753 havde *Carl Jensenius*, der var collegium medicum sekretær og 5 aar senere den første medicus ved Frederiks hospital, faaet et salarium af kongen for at fortsætte de forsøg, der hidtil var gjort med hensyn til elektricitetens anvendelse i medicinen. Den 16. november 1753 forlangte kancelliet kollegiets erklæring i anledning af et andragende fra *Johan Martin Peters* om, „at det naadigst maatte tillades ham foruden det anlag som collegium medicum havde foreslaaet til elektricitetens indretning fri og ubehindret at fortsætte elektriske forsøg i sygdomme for deraf at have sit levebrød og ophold, siden elektriciteten for een alene vil blive for vidtløftigt et arbejde, da han tillige erbyder sig at ville anvende visse tider med lige flid til de fattiges nytte.“

Examinationen foregik 21. november 1753 i *Balthazar de Buchwalds* hus. Som præses fungerede livmedicus *Hieronymus Laub*, der forøvrigt døde pludseligt 14 dage senere paa hofapoteket, hvor han var i færd med at skrive en recept til geheimeraad *Rewentlow*, hvilket omtales saaledes:

Den kiekke medicus hr. *Laub* har nu erfaret,
at læger ikke selv af døden bliver sparet,
han døde pludselig og fik sin helsot, da
han svaghed ved recept vil andre jage fra.

Tilstede ved prøven var foruden *Kratzenstein*, *Laub* og *Buchwald*, livlæge *Johan Just v. Berger*, professor *Lodberg*

Friis, stadsfysikus *Wandeler*, hofmedicus *Licht* og sekretæren *Jenseni*. Examinationen refereres saaledes:

„Suppliquenten som var en tysk Lærning i Chirurgen, og som ey var bekiendt, var tilforn tilsagt ved Collegii Bud at møde i Forsamlingen. Da man ingen Kundskab havde om hans Indsigter i den physiske Materie om Electriciteten, saa forelagde man ham følgende Qvæstioner, som tillige med hans Besvarelse hermed følge.

Qvæstio Ima. Hvilke ere de principia, som af Electricitædens physiske Virkninger i det Menneskelige Legeme kan etableres som en Rettesnor i Medicinske Forsøg, hvoraf Electricitædens enten onde eller gode Virkning i dato casu kan skiønnes? — Herpaa svarede han intet.

Qvæstio 2da. Om Electricitædens Virkninger i levende Legemer kan anses at komme af den elektriske Materie; eller af de Bevægelser alleene som samme foraarsager? — Svar. Er meint, das die Electriciske Materie alleine durch die Bevegungen agire.

Qvæstio tertia. Da Electricitæten fornemmelig kan appliceres i 3 diverse grader. Til hvilke Hoved-Sygdomme passer sig da enhver især?

Svar. Er meinet, das es 4 graden von Electricitæt gebe; der erste var den simple Electricitæt, und die übrige dreye sind Species Commotionis. In paralytischen Krankheiten recommendirt er den stærksten grad von Electricitæt; aber in Taubheit ein geringeren grad.

Qvæstio quarta. Da Electricitæten har især distingvert sig i paralytiske Sygdomme; I hvilken Slags paralyse vil han da tilraade, og i hvilke fraraade Electricitæten?

Antwort. In allen Arten paralysis ist Electricitæt dienlich.

Qvæstio Vta. Om Electricitæten, naar den ubeqvemmelig anbringes, kan foraarsage Sygdomme, og hvilke?

Antwort. Die Electricitæt kan keine Krancheyten werursachen.

Qvæstio VIta. Om man icke skulde kunde in partibus

glandulosis og tubulosis ved Electricitæten resolve schirros?

Antwort. Er meinte; Ja.

Qvæstio VIItima. Hvorvidt kan Electricitæten tiene en Patient, som har malum Ischiadicum, og imellem hæmoptysin?

Antwort. Die Electricitæt dienet solchem Patient nicht.

Qvæstio VIIIva. Hvad han mener om Electricitædens Virkninger i Phtisi, tabe dorsali, Marasmo, atrophia?

Antwort. Er meint nicht, das sie in solche Krancheiten den geringsten Nutzen vird schaffen können.

Qvæstio nona. Hvad tænker han om et bekiendt Forsøg at komme i den elektriske Glas-Kugle laxantia, olea essentialia, Mercurium, for at bringe dem ind i Legemet tillige med den elektriske Materie?

Antwort. Er meint, das es nicht möglich wäre, auff diese manier die virtutes medicamentorum einen andern Körper zu communiciren.

Qvæstio Xma. Naar man formodede en Slags Paralysin i Hepate af Obstructione nervorum, paa hvilket Sted vilde han da helst applicere commotionen?

Antwort. Seine Gedancken sind, das es nicht mus und kan applicirt werden.

Disse quæstioner bleve indryckede i den allerunderdanigste Erklæring samt hans Svar, og en kort Critique over Svarene i sig selv. J øvrigt erklærede Collegium, at Electricitæten var ey endnu saa undersøgt i den Medicinske Deel, at den kunde gives een hen til at gjøre publicè Fortienester af; og at Suppliquenten ey, uden for saa vidt de udvortes Haandgreb angik, var skicket dertil i Mangel paa, at hans application havde ey været saaledes at han i et fremmet Riige kunde offentlig tractere en physisk og Medicinsk Viidenskab.“

Af examinationen af *Peters* i collegium medicum følger dels, at han ikke kunde noget, dels at *Jensenius* ikke kunde

tysk, men ogsaa, at det næppe vilde være lykkedes nogen af vore dages læger at besvare de stillede spørgsmaal til de daværende lægers tilfredshed. For os er den tanke at putte laxantia i maskinens glaskugle og at søge ved gnisten at overføre midlet i det menneskelige legeme vel nok mildest talt overraskende.

Jeg kan oplyse, at *Peters* vistnok fik lov til at praktisere i Norge, eller rettere han praktiserede i Norge, ti derfra foreligger meddelelser om hans ophold saavel i Christiania som i Bergen¹⁹⁾.

Af alt dette fremgaar, at det skyldes *Kratzenstein*, at den medicinske examen blev offentlig, men naar han taler om en praktisk og en teoretisk del, maa man ikke tro, at den praktiske del havde noget at gøre med en klinisk prøve. Det siges netop, at den skriftlige fremstilling af en medicinsk casus og den derom følgende examination kaldes den praktiske del, medens den teoretiske del omfattende hele den øvrige examination.

I *Christian Bergers* bekendte forslag til en omordning af den medicinske undervisning er der nogle bestemmelser angaaende examen, som er højst ejendommelige og mærkelige for den tid. Han foreslaar, at alle studenter, der agter at tage den medicinske grad, hvortil for fremtiden alle som vil være provincialmedici skulde høre, først skulde tage en teoretisk examen hos professorerne og derpaa gøre tjeneste et aar paa kirurgisk og to aar paa medicinsk afdeling paa Frederiks hospital og endelig atter ved universitetet underkaste sig en praktisk offentlig promotionsexamen. Alle andre skulde examineres alene af collegium medicum, hvoraf professorerne ikke maatte være medlemmer, for at de kunde faa tilstrækkelig tid til deres forelæsnings, medens de dog skulde være forpligtede til hurtigst muligt at afgive responsa, saa ofte de begæredes af collegium medicum.

Bergers forslag blev som bekendt ikke til noget, for inden *Struensee* fik forslaget, blev han styrtet og trak des-

værre ogsaa *Berger* med sig i sit fald. Som omtalt søgte *Saxtorph* og *Callisen* den ved *Bergers* fjærnelse ledige Stilling. *Saxtorph* blev professor artis obstetriciæ, *Callisen* professor chirurgiæ med expectance paa generaldirektørens stilling, men i virkeligheden uden synderlig forbindelse med fakultetet. I april 1774 søgte han derfor kancelliet, om han ikke maatte examinere i kirurgi ved den medicinske examen. „Jeg tvivler saa meget mindre om det høje kancellis approbation i denne sag, da min proposition er aldeles uinteresseret, og alene sigter til den af kancelliet selv for god fundne nøjere forbindelse af medicinen og kirurgien og til at encouragere studiosos medicinæ tillige at applicere sig nøjere til kirurgien, som dem i alle medicinske embeder men især som tilkommende provincial medicis og physicis er saa højest nødvendig.“

Kancelliet spurgte fakultetet, og det svarede, at da *Berger* tidligere havde examineret, havde man ikke noget imod, at *Callisen* ogsaa gjorde det, „da det er unægtelig, at dette videnskab for stad- og land-physicos, som undertiden maa have opsigt med vanskelige operationer, er høj nødvendig.“ *Callisen* fik derefter tilladelse til at examinere de medicinske studenter, der gjorde sig haab om at befordres til stads- eller landfysikater. I 1794 døde *Hennings* og *Callisen* blev generaldirektør og forlod da universitetet, som vistnok dermed mistede sin professor chirurgiæ. Hans efterfølger blev nemlig *Magnus Horrebow*, men han var kun professor anatomia, og han afløstes 4 aar efter af *Sylvester Saxtorph*, som ligeledes blev professor anatomia.

Ved universitetsfundatsen af 7. Maj 1788 ændredes fakultetes forhold ikke saa lidt, og da selve fundatsens ord tydelig viser forskellen, skal jeg gengive det vigtigste af, hvad der vedkommer det medicinske fakultet.

Cap. 1 § 1. — — I det medicinske fakultet skal herefter ligesom tilforn være tvende professoros ordinarii, og vil kongen desuden ved samme fakultet for det første ansætte en

lector chymiae, indtil han finder for godt i sin tid at beskikke en ved offentlig prøve bekendt duelig mand til professor physices ved samme fakultet, hvor desuden herefter ogsaa altid skal være en professor artis obstetriciae, efter den af H. M. dronning Juliane Marie dertil oprettede stiftelse.

§ 5. Samtlige professores medicinae skal indrette deres forelæsninger saaledes, at der bestandig kan gives undervisning i alle dele i den medicinske videnskab, samt anledning til den medicinske praxis og øvelse deri ved de offentlige anstalter, som dertil er indrettede; de har desuden vel at forklare anatomien, kirurgien og botaniken og at forbinde dermed de til disse videnskaber henhørende demonstrationer. Ligesaa skal altid ved samme fakultet læses over naturlæren og chymien, i hvilke begge videnskaber de fornødne eksperimenter bliver at anstille. Læreren i jordemoderkunsten iagttager det samme i henseende til denne videnskab.

Cap. IV. Om embedsexamina i almindelighed. § 1. Disse examina, hvorved afgøres kandidaternes duelighed til at attraa gejstlige og verdslige embeder, skal herefter være følgende: examen theologicum, examen juridicum, examen medicum og en besynderlig examen for skolelærere. Som disse examina er af den største vigtighed, saa skal samme ogsaa have den paalidelighed som mulig er, og til den ende skal hver gang foruden professorerne, tvende andre tilforordnede være tilstede, som, endskønt examen holdes af professoribus alene, dog tillige med dem skal votere om kandidatens udviste duelighed og den karakter, som enhver derefter kan tilkomme. Disse tilforordnede uden for universitetet skal være ved examen medicum altid tvende medlemmer af collegio medico, der ikke er professores; — — — —

§ 20. Hvad her ovenfor om alle embedsexamina i almindelighed er anordnet, ogsaa i henseende til den foregaaende prøve in philosophicis og sprogene, det samme gælder og om examen medicum, hvilken ligeledes fra nu af skal holdes baade skriftlig og mundtlig; og ved den skriftlige prøve skal

hver examinandus, dagen før den mundtlige examen, i en examiners hus, uden hjælp af bøger, ej alene som hidtil udarbejde en casum medicum, men og skriftlig besvare nogle vigtige spørgsmaal af alle de videnskaber, i hvilke han ved examen har at bevise sin duelighed; og skal baade denne casus medicus og de skriftlige spørgsmaal af de examine-rende professorer efter fælles overlæg bestemmes; dog bliver det uforfødt, at kandidaten paa nu brugelig maade resolverer casum medicum, naar han for at faa adgang til des bedre karakter har bragt det saa vidt i sin erhvervede kundskabs anvendelse, at han kan underkaste sig en praktisk prøve i et eller andet hospital. Ved denne prøve har da kandidaten for vedkommende professor eller hospitals-medicus at fremlægge en af ham forfattet historiam morbi, hvori indbefattes den hele kurmetode og forandringerne med hver ham anvist patient, hvilket med vedkommende medici attest indleveres til examinatores, paa det ved deres spørgsmaal over sygdommene kandidatens saavel teoretiske som praktiske indsigt kan erfares, og censuren derefter indrettes. Skulde examinandi forekomme, der var vejledte af andre graduerede practicis og ej har tid at aflægge deres clinico-praktiske prøve paa den her foreskrevne maade, da, naar disse medbringer ordentlige dagjournaler over en del af de syge, de enten selv har behandlet eller set behandle, attestet af den medico, som har anført dem til praxin clinicam, og naar de for disse syges behandling trøste dem til at gøre grundig rede for vedkommende, kan deres prøve i et eller andet hospital saa indskrænkes, at den sker i 1 eller 2 dage, alene ved at lade dem selv undersøge de syges tilstand, tilkendegive sygdommen og behandlingsmaaden, og derved kortelig vise, at de er øvede i at undersøge, bedømme og behandle sygdomme.

§ 21. Naar en kandidat efter disse prøvelser og de af ham besvarede skriftlige spørgsmaal stedes til den mundtlige examen, skal han endvidere prøves i alle medicinens dele og

dermed forbundne videnskaber; og skal den mundtlige examen være baade teoretisk og praktisk, som begge holdes paa een dag, allerhelst da et og andet, formedelst den allerede i forvejen aflagte prøve og de besvarede skriftlige spørgsmaal, uden skade for hovedsagen vil kunne afkortes; dog skal alle examinandi tillige vel prøves i anatomicis et chirurgicis, samt i fysik og kemi, og hvis nogen tilkommende medicus tillige vil lade sig bruge som accoucheur, da skal han og i denne kunst bevise sin fremgang ved examen og dette med anføres i det testimonium, som over samme, ligesom over de øvrige embedsexamina, udstedes, og siden indføres i det sædvanlige testimonium publicum, som candidati medicinæ, lige saa vel som alle andre studiosi ved Københavns universitet, skal være forbundne og fremlægge.

§ 22. Da den medicinske examen giver en kandidat licentiam til at øve praxin medicam, og altsaa i den henseende er overmaade vigtig, saa bliver alle vedkommende alvorlig anbefalede nøje at paase, at ingen uduelig ved denne examen bliver antagen, og de højere karakterer laudabilis og haud illaudabilis ingen bliver tilkendt, uden han har vel fortjent samme ved udvist indsigt og øvelse i alle medicinske dele og dermed forbundne videnskaber. Og skal ingen kunne vente sig adgang til fysikater og vigtige medicinske embeder, uden han har faaet en af disse højere karakterer, og skal altid den, som har vist større duelighed og lærdom dertil frem for andre komme i betragtning. —

Foruden disse bestemmelser om examen findes regler angaaende doctorgraden og de medicinske studenters forhold til stipendier, som dog ikke har større betydning her.

Man ser af dette, at den medicinske klinik begynder at spille en større rolle og betragtes som meget vigtig, men det væsentligste ved den nye fundats er, at det nu ikke længere er den medicinske doctorgrad, der giver jus practicandi, men derimod den medicinske embedsexamen. Men denne examen

gav kun adgang til medicinsk praxis men ikke til kirurgisk praxis, medens den kirurgiske examen ved kirurgisk akademi fra 1785 gav ret til saavel medicinsk som til kirurgisk praxis. Der var herefter ikke tvivl om, at det var fordelagtigst at tage kirurgisk examen, som endda holdtes paa dansk eller tysk, medens den medicinske maatte tages paa latin. Det er derfor ikke saa underligt, at antallet af medicinske studerende var meget ringe, kun i omegnen af 4. Da antallet af docenter blev større end antallet af studenter, begyndte der at komme indvendinger fra regeringens side, og dette gav stødet til den mangeaarige kamp for at faa de to læreanstalter forenede — men herpaa kan jeg ikke komme ind, det er fyldigt skildret andetsteds.⁶⁷⁾

Doctorgraden tabte sin største betydning ved universitetsfundatsen af 1788, men den vedblev at existere, og der fremkom netop i slutningen af aarhundredet nogle oplysninger, som giver ikke uinteressante bidrag til dens historie. I det medicinske fakultets deliberations protokol 1794—1804, der ikke indeholder meget, findes et par sager angaaende doctorpromotionerne. Den første handler om omkostningerne, den anden om disputats sine præsidio.

I Trankebar var *Johan Gottfried Klein* missionsmedicus. Han var født i Trankebar 1766, kom til Tyskland 1777 og studerede der forskellige steder, kom derefter i 1790 til København, hvor han fortsatte sit medicinske studium. 1791 blev han missionsmedicus i Trankebar og fik i 1794 lyst til at blive doctor medicinæ, og han fik derfor missionskollegiet til at spørge om omkostningerne derved, idet han indsendte en afhandling. *Kratzenstein* oplyste da, at omkostningerne var blevet betydelig reducerede efter at *Balthazar de Buchwald*, der var decanus perpetuus, var død, ti *Buchwald* havde ladet sig betale meget dyrt, indtil 50 rdl. Examen betales ligesom den farmaceutiske examen med 20 rdl., hvortil i den senere tid var kommet 1 rdl., som det filosofiske fakultet fik for hver examen. Apotekersvendene betalte

tillige 10 rdl. for diplomet, saa at det ialt blev 31 rdl. Naar der nu skal udfærdiges et doctordiplom, hvad der bør ske for alle, der vil nedsætte sig udenlands, da man i udlandet ikke forstaar universitetsprogrammets betydning, saa mener han, at 31 rdl. ogsaa her kunde være passende for examen og diplom. Til konsistorium og universitetspedeller svares 36 rdl., hvorfor fakultetets dekan er ansvarlig, og for promotionen betales i den senere tid sædvanlig 30 rdl. Til konsistoriums sekretær betales 10 rdl. for programmet, hvortil kandidaten leverer sit curriculum vitæ og academicum. Det hele vil altsaa blive 97 eller 87 rdl., eftersom man vil tage 10 rdl. for diplomet eller levere det for intet. *Kratzenstein* havde i Halle betalt 100 rdl. Imidlertid oplyser *Rottbøll*, at omkostningerne vistnok er noget anderledes uden dog at give nærmere detaillier. Efter en anden opgørelse i arkivet blev omkostningerne lidt over 120 rdl., men her opføres: decanus for præsidio 50 rdl., saa disse oplysninger stammer formodentlig fra *Buchwalds* tid.

Kratzenstein kom dernæst med det ejendommelige forslag, at man under diplomet kunde sætte collegium medicum's segl, ti i udlandet kendte man ikke forskel paa kollegiet og fakultetet, eller ogsaa kunde man anvende universitetets rektors segl, hvilket vilde koste 4 rdl., eller endelig kunde man benytte fakultetets segl, men det var meget lille og inskriptionen er Sig. Fac. m. Scholæ Havniensis, — og hvad vil man i udlandet tænke om schola Havniensis i henseende til doctorgraden. *Rottbøll* siger hertil, at hvis doctoranden er til stede, kan man spørge ham, om han er fornøjet med et program med segl under, men er han ikke til stede og skriver efter diplom, maa der tilstilles ham et saadant. Hvad papir, trykkeløn og sigil kan koste ved han ikke, ej heller hvad programmet koster, men de 10 rdl. til sekretæren er pro labore. Paa den anden opgørelse fra *Buchwalds* tid findes opført: rector pro sigillis 4 rdl.

Men mere interessant end omkostningerne er det for os,

at *Tode* anmodes om at gennemse *Kleins* disputats og rette den. *Tode* svarer, at han har sendt disputatsen tilbage til missionskollegiet og meddelt det, at fakultetet fandt den antagelig med nogle korrektioner under trykningen, og han finder, at han for disse rettelser nok kunde fortjene 2 rdl. for arket.

Men er denne lille bemærkning ganske oplysende — *Klein* fik doctorgraden in absentia — er det ikke mindre interessant, at universitetets patron i 1800 spørger, om der ikke kunde disputeres sine præsidio ligesom i de andre fakulteter. *Tode* frabad sig at votere, da han kunde anses for partisk, da han havde præsideret 25 gange. Kun gør han opmærksom paa, at *Scheel*, der senere blev stadsfysikus i København, faktisk havde disputeret uden præses, da *Tode* ikke havde sagt et eneste ord, før han promoverede ham, „men alle promovendi er ingen *Scheeler*“! Det blev *Saxtorphs* votering, der blev lagt til grund for svaret:

„Ad Imum. Da meget faa kandidater kan formodes at være saa vel bevandrede i alle videnskabens grene, at de jo skulde kunne sættes i stor forlegenhed endog af en i det hele mindre kyndig opponent, der netop for at bryde defendens, havde gjort sig en eller anden ikke trivial materie nøje bekendt, saa vilde det let blive en følge, at en meget haabefuld ung medicus kunde ved denne offentlige lejlighed komme til at ses i et ufortjent ufordelagtigt lys. — Frygtksomhed, der hos alle er en meget undskyldelig og hos mange en uovervindelig fejl, vilde ogsaa kunne have samme ubehagelige følger for defendens. — Uvantheden til at tale et fremmed sprog, som en medicus, der blot har bestemt sig til praktiserende læge, næsten kuns ved denne ene lejlighed bruger, gør ogsaa denne actus sine auxilio dobbelt besværlig for kandidaten, og endnu vanskeligere naar frygt kommer til. Det er bekendt nok, hvor meget sværere det er at tale end at skrive et fremmed sprog; at en medicus kan nogenledes det sidste er nødvendigt, men det første synes for meget for-

langt af ham, da hans videnskab desuden kræver al hans tid. En anden sag er det, naar han bestemmer sig til offentlig lærer, og altsaa maa være beredt paa ved forekommende lejligheder at bruge det latinske sprog oftere, hvilket sædvanligt er tilfældet med dem af de andre fakulteter, som disputerer pro gradu. — Efter at have fremsat disse betæneligheder, der ikke synes mig uvigtige, maa jeg ad 2dum erklære, at jeg for min del ikke indser nogen maade at forebygge dem paa, men giver mig den frihed at foreslaa, om mine herrer kolleger ikke synes, at hensigten bedst kunde opnaas, naar det blev bekendtgjort, at det maatte staa enhver frit for at disputere sine præside. Naar det saaledes blev overladt alle i almindelighed at vælge, tror jeg vist, at de fleste som nogenledes kunde, vilde vælge den mere hæderfulde og udmærkende maade. Jeg for min del tror endog at have grundet haab herom, da rygtet siger, at 2de meget duelige øvede practici her i byen (*Herholdt* og *Ralph*) snart vil promovere, hvilke begge vistnok vil gøre begyndelsen med at disputere sine præside, og ved deres eksempel opmuntre andre til efterlignelse. I saa fald burde da nok rector magnificus eller decanus facultatis medicæ være forbundne til at være tilstede under hele disputatsen for i paa kommende tilfælde at kunne imponere silentium. Endnu kan jeg ikke undlade at bemærke, at jeg af egen erfaring tør sige, at der næppe paa noget tysk universitet omgaas saa rigorøst med doctor promotion som hos os. Som oftest skrives disputatsen der af en professor, og argumenterne afgøres i forvejen imellem doctorandus og opponenterne.“

Det varede længe, inden det sloges fast, at disputatserne skulde holdes sine præside, idet dette først skete ved forordningen af 9. januar 1824.

SLUTNING.

Den opgave, som jeg havde sat mig, var at gøre nærmere rede for lægeuddannelsen her i landet før 1800, men for at kunne det, var det nødvendigt først at klarlægge forholdet mellem kirurger og medici, og det saa meget mere, som den hidtil gældende opfattelse efter min mening er ganske urigtig. Jeg mener at have godtgjort, at kirurgi og medicin her i landet fra først af er ganske uafhængige af hinanden, samt ganske særligt, at universitetet intet havde med praktisk kirurgi at gøre, og at det kun var rent teoretisk, naar kirurgi af og til doceredes ved universitetet. Jeg har søgt at gøre rede for undervisningen, saa vidt man kan det paa nuværende tidspunkt. Det er muligt, at en del vil komme til at staa i en noget anden belysning, naar arkivernes udtømmelige skatte efterhaanden kommer for dagens lys, men jeg har ikke villet vente derpaa, da jeg ikke vil opleve det tidspunkt, og fordi jeg haaber, at mine meninger, om end forskellige fra andre forskeres, vil være til nytte for senere arbejdere. Mulig vil det vise sig, at jeg har uret paa et eller andet punkt, men det gør ikke saa meget, hvis blot mit arbejde kan vække interessen for spørgsmaalet hos andre.

Naar *Jul. Petersens* opfattelse tilsyneladende er grundforskellig fra min, ligger det tildels i, at han, om jeg saa maa sige, ser paa udviklingen paa tvers, jeg paa langs. Han ser paa forholdet mellem medici og kirurger, som det opfattedes i tidligere aarhundreder, da der ikke var tvivl om, at *doctores medicinæ* i samfundet indtog en stilling og anseelse, der stod langt over barberkirurgernes. Jeg derimod

ser tilbage fra begyndelsen af 20. aarhundrede og bedømmer forholdet mellem kirurger og doctores efter den betydning, som de har haft paa lægevidenskabens udvikling. *Jul. Petersen* hører desuden til den store gruppe af historikere, der mener at kunne danne sig en mening om forlængst afdøde personers inderste karakter, og som derfor tillægger disse personer motiver til deres handlinger og tanker, som mere skyldes forfatterens fantasi og digteriske evner end virkeligheden. Jeg har i denne bog vist flere eksempler herpaa, men ingen steder er det kommet saa stærkt frem som i hans afhandling i *Historisk tidsskrift* om *Christian Johan Berger*. Han omtalte heri udførligt denne udmærkede mands forslag til en nyordning af det medicinske fakultet, men fandt i dette ikke noget professorat forbeholdt *Berger* — ganske simpelt fordi *Berger* var blevet ked af at docere og allerede havde fritagelse for at undervise. *Jul. Petersen* søger imidlertid grunden i *Bergers* forfængelighed og mener, at han sigtede langt højere: til ikke mindre end til posten som vicekansler. Her havde *Jul. Petersen* imidlertid overset, at vicekansleren skulde være professor thelogiæ primarius og undervise i teologi. Helt undgaa at lade sin personlige opfattelse skinne igennem kan man ikke, men det maa være ens opgave saa vidt mulig at holde den tilbage. Jeg bekender selv tydeligt at have ladet se, at jeg har langt mere sympati for de praktiske kirurger end for de teoretiske, spekulative doctores.

* * *

Da universitetet i 1879 holdt sit 400 aars jubilæum, hørte jeg til det ældste hold studenter og deltog i de betagende festligheder, der kulminerede i Frue kirke. Det lægevidenskabelige fakultet udsendte et festskrift, som jeg naturligvis ganske særligt studerede, og navnlig vakte *Panums* bidrag til det medicinske fakultets ældre historie min største inter-

esse. Jeg har nu ønsket, inden universitetet fejrer sit 450 aars jubilæum, at yde mit bidrag til belysning af lægeuddannelsens historie i gamle dage. Tiderne har forandret sig meget! Det er 90 aar siden man for første gang afholdt den lægevidenskabelige examen, hvorved den særlige medicinske og den særlige kirurgiske examen blev afskaffet, og faa aar senere oprettedes det lægevidenskabelige fakultet ved forening af det medicinske fakultet og kirurgisk akademi. Dermed var den udvikling naaet, som var nødvendig for at lægeuddannelsen kunde følge med tiden. Det lægevidenskabelige fakultet har paa en udmærket maade fulgt den rivende udvikling, som navnlig har fundet sted i de senere aar, saa at undervisningen nu finder sted paa en maade, som vi ikke drømte om, da jeg for 55 aar siden begyndte mit studium. Ved et saa ærværdigt jubilæum, som det universitetet fejrer 1929, ligger det nær at se tilbage paa udviklingen, og dette har været meningen med dette skrift, som jeg har udarbejdet som en tak til Københavns universitets lægevidenskabelige fakultet for den uddannelse, det har ydet mig.

KILDER

(som ikke er angivet i teksten).

- 1) *G. Norrie*: Medicinsk fakultets arkiv før 1807. Hosp. tid. 1899.
- 2) *J. D. Herholdt*: Archiv for lægevidenskabens historie. 1823.
- 3) *Cold*: Lægevæsenet og lægerne under Christian IV's regering. Kbh. 1858.
- 4) *A. Buntzen*: Chirurgen i Danmark i midten af forrige aarhundrede. 1869.
- 5) *Panum*: Vort medicinske fakultets oprindelse og barndom. 1879.
- 6) *Panum*: Universitetsprogram 1880.
- 7) *O. Nielsen*: Københavns historie og beskrivelse. I s. 234.
- 8) *Joh. Scharffenberg*: Ugeskrift for Læger 1902.
- 9) *Jul. Petersen*: Ugeskrift for Læger 1896 s. 1071.
- 10) *Jul. Petersen*: do. s. 1065.
- 11) *Thomas Bartholin*: Cista medica. s. 347.
- 12) Dr. med. *Otto Sperlings* selvbiografi. udg. af Birket-Smith. 1885 s. 32.
- 13) *Carøe*: Medicinalordningens historie. 1917.
- 14) *Hopstock & Faye*: Anatomiens historiske udvikling. Kristiania 1904—05.
- 15) *Carøe*: Kgl. majestæts hofbarberer. Fra arkiv og museum 1910.
- 16) *Hjelt*: Svenska och Finska medicinalverkets historia. I s. 372.
- 17) *Acta medica* II s. 279.
- 18) *Carøe*: De medicinske hofstater paa Nykøbing Slot. Ugeskr. f. læger 1908.
- 19) *Norrie*: Oftalmologer og okulister. Nord. med. arkiv 1893.
- 20) *Acta medica* II s. 115.
- 21) *Mansa*: Bidrag til folkesygdommenes og sundhedsplejens historie i Danmark. Kbh. 1873. s. 519 anm.
- 22) *Acta medica* I s. 16.
- 23) do. I s. 175.
- 24) do. II s. 52.
- 25) do. I s. 59. Om Laurids Nielsen se *Norrie*: Den danske oftalmologis historie.

- 26) Acta medica I. s. 13.
- 27) do. I s. 15.
- 28) do. I s. 17—34.
- 29) do. I s. 36—41.
- 30) do. II s. 116, 349, III s. 3 og 78.
- 31) *H. R. Zeuthen*: Danske farmakopeer. Kbh. 1927.
- 32) *Carøe*: Livkirurg Philip Hacquart og hans sønner. Personalhistorisk tidsskrift 1920.
- 33) *Rockstroh*: Militærlægen XVIII.
- 34) *Norrie*: Fødselsvidenskabens og jordemodervæsenets udvikling i Danmark. Bibl. f. læger 1895.
- 35) Acta medica I s. 67.
- 36) do. II s. 237.
- 37) Personalhistorisk tidsskrift I. 2. 1881 s. 121.
- 38) *Rockstroh*: Militærlægen XVIII.
- 39) kfr. *Thora Gertz*: Felix Platters ungdoms erindringer. Kbh. 1915.
- 40) *Rahbeks* udgave af Holbergs skrifter XXI. s. 527—528.
- 41) *Thomas Bartholin*: Den praktiske anatomi (1674) oversat af Hartvig Frisch. Bibl. f. læger 1918.
- 42) *Jul. Petersen*: Den danske lægevidenskab 1700—1750. s. 7.
- 43) *Holbergs* Danmarks historie, Rahbeks udg. XXI s. 98.
- 44) *Thomas Bartholin*: Historiarum anatom. rar. centuria V. I. s. 1 efter Thal Jantzens gengivelse i bibl. f. læger 1904.
- 45) Tidsskr. for jødisk historie og litteratur III hefte V.
- 46) Acta medica I s. 306.
- 47) *Jacob Winslow*: L'autobiographie, publiee par Vilhelm Maar. 1912.
- 48) *Jul. Petersen*: Anmeldelse af „Georg Heuermann“ i Historisk tidsskrift 6 R III.
- 49) Trykt som bilag til *Riegels*: Kirurgiens historie (begge udgaver).
- 50) 3. satire og levnedsskildring.
- 51) *Carøe*: Kgl. hof- og livkirurger 1660—1848. Fra arkiv og museum. 1914.
- 52) *Ferd. Martini*: An den Herrn Tode. Hadersleben 1784.
- 53) *Jul. Petersen*: Den danske lægevidenskab 1700—1750. s. 219.
- 54) *Norrie*: Georg Heuermann 1723—1768. Kbh. 1891.
- 55) Konsistoriums kopibog 1749—1759. s. 249 o. flg.
- 56) *Wm. Norvin*: Sorø kloster-skolen-akademiet gennem tiderne II 1928 s. 112.
- 57) Rektors cirkulærer 1750—1758. s. 124 og 125 (konsistoriums arkiv).
- 58) Konsistoriums kopibog 1749—1759. s. 331—332.
- 59) do. s. 491.
- 60) Rektors cirkulærer. s. 541.
- 61) Universitetets manuskriptsamling. Additamenta 4° nr. 172.

- 62) **Konsistoriums kopibog 1770—1775. nr. 81.**
 - 63) ***Carøe*: Medicinalordningens historie. s. 163—194.**
 - 64) **Indlæg til kancelliets brevbog 1783 nr. 702.**
 - 65) **Brev om medicinalvæsenets tilstand i Apenrade. Physikalsk-økonomisk og medico-chirurgisk bibliotek for Danmark og Norge 1796 s. 210.**
 - 66) ***Matzen*: Universitetets retshistorie. II s. 182—183.**
 - 67) ***Norrie*: Kirurgisk akademis historie II—III. Kbh. 1923.**
-

NAVNEREGISTER

- Aasheim, Arend Nicolai 167.
Abildgaard, Peter Christian, 165—166.
Acrel, Olaf af, 139.
Arnisæus, Henning, 44, 78.
Arrebo, Anders, 45.
Aslaksen, Cort (Aslac), 84.
Aspach, Adam Daniel, 55, 56.
Baden, Gustav Ludvig, 15, 97.
Bang, Frederik Ludvig, 167, 172.
Bartholin, Caspar, 43, 49, 50, 64, 74.
Bartholin, Caspar, Thomæ filius, 59, 61, 91, 103.
Bartholin, Rasmus, 43, 74.
Bartholin, Thomas, 12, 14, 15, 21, 35, 46, 47, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 64, 65, 74, 77, 78, 79, 80, 83—88, 90, 103.
Becker, Johannes Gottfried, 59.
Benzon, Niels, 103.
Berger, Christian Johan, 20, 148, 149, 165, 166, 177, 178, 187.
Berger, Johan Just v., 174.
Bing, Jens, 94, 107.
Bodendick, Johan Christian, 44, 160.
Boye, Niels, 55, 56, 92, 93.
Borch, Ole, 57, 59—60, 61, 75, 80, 81.
Borro, Joseph Franz, 61—62.
Boudet, 58.
Brahe, Tyge. 67.
Buchwald, Balthazar Johannes de, 113, 120, 128, 129, 130, 131, 140, 141, 144, 145, 162, 174, 182, 183.
Buchwald, Frederik de, 98, 128.
Buchwald, Johannes de, 50, 56, 62, 91, 92—104, 105, 107, 112, 126, 128, 129, 138, 143, 166.
Buntzen, Andreas, 15.
Bäck, Abraham, 46.
Bössel, Georg Daniel, 108, 110, 111.
Callisen, Heinrich, 77, 148, 149, 150, 152, 155, 158, 159, 160, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 178.
Carøe, Kristian, 19, 22, 111, 125, 147.
Charisius, Jørgen, 103.
Charisius, Peter, 64, 67.
Chievitz, Johan Henrik, 46.
Christensen, Anders, 75, 78.
Clausen, Johan Ditlev, 36.
Cold, Daniel Henrik Otto, 15, 50.
Crüger, Ferdinand Anton, 119—120, 123.
Crüger, Simon, 96, 105—127, 129, 130, 131, 143, 146, 147, 151, 154, 162, 166.
Crüger, Margaretha, f. Schmidt, 106.
Cyrus, 36.
Daviel, Jacques, 139.
Detharding, Georg, 112, 128.
Ditlefsen, Henrik, 45.

- Eichel, Johan, 103.
 Faye, L., 46.
 Fincke, Thomas, 43, 74, 77, 87.
 Folman, Christpoph, 35.
 Frankenau, Georg Frank de, 51, 88, 97.
 Fuiren, Henrik, 81.
 Gordon, John, 169.
 Griffenfeld, Peder, 75, 79, 103.
 Grube, Herman, 85.
 Gunnerus, Johan Ernst, 148.
 Hacquart, Christian Wilhelm („Philip den yngre“), 61, 90, 101.
 Hacquart, Philip den ældre, 55, 57—61.
 Hacquart, Philip den yngre, 61, 90.
 Haller, Albrecht v., 97, 138, 142, 143.
 Harpestreng, Henrik, 24.
 Hennings, Wilhelm, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 160, 178.
 Herholdt, Johan Daniel, 10, 15, 50, 104, 185.
 Heuermann, Georg, 36, 40, 113, 126, 131—143, 144, 162, 166.
 Heusinger, 124.
 Hildanus, Fabricius, 50.
 Hofsteter, Johan Adam, 94.
 Hogenwald, Daniel, 45.
 Holberg, Ludvig, 36, 52, 69—74, 83, 94, 100—103.
 Holm, Peter, 113.
 Holstein, Johan Georg, 94.
 Holstein, grev Johan Ludvig, 145, 146.
 Hopstock, H., 46.
 Horrebow, Christian, 113, 114.
 Horrebow, Magnus, 167, 178.
 Højer, Andreas, 94—96.
 Ingerslev, J. Vilhelm Christian, 10, 15, 43, 50, 64, 66, 107.
 Jacobi, Bruno, 34, 35.
 Jacobsen, Henrik (Skriver), 55, 57, 61—62.
 Jacobsen, Holger, 91.
 Jensenius, Carl, 144, 146, 174, 175, 176.
 Klein, Johan Gottfried, 182, 183, 184.
 Kratzenstein, Christian Gottlieb, 13, 14, 93, 126, 149, 150, 152, 153, 162—165, 168, 170, 171, 172, 173, 174, 177, 182, 183.
 Kylling, Peter, 81.
 Kölichen, Caspar, 54, 56, 61.
 Kölpin, Alexander, 148, 150, 152, 154, 155.
 Langebek, Jacob, 113.
 Langemach, Jens, 144.
 Laub, Hieronymus, 108, 109, 110, 111, 174.
 Licht, Johan Gottfried, 175.
 Lodberg Friis, Christian, 114, 144, 145, 166, 174—175.
 Luxdorph, Bolle Willum, 148, 154.
 Lyser, Michael, 46, 47, 78, 79.
 Mansa, Frederik Vilhelm, 10, 54, 104.
 Margolinsky, Julius, 84.
 Martini, Ferdinand, 124, 125.
 Matzen, Henning, 21, 43.
 Mensing, Johan Albrecht, 108, 109, 110, 111.
 Meyer, Leopold, 14.
 Morsing, Christiern, 24.
 Moth, Mathias, 61.
 Moth, Poul, 57.
 Mule, Hans, 93.
 Musaphia, Binjamin, 84.
 Møinichen, Henrik à, 47, 56, 57, 61, 78, 79, 90.

- Nicolaisen, Andreas, 151.
 Nielsen, Lars (Laurentius Nicolai) 35, 55, 56.
 Nyerup, Rasmus, 42.
 Oeder, Georg Christian, 69, 142, 146.
 Ostenfeld, Christian, 74.
 Pape, Johan Carl Christian, 145.
 Panum, Peter, 15, 43, 44, 64, 77, 89, 92, 97, 104, 143, 161, 187.
 Paracelsus, Theophrastus, 40, 68.
 Pauli, Simon, 30, 32, 47—53, 54, 57, 62, 80, 81, 97, 104, 126, 143.
 Pedersen, Christiern, 24.
 Peters, Johan Martin, 174—177.
 Petersen, Julius, 10, 15, 16, 19, 20, 21, 32, 46, 78, 82, 89, 94—105, 108—111, 119, 120, 121, 130, 161, 186—187.
 Philipsen, Hans (Pratensis), 68.
 Precheur, Johan Philip, 51.
 Qvoten, Salomon Poulsen v., 35.
 Ralph, Georg, 185.
 Reiser, Carl Friedrich, 125.
 Reiter, Paul Johann Stephan, 163.
 Riegels, Niels Ditlev, 12, 13, 14, 15, 125, 165.
 Ringelmann, Caspar, 51.
 Rottbøll, Christian Friis, 140, 142, 144, 145, 146, 162, 166, 167, 168, 171, 172, 183.
 Rudbek, Olof, 46, 78, 90.
 Rømer, Ole, 92, 97.
 Saxtorph, Mathias, 149, 152, 154, 158, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 178, 184—185.
 Saxtorph, Sylvester, 167, 178.
 Scharffenberg, Johan, 19.
 Scheel, Poul, 184.
 Schönheyder, Johan Franciscus Gottlieb, 36.
 Sievers, Johan Daniel, 129, 130.
 Skriver, Henrik Jacobsen, 55, 57, 61—62.
 Skytte, Anders (Toxotius), 53, 54.
 Smid, Henrik, 24, 40.
 Soest, H., 51.
 Sperling, Otto, 29, 30.
 Stampe, Henrik, 113, 153.
 Steno, Nicolaus, 51, 75, 79, 80, 90.
 Struensee, Johan Friedrich, 147, 148, 149, 177.
 Styllé, Peter v. d., 50.
 Sørensen, Peder, 67, 68.
 Taylor, John, 36.
 Terlon, 58.
 Tode, Johan Clemens, 125, 150, 151, 158, 166, 167, 168, 169, 171, 183, 184.
 Wandeler, Peter Rudolph, 121, 175.
 Winslow, Jacob, 90—91, 92, 93, 96, 97, 100, 107.
 Withusen, Carl Christopher, 139.
 Vivient, 58.
 Wohlert, Hans Frederik, 123.
 Worm, Ole, 53, 74, 78, 80, 87.
 Worm, Vilhelm, 75, 103.
 Woyt, Johan Jacob, 119.
 Wulff, Frederik, 39, 42.